

6 | 15

Justitiële verkenningen

Ouderenmishandeling

Verschijnt 6 maal per jaar • jaargang 41 • december

Boom Juridische uitgevers

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie en Boom Juridische uitgevers.

Redactieraad

dr. A.G. Donker
dr. B. van Gestel
drs. R.A. Roks
dr. B. Rovers
dr. mr. M.B. Schuilenburg
dr. M. Smit
dr. E. Snel

Redactie

mr. drs. M.P.C. Scheepmaker

Redactiesecretariaat

tel. 070-370 65 54
e-mail infojv@minvenj.nl

Redactieadres

Ministerie van Veiligheid en Justitie,
WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
tel. 070-370 71 47
fax 070-370 79 48

WODC-documentatie

Voor inlichtingen: Infodesk WODC,
e-mail: wodc-informatiedesk@minvenj.nl, internet: www.wodc.nl

Abonnementen

Justitiële verkenningen verschijnt zes keer per jaar. In digitale vorm is het tijdschrift beschikbaar op de website van het WODC, zie www.wodc.nl/publicaties/justitiële-verkenningen/index.aspx.

Belangstellenden voor een plusabonnement kunnen zich richten tot Boom Juridische uitgevers. Een plusabonnement biedt u naast de gedrukte nummers tevens het online-archief vanaf 2002 én een e-mail-attending. De abonnementsprijs bedraagt € 181 (excl. btw, incl. ver-

zendkosten). Het plusabonnement kunt u afsluiten via www.bjutijdschriften.nl. Of neem contact op met Boom distributiecentrum via tel. 0522-23 75 55 of e-mail tijdschriften@boomdistributiecentrum.nl.

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Valt de aanvang van een abonnement niet samen met het kalenderjaar, dan wordt over het resterende gedeelte van het jaar een evenredig deel van de abonnementsprijs in rekening gebracht. Het abonnement kan alleen schriftelijk tot uiterlijk 1 december van het lopende kalenderjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Uitgever

Boom Juridische uitgevers
Postbus 85576
2508 CG Den Haag
tel. 070-330 70 33
fax 070-330 70 30
e-mail info@bju.nl
website www.bju.nl

Ontwerp

Tappan, Den Haag

Coverfoto

©iStockphoto

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weergeeft.

Inhoud

Inleiding	5
<i>I. Plaisier en M. de Klerk</i>	
Ouderenmishandeling. Een verkenning naar aard en omvang	11
<i>J. Pattiwael en I. Brons</i>	
Ouderen in veilige handen. Een overzicht van het beleid ter bestrijding van ouderenmishandeling	25
<i>J. Lindenberg, Y. Mysyuk en R.G.J. Westendorp</i>	
Systeem mishandeling: recht doen aan de zienswijzen van ouderen zelf	34
<i>T. Royers</i>	
Ontspoorde zorg, gehechtheid en interactie	50
<i>C.G.C. Engelbertink</i>	
Het levenstestament	61
<i>L.M. Cremers en E.J.H. de Kluijs</i>	
Een kwestie van integraal slim slaan?	73
<i>B. Rovers en S. Mesu</i>	
Woningovervallen op ouderen: een zeldzaam, maar heftig fenomeen	85
<i>M. Akkermans</i>	
Ouderen als slachtoffer van criminaliteit. Een kwantitatief beeld van de Nederlandse situatie	99
Summaries	111
Congresagenda	115

Inleiding

Ouderenmishandeling staat sinds 2010 op de politieke agenda en krijgt de laatste jaren steeds meer aandacht. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) stelde in 2011 het Actieplan 'Ouderen in veilige handen' op, waarna er verschillende initiatieven, voorlichtingscampagnes en scholingen van de grond kwamen om hulpverleners, artsen, familieleden van ouderen en ouderen zelf nader te informeren over dit fenomeen. Toch is het in de afgelopen jaren niet echt gelukt om grip op het probleem te krijgen. Zo is nog altijd onduidelijk in welke mate ouderenmishandeling eigenlijk voorkomt. Staatssecretaris Martin van Rijn van VWS kondigde afgelopen zomer aan dat er – in vervolg op verkennende studies van het Sociaal en Cultureel Planbureau – een groot onderzoek zal plaatsvinden naar aard en omvang van ouderenmishandeling. Het laatste onderzoek naar de prevalentie van ouderenmishandeling in Nederland dateert uit 1996. Hierin gaf 5,6% van de geïnterviewde ouderen aan slachtoffer te zijn van fysiek of verbaal geweld, verwaarlozing of financiële uitbuiting (Comijs e.a. 1996).

Ouderenmishandeling is moeilijk te onderzoeken, zo blijkt uit het artikel van Inger Plaisier en Mirjam de Klerk in dit themanummer. Internationaal zijn er opmerkelijke verschillen te zien in de prevalentiecijfers, maar volgens de genoemde auteurs zou dat heel goed kunnen liggen aan de gebruikte onderzoeksmethode. Onderschatting van het probleem dreigt bijvoorbeeld als een methode wordt gekozen die de meer kwetsbare en afhankelijke ouderen niet of moeilijk bereikt. Daar staat tegenover dat de meest in zwang zijnde en zeer ruime definitie van ouderenmishandeling zou kunnen leiden tot een overschatting van de prevalentie. Deze luidt:

'al het handelen en het nalaten van handelen van al degenen die in een terugkerende persoonlijke of professionele relatie met de oudere (iemand van 65 jaar of ouder) staan, waardoor de oudere persoon lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid'.

In de praktijk kunnen hier zowel zware mishandeling onder vallen als situaties waarin – al dan niet opzettelijk – (mantel)zorgers steken laten

vallen. Psychische mishandeling is soms eveneens moeilijk aan te tonen, zeker als er sprake is van familierelaties die al jarenlang worden gekenmerkt door conflicten en/of onaangename interactiepatronen (zie hierover het artikel van Theo Royers in dit themanummer). Ouderenmishandeling wordt nogal eens in verband gebracht met ‘ontspoorde’ mantelzorg (Wentzel e.a. 2015). De mishandeling vloeit dan voort uit de overbelasting die familieleden of echtgenoten van de zorgbehoevende oudere ervaren. In een algemeen overleg van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport afgelopen oktober hebben verschillende Kamerleden gewezen op het risico dat mantelzorgers overbelast raken als onbedoeld effect van het huidige beleid om veel verzorgings- en verpleeghuizen te sluiten en ouderen zo lang mogelijk thuis te laten wonen.¹ Het is de bedoeling dat gemeenten ervoor zorgen dat hulpverleners tijdig misstanden signaleren en dat mantelzorgers zo nodig worden ondersteund door een ruimere kring van mensen bij de zorg te betrekken; of door hen te helpen om te gaan met bijvoorbeeld veranderend gedrag van een partner, dan wel door extra professionele zorg in te schakelen. Maar de praktijk wijst uit dat dit in de ene gemeente beter lukt dan in de andere. Dit beeld wordt bevestigd in een recent rapport van de Ouderenbond ANBO over de uitvoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Diepeveen & Veen 2015).

In dit themanummer zullen de diverse aspecten van ouderenmishandeling aan de orde komen. Er is voor gekozen om daarnaast enige aandacht te schenken aan vormen van criminaliteit waarvan ouderen slachtoffer worden. In sommige gevallen zijn ze ook een specifiek doelwit van criminelen, zoals duidelijk wordt in het artikel van Lucas Cremers en Esther de Kluijs over de strafrechtelijke vervolging van financiële uitbuiting. In de ene casus over een zoon die zijn ouders besteelt, is er wel sprake van ouderenmishandeling volgens de dominante definitie. In de andere casus, waarin een *private banker* vermogende oudere dames oplicht, is dat niet het geval.

Het eerste artikel, geschreven door Inger Plaisier en Mirjam de Klerk, inventariseert wat tot nu toe bekend is over de aard en omvang van ouderenmishandeling, waarbij de resultaten van bestaand onderzoek worden geanalyseerd. De auteurs gaan in op de vraag wat precies onder ouderenmishandeling moet worden verstaan en benoemen de

1 *Kamerstukken II* 2015/16, 28345, 141.

voor- en nadelen van de gebruikelijke definitie van het begrip. Ook brengen zij de risicofactoren voor ouderenmishandeling in kaart. Verder wordt uitgebreid stilgestaan bij de mogelijkheden om nader onderzoek te doen naar de prevalentie van ouderenmishandeling en de problemen die zich daarbij voordoen.

Het huidige beleid ter bestrijding van ouderenmishandeling wordt in een beknopt overzicht namens VWS beschreven door José Pattiwael en Ingrid Brons. De auteurs noemen ouderenmishandeling een ingewikkeld probleem, omdat er veel spelers bij betrokken zijn, van bezorgde familieleden, hulpverleners en zorginstellingen tot banken, notarissen en de politie. Ook valt onder één noemer een heel scala aan verschijningsvormen van ouderenmishandeling, van ontspoorde mantelzorg tot bewuste diefstal, van financiële uitbuiting tot seksueel misbruik. Het door het ministerie opgestelde Actieplan 'Ouderen in veilige handen' streeft in de eerste plaats naar het bespreekbaar maken van ouderenmishandeling, onder meer via voorlichtingscampagnes. Bij de verdere aanpak van het probleem worden verschillende maatschappelijke partners betrokken. De projecten 'Voorkomen van financiële uitbuiting' en 'Voorkomen van ontspoorde mantelzorg' zijn daarvan een goed voorbeeld.

Jolanda Lindenberg, Yuliya Mysyuk en Rudi Westendorp leveren in een theoretisch getinte bijdrage kritiek op de gebruikelijke benaderingswijzen van ouderenmishandeling. Deze zoeken de oorzaak van het probleem in intrapersoonlijke en interpersoonlijke factoren, terwijl steeds meer blijkt dat contextuele factoren minstens zo belangrijk zijn. Deze zogeheten omgevingsbenadering doet ook meer recht aan de zienswijzen van ouderen zelf. Uit onderzoek van de auteurs blijkt dat ouderen zich geregeld mishandeld of verwaarloosd voelen door het systeem – door de manier waarop instituties zijn georganiseerd. Deze systeem mishandeling valt op dit moment buiten de meest gebruikte definities van ouderenmishandeling en benaderingswijzen. Het is, zeker met het oog op de voortschrijdende vergrijzing, belangrijk om oog te hebben voor deze omgevingsfactoren, opdat het leed en de schade die ouderen ondervinden daarmee kunnen worden herkend en voorkomen.

Theo Royers focust in zijn bijdrage op zogeheten ontspoorde zorg, waarbij ouderenmishandeling optreedt als een gevolg van intermenselijke mechanismen in de relatie tussen de zorgvragende oudere en de zorggevende (mantel)zorger. De auteur stelt dat ouderenmishandeling

niet alleen kan worden verklaard vanuit maatschappelijke achterstand. Er is een uitgebreider begrip nodig om het verschijnsel te kunnen verklaren. Mishandeling in huiselijke kring, in welke vorm dan ook, is immers geen losstaande handeling, maar gedrag tussen mensen; vooral als het plaatsvindt binnen intiëmere sociale relaties. Het is daarom belangrijk om te kijken naar de interactiepatronen die plaatsvinden tussen pleger en dader.

Hoe kan een mens de regie houden over zijn eigen leven, ook in omstandigheden van afhankelijkheid, kwetsbaarheid en zelfs wilsonbekwaamheid? Chanien Engelbertink gaat uitvoerig in op deze vraag in een artikel over het levenstestament. Deze notarieel opgestelde en geregistreerde akte kan uitkomst bieden bij het beheer van vermogen, administratie en financiën, maar ook op persoonlijk en medisch vlak. Zo kan bijvoorbeeld financieel misbruik worden voorkomen. De auteur schetst de ontstaansgeschiedenis van het levenstestament en hoe dit zich verhoudt tot wettelijke regelingen via de rechter, zoals bewind, mentorschap en curatele. Ook wordt dieper ingegaan op de problematiek van de wilsonbekwaamheid en de verschillende verschijningsvormen daarvan. De auteurs schetst de verschillende onderdelen waaruit het levenstestament kan bestaan en hoe controle kan worden ingebouwd. Zij besluit met een korte blik op soortgelijke regelingen in andere Europese landen.

Lucas Cremers en Esther de Kluijs beschrijven de ervaringen van de financiële recherche en het Openbaar Ministerie bij de vervolging van financieel misbruik van ouderen. Zij maken onderscheid tussen enerzijds de daders die ouderen bewust als doelwit nemen, binnendringen in hun leven en hun vermogen wegsluizen, en anderzijds de gelegenhedsdaders (uit de kring van familie en zorgverleners) die hun directe contact met de oudere gebruiken om er zelf financieel beter van te worden, wat kan leiden tot langdurige uitbuiting. De auteurs beschrijven een casus uit elk van deze categorieën. Zij zetten vraagtekens bij enkele wettelijke beperkingen die een adequate strafvorderlijke reactie op uitbuiting in de weg staan. Daarnaast zien ze ook juist mogelijkheden om uitbuiting tijdig, zonder rechterlijke tussenkomst, een halt toe te roepen. De auteurs denken daarbij aan de toepassing van wetsartikelen waarmee ervaring is opgedaan in het project 'Integraal slim slaan', zoals het voorwaardelijk sepot of de strafbeschikking ex artikel 257a van het Wetboek van Strafvordering (Sv), waarbij de officier van justitie zelf een geldboete kan opleggen.

In tegenstelling tot financieel misbruik komt een delict als woningovervallen op ouderen weinig voor. Opvallend is wel dat als het gebeurt, er vaak buitensporig veel geweld bij te pas komt. Ben Rovers en Sally Mesu onderzochten dit fenomeen door een meta-analyse toe te passen op data uit het (inmiddels opgeheven) Landelijk Overvallen Registratiesysteem (LORS) van de politie. Overvallen blijken vaak slecht gepland en uitgevoerd. Overvallers denken gemakkelijk een flinke buit te kunnen bemachtigen, maar die verwachting komt meestal niet uit: ouderen blijken zich juist vaker te verzetten tegen aanvallers dan jongere mensen, wat een verklaring zou kunnen zijn voor het vaak gewelddadige verloop van de overval. En bovendien is de buit vaak gering. De auteurs bespreken nadere kenmerken van daders, risicofactoren en mogelijkheden voor preventie. Uit de gebruikte data blijkt voorts dat ouderen niet meer risico lopen dan anderen om te worden overvallen in hun woning.

We besluiten dit themanummer met een bijdrage van Math Akkermans, die de vraag stelt in welke mate 65-plussers slachtoffer zijn van veelvoorkomende criminaliteit zoals gewelds-, vermogens- en vandaliemedelicten. De genoemde cijfers zijn gebaseerd op de Veiligheidsmonitor, een grootschalige slachtoffer- en veiligheidsenquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek en het ministerie van Veiligheid en Justitie, en hebben merendeels betrekking op het jaar 2014. De auteur schetst de ontwikkeling van het slachtofferschap in de afgelopen jaren, waarna aspecten als bekendheid met de daders en het type plaats delict aan de orde komen. Ook wordt ingegaan op de attitude van ouderen tegenover criminaliteit en slachtofferschap en vermijdingsgedrag. Ouderen zijn minder vaak slachtoffer van criminaliteit dan andere leeftijdsgroepen. De verklaring daarvoor is waarschijnlijk dat zij zich doorgaans minder in de openbare ruimte begeven, waardoor zij een kleinere kans lopen om te worden geconfronteerd met criminaliteit.

Marit Scheepmaker

Literatuur

Comijs e.a. 1996

H.C. Comijs, C. Jonker, A.M. Pot & J.H. Smit, *Agressie tegen en benadeling van ouderen. Een onderzoek naar ouderenmishandeling*, Amsterdam: Vrije Universiteit 1996.

Diepeveen & Veen 2015

V. Diepeveen & J. Veen, *Onderzoeksrapport Vinger aan de pols: uitvoering Wmo door gemeenten*, Woerden: ANBO 2015.

Wentzel e.a. 2015

W. Wentzel, A. Goes & O. Storms, *Ontspoorde mantelzorg. Een verkenning naar de aanpak bij ouderen*, Utrecht: Movisie 2015.

Ouderenmishandeling

Een verkenning naar aard en omvang

I. Plaisier en M. de Klerk*

Wat is ouderenmishandeling en hoe herken je het? Dat is best een lastige vraag, ook voor ouderen zelf. Met de toename van het aantal ouderen nemen ook de aandacht voor ouderenmishandeling en de behoefte aan kennis hierover toe. Maar als ouderenmishandeling al moeilijk te herkennen is voor ouderen zelf, hoe kunnen we het dan onderzoeken? In dit artikel bespreken we wat we op dit moment weten over het aantal slachtoffers van ouderenmishandeling in Nederland, de vormen die het kan aannemen en wat we weten over risicofactoren. We staan ook stil bij de problemen die spelen als je ouderenmishandeling onderzoekt.

Beeld van ouderenmishandeling en risicofactoren

Ouderenmishandeling komt moeilijk in beeld. Dat heeft verschillende oorzaken. Ouderenmishandeling ontstaat vaak geleidelijk, als iets wat 'erin sluipst'. Het is dikwijls niet eenvoudig om te bepalen of er daadwerkelijk een grens is overschreden. Bovendien schamen ouderen zich vaak voor het feit dat ze het zover hebben laten komen. Slachtoffers trekken zelf ook niet altijd aan de bel omdat zij afhankelijk zijn van de pleger. Dat kan emotionele afhankelijkheid zijn, of (ook) zorgafhankelijkheid. Uit een onderzoek onder ouderen en professionals door de Leyden Academy on Vitality and Ageing (LAVA) komt naar voren dat ouderen zichzelf vaak niet als slachtoffer melden uit angst om niet serieus genomen te worden (Mysyuk & Lindenberg 2015). Ouderen zelf hechten belang aan zichtbaar bewijs voor mishandeling in de vorm van letsel of schade. Ook spreken zij doorgaans pas van mishan-

* Drs. Inger Plaisier is als onderzoeker werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in Den Haag. Drs. Mirjam de Klerk is als onderzoeker werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in Den Haag.

deling als de pleger bewust heeft gehandeld. Sommige vormen van mishandeling, zoals stelselmatige belediging of het wegnemen van kleine beetjes geld door een verzorgende, zouden door de oudere daarom niet altijd als mishandeling worden ervaren. Volgens de onderzoekers geven ouderen aan in onze samenleving aan de zijlijn te staan, en zich 'nutteloos en overbodig' te voelen. Dat werkt een negatief zelfbeeld in de hand, ze komen minder goed voor hun rechten op. Ouderen die slachtoffer worden, zien zichzelf ook wel als oorzaak van het probleem: 'ze hebben het laten gebeuren'. Gevoelens van schaamte, angst, depressie en lichamelijke problemen kunnen het gevolg zijn.

Hoewel de term ouderenmishandeling zwaar klinkt, zeker als het om ontspoorde zorg gaat, is de term in zorg en beleid ingeburgerd. Er is ook geen betere beschikbaar en daarom spreken we toch van ouderenmishandeling, waaronder zowel moedwillige mishandeling als ontspoorde zorg en zowel hele lichte als hele zware vormen worden verstaan. Het gaat ook zeker niet altijd om een strafbaar feit.

Meneer Sandbergen en zijn dochter Charlotte

Toen meneer Sandbergen op zijn 59ste weduwnaar werd, leek het een prima oplossing: zijn dochter Charlotte kwam weer thuis wonen. Zij studeerde nog en wilde daarnaast het huishouden wel doen. Zo had meneer wat gezelschap en voldoende tijd voor zijn drukke fulltimebaan. Een paar jaar later is de situatie heel anders. Meneer Sandbergen is met pensioen en heeft problemen met zijn gezondheid. Hij is slecht ter been en zijn gehoor is flink achteruitgegaan. Charlotte woont nog steeds bij hem in en beheert inmiddels zijn financiën. Ook haar vriend is bij vader en dochter ingetrokken. Beter gezegd: het jonge stel heeft het huis 'overgenomen' en meneer is verbannen naar de bovenverdieping. Charlotte betaalt alle rekeningen van haar vaders geld en bezuinigt flink op uitgaven voor haar vader. Hij heeft al meer dan een jaar geen nieuwe kleren gekocht. Charlotte en haar vriend kopen ondertussen alles wat ze willen. Ze laten het geld flink rollen. Meneer Sandbergen praat er niet over, daarvoor is zijn schaamte te groot. Het kan toch niet waar zijn dat hij – een man die een leidinggevende functie had, met veel verantwoordelijkheden en aanzien – het zover heeft laten komen? Maar dan staat plotseling zijn jeugdvriend Jan voor de deur, met wie hij altijd contact heeft gehouden. Jan is ongerust omdat hij al lang niets meer van zijn oudere vriend heeft gehoord. Het raakt meneer Sandbergen dat Jan de

moeite heeft genomen om naar hem toe te komen. Aan Jan durft hij het hele verhaal te vertellen. En Jan helpt hem om het gesprek met Charlotte aan te gaan.

Bron: VWS 2015

Mevrouw Huizinga is zichzelf niet meer

De laatste tijd valt het meneer Huizinga op dat zijn vrouw 'anders' is. Ze lijkt angstig, gaat niet graag op pad en doet lang over het eten koken. Dan merkt meneer Huizinga dat zijn vrouw niet meer weet hoe ze koffie moet zetten. En ze vraagt wel drie keer of hij de krant al uit de brievenbus heeft gehaald. Dat irriteert hem. Ondertussen loopt ze steeds onrustig door het huis. Om zenuwachtig van te worden. 'Ga toch eens rustig zitten mens!', roept hij. Maar als de kinderen langskomen en vragen hoe het gaat, zegt hij niets. Over zulke dingen praat je niet. En zolang hij zelf de koffie zet, valt het hun niet eens op. Dagen en weken gaan voorbij. Meneer Huizinga weet het aardig te redden. Als hij zijn vrouw maar in de gaten houdt. Wel zijn de aardappels steeds vaker aangebrand en is het vlees niet gaar. Daarom komt hij even in de keuken kijken als zijn vrouw staat te koken. Maar dat valt niet in goede aarde. Zijn vrouw wijst hem de deur, hij heeft hier toch niets te zoeken? De keuken is haar terrein! Als hij aarzelt, duwt ze hem bruusk weg. Hij verliest bijna zijn evenwicht. Een paar dagen later zet meneer Huizinga de vuilcontainer buiten. Zijn vrouw loopt achter hem aan, door de regen. 'Ga maar naar binnen', zegt hij. Maar ze wil niet luisteren. Opeens verliest meneer Huizinga zijn geduld en geeft haar een zet. Ze valt en kan niet meer overeind komen. Daar ligt ze dan, ze huilt. Helemaal overstuurd belt hij bij de burens. Zij helpen mevrouw naar binnen. Als de buurvrouw vriendelijk vraagt hoe dit toch gekomen is, komt eindelijk het hele verhaal eruit.

Bron: VWS 2015 (bewerkt)

Ouderenmishandeling als internationaal begrip

Ouderenmishandeling is een fenomeen dat niet alleen in Nederland, maar wereldwijd wordt onderkend en onderzocht. Halverwege de jaren zeventig van de vorige eeuw werd met de term 'granny battering' voor het eerst beschreven hoe ouderen door familieleden in een zorgsituatie werden mishandeld. Naast de termen 'old age abuse' (Eastman 1984) en 'elder mistreatment' (Comijs e.a. 1996), aanvaardde de World Health Organization (WHO) het begrip 'elder abuse' (Mysyuk &

Lindenberg 2015). Volgens de WHO staat de vertrouwensrelatie tussen de oudere en degene die hem of haar verzorgt centraal en wordt willekeurig geweld of crimineel gedrag tegen ouderen, zoals bij straatroof of een overval in huis, daarvan uitgesloten. Plegers zijn altijd een bekende van de ouderen en kunnen zowel familieleden en vrienden zijn (huiselijke kring) als verzorgenden en hulpverleners in een professionele setting. De vormen die worden onderscheiden, zijn niet alleen fysiek geweld en financiële of materiële uitbuiting, zoals in onze twee voorbeelden (zie kaderteksten), maar ook psychisch of verbaal geweld, verwaarlozing en seksueel misbruik. De definitie van ouderenmishandeling die het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) hanteert, is gebaseerd op de definitie van de WHO en luidt:

'al het handelen en het nalaten van handelen van al degenen die in een terugkerende persoonlijke of professionele relatie met de oudere (iemand van 65 jaar of ouder) staan, waardoor de oudere persoon lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid'.¹

Het blijft echter de vraag of de term ouderenmishandeling altijd op zijn plaats is. Noemen we het ouderenmishandeling als er sprake is van huiselijk geweld in een langdurige problematische familierelatie, waarbij het slachtoffer de leeftijd van 65 jaar bereikt? Of als een oudere zich verwaarloosd voelt, terwijl verzorgenden naar eigen perceptie hun best doen? Het is ook niet altijd duidelijk waar je de grens moet leggen: wanneer spreek je van 'schade'? Vooral psychische schade zal niet altijd 'hard' te maken zijn. Wat we wel en niet tot ouderenmishandeling rekenen, is dus niet altijd goed af te bakenen. We moeten er daarom rekening mee houden dat we soms gevallen niet als zodanig herkennen, maar het ook kan voorkomen dat we een situatie 'ten onrechte' tot ouderenmishandeling rekenen.

1 Actieplan 'Ouderen in veilige handen'. Brief aan de Tweede Kamer van 11 maart 2011, *Kamerstukken II 2010/11*, 29389, 30.

Risicofactoren

Afhankelijkheid van anderen is kenmerkend voor slachtoffers van ouderenmishandeling. Internationale onderzoeken wijzen uit dat een slechte lichamelijke gezondheid en fysieke beperkingen het risico voor ouderenmishandeling vergroten, evenals veelvuldig gebruik maken van gezondheidszorg (Feijten & Moerman 2015). Dit laatste kan ook te maken hebben met de relaties met zorgverleners die men dan aangaat. Verder worden een klein sociaal netwerk en beperkte sociale steun als risicofactoren gezien. Deze factoren vergroten vooral de kans op psychische mishandeling. Ook depressie, gevoelens van angst voor geweld en gevoelens van onveiligheid vertonen een verband met ouderenmishandeling (Feijten & Moerman 2015). Het is niet altijd duidelijk of dit oorzaken of gevolgen van ouderenmishandeling zijn. Depressie en angstreacties worden ook als signalen voor ouderenmishandeling gezien. Als specifieke risicogroep noemen betrokken professionals ouderen die in een sociaal isolement leven (Mysyuk & Lindenberg 2015). Daarnaast is een familie met een geschiedenis van geweld een risicofactor voor ouderenmishandeling. Professionals uit de ouderenzorg wijzen erop dat ook de cultuur in zorginstellingen kan leiden tot het toestaan van mishandelend gedrag, zoals hardhandig optreden, geïrriteerd toespreken of uitstellen van zorg (Mysyuk & Lindenberg 2015, p. 29).

Zicht op slachtoffers

Hoeveel ouderen jaarlijks slachtoffer worden in Nederland is moeilijk te zeggen. Uit een onderzoek van ruim twintig jaar geleden, waarbij 1.797 ouderen thuis zonder bijzijn van derden werden geïnterviewd, gaf 5,6% aan slachtoffer te zijn van fysiek of verbaal geweld, verwaarlozing of financiële uitbuiting (Comijs e.a. 1996). Dit is het laatste en enige onderzoek in Nederland dat tot doel had de prevalentie van ouderenmishandeling te onderzoeken. Het prevalentiecijfer zou een onderschatting zijn van het werkelijke aantal slachtoffers. Zo kunnen hele kwetsbare ouderen niet meedoen aan zo'n onderzoek, en kunnen plegers de oudere beletten om mee te doen door bijvoorbeeld de uitnodigingsbrief te verbergen. Internationaal worden soms hele andere prevalentiecijfers gevonden, variërend van 2,2% in Ierland (Naughton

e.a. 2012) tot 36% in China (Wu e.a. 2012). De grote verschillen in de gevonden prevalentie willen niet zeggen dat het aantal mishandelde ouderen per land zo sterk verschilt. Het gevonden prevalentiecijfer hangt sterk af van hoe het onderzoek is uitgevoerd. Hoe benader je de ouderen: schriftelijk of met een huisbezoek? Onderzoek je ook ouderen in een instelling? Aan een schriftelijke enquête doen de meest kwetsbare ouderen – die het grootste risico lopen – doorgaans niet mee. Ze kunnen uit schaamte of angst voor de pleger ook ontkennen dat ze ouderenmishandeling hebben meegemaakt. Bij een enquête onder familieleden of zorgmedewerkers kunnen mensen die zelf pleger zijn de waarheid achterhouden. En welke vragen stel je en welke vormen tel je mee? Is met stemverheffing praten tegen ouderen een vorm van ouderenmishandeling, of richt je je alleen op fysieke en materiële schade? Kortom, ouderenmishandeling is moeilijk te onderzoeken (Plaisier & De Klerk 2014). Toch is er onder beleidsmakers en professionals die met ouderen werken een grote behoefte aan actuele kennis over het aantal slachtoffers, risicofactoren, het type slachtoffers, de plegers, de setting waarin de mishandeling plaatsvindt en de gevolgen ervan. Dit was voor VWS een reden het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) te vragen om te inventariseren wat er bekend is over deze thema's.

Actuele cijfers

De in Nederland beschikbare bronnen zijn geen van alle primair bedoeld om de prevalentie van ouderenmishandeling in kaart te brengen. Samen geven ze wel zicht op wat in Nederland op dit moment bekend is over slachtoffers van ouderenmishandeling (Plaisier & De Klerk 2015). Deze gegevens zijn afkomstig van een enquête uitgevoerd door de Gemeentelijke en Gemeenschappelijke Gezondheidsdiensten (GG & GD'en), het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (de gezondheidsmonitor), de voormalige Steunpunten Huiselijk Geweld (SHG) en de Inspectiedienst voor de Gezondheidszorg (IGZ) en van het Barometeronderzoek dat door het Verwey-Jonker Instituut werd ontwikkeld voor professionals en vrijwilligers in de ouderenzorg. Tabel 1 geeft een overzicht van de belangrijkste bevindingen.

Het grootschalige enquêteonderzoek onder de oudere bevolking in Nederland (n=165.000) dat in 2012 werd uitgevoerd door de GG & GD (Gezondheidsmonitor Volwassenen 2012, Gemeentelijke Geneeskundige Diensten (GGD'en), CBS en RIVM), bevatte de vraag of mensen slachtoffer waren van huiselijk geweld. Ouderenmishandeling is niet volledig onder de noemer huiselijk geweld te scharen, maar toch is er wel overlap. Bij huiselijk geweld komen de plegers alleen uit de huiselijke kring en niet uit de professionele setting en worden verwaarlozing en financieel misbruik niet meegerekend. Bij deze enquête gaf 0,5% van de ouderen (0,6% van de kwetsbare ouderen) aan dat men in de afgelopen vijf jaar te maken had met huiselijk geweld. Dat komt neer op zo'n 15.000 slachtoffers (Feijten & Moerman 2015). Dit is veel lager dan het prevalentiecijfer van 5,6% dat twintig jaar geleden werd gevonden, wat zou betekenen dat er op dit moment ruim 200.000 slachtoffers zijn.² In de Gezondheidsmonitor wordt het werkelijke aantal slachtoffers waarschijnlijk sterk onderschat. Zo werd letterlijk gevraagd of men slachtoffer was geweest van huiselijk geweld, waardoor mogelijk een deel van de slachtoffers van ouderenmishandeling zich niet heeft herkend. In het eerdere onderzoek door Comijs e.a. (1996) kreeg de oudere 21 verschillende situaties voorgelegd, bijvoorbeeld: 'Sinds u 65 werd, heeft ooit iemand die u goed kende u beledigd / iets naar u gegooid / u met een voorwerp geslagen, etc.' Concreete voorbeelden zijn waarschijnlijk beter herkenbaar, terwijl de term 'huiselijk geweld' mensen kan afschrikken. Bovendien is de kans dat men 'ja' antwoordt op 21 vragen groter dan op één vraag. Bovendien werd niet gevraagd naar financiële uitbuiting of verwaarlozing. Een ander belangrijk punt is dat ouderen die het grootste risico hebben om slachtoffer te zijn, zoals heel oude, kwetsbare en/of sterk afhankelijke ouderen, aan een dergelijke enquête niet meedoen. Daartoe zijn ze niet (meer) in staat of de pleger belet dit. De cijfers van de Gezondheidsmonitor geven wel een beeld van de vormen van mishandeling die voorkomen. Psychische mishandeling werd het vaakst gerapporteerd, seksueel geweld een enkele keer. Plegers waren het vaakst partners en ex-partners. Uit de enquête kwam ook een aantal risicofactoren voor huiselijk geweld bij ouderen naar voren. Slachtoffers waren vaker vrouwen, ouderen met een slechte gezondheid en ouderen die moeite hebben om rond te komen. Eenzaamheid en depressieve en

2 Kamerstukken II 2010/11, 29389, 30.

angstige gevoelens kwamen ook vaker voor bij de slachtoffers, waarbij we niet met zekerheid kunnen zeggen of dit gevolgen of juist oorzaken van ouderenmishandeling zijn (Feijten & Moerman 2015).

Tabel 1 Overzicht van actuele kennis over omvang, aard en oorzaken van ouderenmishandeling in Nederland

Bron	Wat is onderzocht?	Omvang	Oorzaken/risicofactoren	Vormen	Type pleger
Leyden Academy on Vitality and Ageing	ouderenmishandeling, beelden van ouderen (slachtoffers en niet-mishandelde ouderen) en deskundigen	-	(wederzijdse) afhankelijkheid, macht, controle - intrapersoonlijk: sociale isolatie - sociaalmaatschappelijk: <i>ageism</i> , marginalisatie ouderen	- alle vormen - ouderen zelf zien vooral fysiek en intentioneel geweld - financiële uitbuiting het meest bespreekbaar	- huiselijke kring en professionals - vaak persoonlijke (financiële, psychische, verslavings)problemen
GGD-Gezondheidsmonitor	huiselijk geweld, door oudere deelnemers van schriftelijke vragenlijst	0,6%, in afgelopen 5 jaar	- vrouw - slechte gezondheid - kwetsbaarheid - eenzaamheid, depressieve symptomen	- psychisch 84% - lichamenlijk 35% - seksueel 5%	- voornamelijk in huiselijke kring - partner 55% - (stief)kind 17%
Registratie SHG's	ouderenmishandeling in huiselijke kring, registraties n.a.v. meldingen door professionals, vrijwilligers, familie of oudere zelf	2.432 cases	- slachtoffer is vaker een vrouw - relatief meer slachtoffers in hogere leeftijdsgroepen	- in 2014: - psychisch 73% - lichamenlijk 46% - financieel 37% - verwaarlozing 12% - seksueel 2%	- huiselijke kring, kinderen het meest, daarna partners, dan overige
Barometer, onderzoek Verwey-Jonker Instituut	ouderenmishandeling, gezien door professionals en vrijwilligers in zorg en welzijn	40-50% van de professionals kent gevallen	- ontspoorde zorg lijkt twee keer zo vaak rol te spelen als opzettelijke mishandeling	- psychisch 63% - lichamenlijk 26% - financieel 48% - verwaarlozing 31% - seksueel 2%	- professionals en huiselijke kring - ontspoorde zorg bij 4 op de 10 - opzettelijk geweld bijna 1 op de 5

Tabel 1 (Vervolg)

Bron	Wat is onderzocht?	Omvang	Oorzaken/risicofactoren	Vormen	Type pleger
Meldpunt ouderennis- handeling IGZ	ouderennisbehandeling, gezien door professionals of vrijwilligers (alleen bij oude- ren in instellingen)	67 casus, waarvan 35 bewezen	- kwart van de gevallen is opzettelijk gepleegd, de rest is 'ontspoorde zorg' - cultuur in team speelt rol	- psychisch 26% - lichamenlijk 49% - financieel 9% - seksueel 9%	- professionals (76%) - leerlingen (12%) - vrijwilligers (16%)

Bron: SCP, Plaisier & De Klerk 2015

Als ouderen zelf niet in staat zijn om aan een enquête mee te doen, kunnen ook mensen uit hun omgeving bevraagd worden om zo zicht te krijgen op de ouderenmishandeling van meer kwetsbare ouderen. Dat heeft het Verwey-Jonker Instituut gedaan in zijn Barometeronderzoek. Deze internetenquête onder professionals en vrijwilligers in de zorg en ouderenwelzijn wijst uit dat 40-50% van de deelnemers ten minste één geval van ouderenmishandeling kent, of meent te kennen (De Gruijter & Van der Klein 2015). Uit deze gegevens kan echter niet worden berekend hoeveel slachtoffers er zijn, omdat er meerdere respondenten over dezelfde ouderen kunnen rapporteren. Er zijn dus dubbeltellingen. Het is bovendien goed te bedenken dat bij dit type onderzoek betrokkenen zelf of collega's pleger van ouderenmishandeling kunnen zijn en zij dit kunnen verzwijgen in een onderzoek. Bovendien is het de vraag of professionals altijd goed zicht hebben op wat de oudere overkomt. Dit onderzoek geeft wel een beeld van de mate waarin professionals en vrijwilligers ouderenmishandeling signaleren. Net als bij de enquête onder ouderen zelf werd psychisch geweld het vaakst gezien. Professionals melden daarna vooral financiële uitbuiting, gevolgd door verwaarlozing en lichamelijke mishandeling. Seksueel misbruik werd ook door hen veruit het minst gezien. Kinderen, partners en andere familieleden waren het vaakst de pleger, maar in 15-20% van de gevallen was de pleger een professional. De mishandeling werd volgens inschatting van de professionals en vrijwilligers in veel gevallen niet opzettelijk gepleegd, maar ging vaak om een situatie waarbij de zorg was ontspoord. Een andere manier om onderzoek te doen naar het aantal slachtoffers van ouderenmishandeling is door gebruik te maken van registratiecijfers. Ouderenmishandeling kan worden gemeld bij een SHG (tegenwoordig Veilig Thuis genoemd) of de IGZ. Movisie verzamelt jaarlijks de meldingen van situaties waarbij ouderen slachtoffer zijn van ouderenmishandeling in huiselijke kring (dus niet gepleegd door professionals in de zorg of hulpverlening). In de eerste helft van 2014 werden er bij de SHG's 1.114 gevallen van ouderenmishandeling geregistreerd. Dit zou naar schatting neerkomen op 2.432 gevallen van ouderenmishandeling in heel 2014 (Movisie 2015). Dat is maar een klein deel van de ruim 200.000 slachtoffers die er volgens eerdere schatting zouden zijn (Comijs 1996).³ Het gaat hierbij vooral om zelfstandig wonende

3 *Kamerstukken II 2010/11, 29389, 30.*

ouderen. Het aantal meldingen stijgt jaarlijks. Dit betekent overigens niet dat ouderenmishandeling toeneemt. De stijging kan worden verklaard door betere bekendheid van ouderenmishandeling en de mogelijkheid dit te melden. Deze grotere bekendheid wordt onder meer toegeschreven aan de publiekscampagne 'Ouderen in veilige handen' van VWS.

Gevallen van ouderenmishandeling binnen een intramurale zorginstelling kunnen worden gemeld bij de IGZ. Daar werden tussen juli 2011 en juli 2014 67 meldingen van vermoede ouderenmishandeling binnen een intramurale zorginstelling gedaan, gepleegd door professionals, leerlingen of zorgvrijwilligers (Ferwerda e.a. 2015). In 35 gevallen werd de ouderenmishandeling bewezen. Het percentage slachtoffers was het hoogst onder de oudste ouderen: bijna de helft was 85 jaar of ouder. Het lage aantal meldingen maakt duidelijk dat registraties geen goed zicht geven op het werkelijke aantal slachtoffers. Alleen hele duidelijke en ernstige gevallen worden gemeld, het topje van de ijsberg dus. Uit interviews met professionals van zorginstellingen blijkt dat ouderenmishandeling nog altijd moeilijk bespreekbaar is. Bovendien heeft het melden van een ernstig incident in een instelling negatieve gevolgen voor de instelling zelf en kan het onrust bij de bewoners geven. Dat wordt als verklaring gezien voor het lage aantal gevallen dat bij de IGZ bekend is. Echter, volgens professionals in zorginstellingen groeit wel het bewustzijn dat ook in instellingen mishandeling kan plaatsvinden (Ferwerda e.a. 2015).

Wat we nu (nog niet) weten, en mogelijkheden voor vervolgonderzoek

Door het bijeenbrengen van de huidige kennis over ouderenmishandeling in Nederland hebben we enig zicht op het aantal slachtoffers, de vormen waarin het voorkomt en de risicofactoren. Psychisch geweld wordt het meest gezien. Gezondheidsproblemen, een zeer hoge leeftijd, angst en depressie en een klein sociaal netwerk maken het risico op slachtofferschap groter. Het aantal meldingen van ouderenmishandeling steeg de afgelopen jaren, wat een gevolg kan zijn van betere voorlichting onder ouderen en professionals.

Het bijeenbrengen van de kennis over ouderenmishandeling in Nederland maakt duidelijk dat we nog weinig weten over specifieke

risicogroepen: stedelingen of juist plattelandsbewoners, migranten, ouderen met specifieke aandoeningen zoals dementie? Over het totaal aantal slachtoffers kunnen we nog steeds niet veel zeggen. Dat komt vooral doordat geen enkele van de beschreven onderzoeksmethoden een volledig beeld van ouderenmishandeling geeft; er blijft altijd een deel onderbelicht. Als verschillende onderzoeksmethoden naast elkaar worden gebruikt en de resultaten worden gecombineerd, krijgen we waarschijnlijk een beter beeld. Met een enquête onder ouderen zelf komen vermoedelijk de lichtere gevallen wel goed in beeld, maar sterk kwetsbare en ernstig afhankelijke ouderen, die een hoger risico hebben, doen daaraan niet mee. Een studie met behulp van getrainde professionals, die gevallen van (vermoede) ouderenmishandeling registreren (informantenstudie), zou die laatste groep wellicht kunnen uitlichten (zie ook Plaisier & De Klerk 2014). Met een combinatie van dergelijke methoden krijgen we waarschijnlijk meer zicht op het aantal slachtoffers dan nu het geval is. Echter, zulke methoden, zeker een informantenstudie, zijn arbeidsintensief en dus kostbaar en geven nog altijd geen garantie dat we het werkelijke aantal slachtoffers boven tafel krijgen. Het is niet alleen de vraag of je alle slachtoffers wel bereikt, ook problemen met de afbakening van de definitie spelen een rol.

Een onderzoek zal vooral zinvol zijn als we niet alleen het aantal slachtoffers onderzoeken, maar ook op zoek gaan naar factoren die tot het ontstaan en het voorkomen van ouderenmishandeling kunnen leiden. Kennis over risicofactoren aan de zijde van de oudere en van de pleger, en kennis over wie wanneer en waarom ouderenmishandeling melden, kan meer handvatten opleveren om ouderenmishandeling te bestrijden dan kennis over het cijfer alleen.

Literatuur

Comijs e.a. 1996

H.C. Comijs, C. Jonker, A.M. Pot & J.H. Smit, *Agressie tegen en benadeling van ouderen. Een onderzoek naar ouderenmishandeling*, Amsterdam: Vrije Universiteit 1996.

Eastman 1984

M. Eastman, *Old age abuse*, London: Age Concern England 1984.

Feijten & Moerman 2015

P. Feijten & M. Moerman, 'Schatting prevalentie op basis van enquête huiselijk geweld', in: I. Plaisier & M. de Klerk (red.), *Ouderenmishandeling in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2015, p. 42-53.

Ferwerda e.a. 2015

H. Ferwerda, M. Harderman & V. Codrington, 'Meldingen bij de Inspectie voor Gezondheidszorg', in: I. Plaisier & M. de Klerk (red.), *Ouderenmishandeling in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2015, p. 75-85.

De Gruijter & Van der Klein 2015

M. de Gruijter & M. van der Klein, 'Analyse van de Barometer Ouderenmishandeling', in: I. Plaisier & M. de Klerk (red.), *Ouderenmishandeling in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2015, p. 63-67.

Movisie 2015

A. Goes, *Factsheet ouderenmishandeling*, Utrecht: Movisie 2015.

Mysyuk & Lindenberg 2015

Y. Mysyuk & J. Lindenberg, 'Perspectieven van betrokkenen: een kwalitatieve studie', in: I. Plaisier & M. de Klerk (red.), *Ouderenmishandeling in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2015, p. 29-41.

Mysyuk e.a. 2013

Y. Mysyuk, R.G.J. Westendorp & J. Lindenberg, 'Added value of elder abuse definitions: A review', *Ageing Research Review* (12) 2013, afl. 1, p. 50-57.

Naughton e.a. 2012

C. Naughton, J. Drennan, I. Lyons, A. Lafferty e.a., 'Elder abuse and neglect in Ireland: Results from a national prevalence survey', *Age and Ageing* (41) 2012, afl. 1, p. 98-103.

Plaisier & De Klerk 2014

I. Plaisier & M.I. de Klerk, *Ouderenmishandeling. Een advies over onderzoek naar aard en omvang van misbruik en geweld tegen ouderen in afhankelijkheidsrelaties*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2014.

Plaisier & De Klerk 2015

I. Plaisier & M. de Klerk (red.), *Ouderenmishandeling in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2015.

VWS 2015

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Praten helpt! Het verhaal van ouderenmishandeling*, Den Haag: VWS 2015.

Wu e.a. 2012

L.H. Wu, H. Chen, Y. Hu, H. Xiang, e.a., 'Prevalence and associated factors of elder mistreatment in a rural community in People's Republic of China: A cross-sectional study', *PLoS ONE* (7) 2012, afl. 3.

Ouderen in veilige handen

Een overzicht van het beleid ter bestrijding van ouderenmishandeling

J. Pattiwael en I. Brons*

Veilig ouder worden en het tegengaan van ouderenmishandeling zijn belangrijke doelstellingen van het kabinetsbeleid. In een vergrijzende samenleving is het immers belangrijk om oog te hebben voor de positie van ouderen en hen te beschermen als ze kwetsbaar zijn. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) doet dit nu al een aantal jaar met gericht beleid. Ouderenmishandeling is een ingewikkeld onderwerp. Enerzijds omdat er veel spelers bij betrokken zijn, van bezorgde familieleden, hulpverleners en zorginstellingen tot banken, notarissen en de politie. Anderzijds omdat onder één noemer een heel scala aan verschijningsvormen van ouderenmishandeling valt, van ontspoorde mantelzorg tot bewuste diefstal, van financiële uitbuiting tot seksueel misbruik.

Al die verschillende vormen vragen om een eigen aanpak. Maar wat het onderwerp vooral ingewikkeld maakt, is dat het zich voornamelijk achter de voordeur afspeelt en vaak lang onzichtbaar is. Bovendien vindt de mishandeling plaats in een afhankelijkheidsrelatie, slachtoffers praten er liever niet over of vrezen de consequenties als zij het wel aankaarten. De rode draad in het beleid is daarom het bespreekbaar maken van ouderenmishandeling. Pas als de onbekendheid en de schaamte afnemen, kan aan ouderenmishandeling een serieus halt worden toegeroepen.

Het startpunt voor de veelomvattende aanpak van ouderenmishandeling was het regeerakkoord van het kabinet-Rutte I (2010-2012).¹ 'Stop ouderenmishandeling' staat daarin letterlijk. VWS maakte het Actie-

* Drs. José Pattiwael is juridisch beleidsadviseur en projectleider van 'Ouderen in veilige handen' bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Ingrid Brons is freelancetekstschrijver en auteur van onder andere de nieuwsbrief *Ouderen in veilige handen*.

1 *Vrijheid en verantwoordelijkheid*, regeerakkoord VVD-CDA, 30 september 2010.

plan 'Ouderen in veilige handen' (2011-2015).² Dit actieplan bevat tien actiepunten om ouderenmishandeling te voorkomen, te signaleren en te stoppen. De acties richtten zich primair op ouderen zelf en hun omgeving, op plegers, mantelzorgers, professionals, vrijwilligers en gemeenten. In 2014 kondigde staatssecretaris Martin van Rijn een vervolgactieplan aan: Voortzetting Actieplan 'Ouderen in veilige handen' (2015-2017).³

Deze bijdrage beschrijft kort enkele resultaten van het Actieplan 'Ouderen in veilige handen' (2011-2015) en het verloop van het vervolgactieplan voor de periode 2015-2017. Daarnaast worden de voorlichtingscampagne 'Ouderen in veilige handen' en het project 'Voorkomen van financiële uitbuiting' besproken. Het artikel sluit af met een korte blik op de hervorming van de langdurige zorg, in het bijzonder op de positie van de mantelzorger en de specifieke verantwoordelijkheid van gemeenten om deze groep te ondersteunen.

Het Actieplan 'Ouderen in veilige handen' (2011-2015)

Op 30 maart 2011 stuurde Marlies Veldhuijzen van Zanten, de toenmalige staatssecretaris van VWS, het Actieplan 'Ouderen in veilige handen' naar de Tweede Kamer. Voor de uitvoering was vier jaar lang structureel € 10 miljoen per jaar beschikbaar. Om de lokale en regionale aanpak van ouderenmishandeling te versterken ging daarvan sinds 2012 elk jaar € 7 miljoen naar de centrumgemeenten vrouwenopvang. Deze gemeenten zijn immers ook verantwoordelijk voor de aanpak van huiselijk geweld, waaronder ouderenmishandeling valt. Het actieplan resulteerde in verschillende producten, met als doel de kennis en kunde van de doelgroepen te vergroten. Daarnaast werden diverse projecten uitgevoerd om ouderenmishandeling bespreekbaar te maken en in de praktijk ervaring op te doen.

2 Actieplan 'Ouderen in veilige handen'. Brief aan de Tweede Kamer van 11 maart 2011, *Kamerstukken II* 2010/11, 29389, 30.

3 Voortzetting Actieplan 'Ouderen in veilige handen' (2015-2017). Brief aan de Tweede Kamer van 15 juni 2015, *Kamerstukken II* 2014/15, 28345, 136.

Producten: kennis en kunde vergroten

Een greep uit de ontwikkelde producten laat zien dat het beleid zich richt op uiteenlopende doelgroepen, die alle bij de problematiek betrokken zijn.

In 2012 verscheen de handreiking 'Huisverbod en crisisopvang bij ouderenmishandeling' voor gemeenten. Om (verdere escalatie van) huiselijk geweld te voorkomen en (potentiële) slachtoffers te beschermen kan een gemeente een huisverbod en crisisopvang inzetten. De handreiking gaat in op de specifieke situatie rondom ouderenmishandeling.

In hetzelfde jaar publiceerde het Verwey-Jonker Instituut (Van der Klein e.a. 2015) de handreiking 'Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling'. Vrijwilligers kunnen een belangrijke rol spelen in het signaleren van ouderenmishandeling, maar mishandeling door vrijwilligers komt ook voor. Zoals geldt voor alle doelgroepen, is ook voor vrijwilligers bewustwording van belang. De handreiking biedt op verschillende niveaus handvatten voor agendering, preventie en het tegengaan van ouderenmishandeling en de communicatie hierover. In 2015 verscheen een update van de handreiking.

Voor het Leerstation Zorg, een platform voor digitaal leren in de zorg, ontwikkelden Noordhoff Uitgevers en de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen ondertussen e-learningmodules voor verzorgenden, verpleegkundigen en artsen (2012). Ook hierin is aandacht voor beide zijden van de medaille: naast specifieke kennis over ouderenmishandeling, signaleren en handelen, gaan de modules in op 'de pleger in jezelf' ofwel de professional als pleger van ouderenmishandeling.

In 2013 verscheen de dvd 'Je ziet het pas als je het gelooft!', met vijf voorbeeldsituaties van ouderenmishandeling. De dvd is bedoeld voor voorlichtingen en trainingen en helpt ouderen, vrijwilligers en professionals om ouderenmishandeling bespreekbaar te maken en oplossingen te zoeken.

De Leidraad Veilige zorgrelatie (oktober 2014) is een hulpmiddel bij het voorkomen van en omgaan met mishandeling of grensoverschrijdend gedrag in een zorgrelatie door professionals en vrijwilligers. Mishandeling in een professioneel kader is van een andere orde dan geweld in huiselijke kring en verdient daarom een specifieke aanpak. Zo is het van belang dat het management een klimaat creëert waarin dit soort onderwerpen bespreekbaar is.

Met de in 2015 gelanceerde kennisbank Aanpak van ouderenmishandeling is de digitale ontsluiting van de producten van het actieplan verzekerd. Daarnaast heeft VWS vanaf de start van de uitvoering van het actieplan over de voortgang gecommuniceerd in een regelmatig verschijnende nieuwsbrief: *Ouderen in veilige handen*.⁴ Hierin zijn alle producten en projecten tot in detail terug te vinden.

Voorlichtingscampagne: ouderenmishandeling bespreekbaar maken

Het bespreekbaar maken van ouderenmishandeling is de rode draad in het actieplan. Samen met VWS hebben de seniorenorganisaties ANBO, het Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten (NOOM), PCOB en Unie KBO zich ingezet voor een specifiek op ouderen gerichte voorlichtingscampagne. Van april 2013 tot eind 2014 zijn vrijwillige voorlichters van de vier organisaties met ouderen en hun omgeving in gesprek gegaan over ouderenmishandeling. In totaal organiseerden de seniorenorganisaties 596 voorlichtingsactiviteiten met een direct bereik van ongeveer 20.000 ouderen. Ook op hun websites en in hun bladen besteedden de seniorenorganisaties aandacht aan het onderwerp. De regionale radio en tv pikten het op en er verschenen artikelen in huis-aan-huisbladen. Zo bereikten de seniorenorganisaties ongeveer 3,7 miljoen mensen.

Uit een onderzoek naar de effecten van de campagne (Ruigrok | Net-Panel 2015) blijkt onder andere dat deelnemers aan de bijeenkomsten meer kennis over ouderenmishandeling hebben en dat ze beter weten bij welke instantie ze terecht kunnen voor hulp en advies. De bijeenkomsten hadden ook een positief effect op het bespreekbaar maken van (een vermoeden van) ouderenmishandeling. Wel bleek het daadwerkelijk handelen bij (een vermoeden van) ouderenmishandeling nog moeilijk. Een van de redenen was de angst voor mogelijke gevolgen van bijvoorbeeld een melding bij Veilig Thuis, het advies- en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling.

Het actieplan sloot ook aan bij de publiekscampagne 'Een veilig thuis, daar maak je je toch sterk voor?' van de rijksoverheid. Deze campagne tegen huiselijk geweld loopt nog steeds en sinds 2013 is hierin specifiek aandacht voor ouderenmishandeling. Samenvattend kan worden gesteld dat het thema ouderenmishandeling de afgelopen jaren aan

⁴ Nieuwsbrief *Ouderen in veilige handen*, jrg. 1 (2012) t/m jrg. 4 (2015); archief nieuwsbrieven op www.rijksoverheid.nl.

zichtbaarheid heeft gewonnen. De stijging van het aantal meldingen en adviesvragen bij Veilig Thuis onderstreept dit. In 2010 waren er 855 meldingen, in 2014 bijna drie keer zoveel, namelijk 2.360 (Movisie 2015). Overigens betekenen meer meldingen niet per definitie dat ouderen mishandeling vaker voorkomt. De stijging toont in ieder geval wel aan dat professionals steeds vaker over betere vaardigheden en protocollen beschikken en dat de overheidscampagnes over ouderen mishandeling effect sorteren.

Het project 'Voorkomen van financiële uitbuiting'

Financiële uitbuiting is een van de meest voorkomende vormen van ouderen mishandeling. Net als bij andere vormen van ouderen mishandeling begint het vaak klein, maar kan het al snel ernstiger vormen aannemen. Behalve pinpasfraude omvat financiële uitbuiting ook diefstal, misbruik van machtigingen, gedwongen testamentwijzigingen en financieel kort houden.

De aanpak van financiële uitbuiting vereist samenwerking tussen veel verschillende partijen. VWS betrok zeven gemeenten bij een pilotproject 'Voorkomen van financiële uitbuiting'. Ook zorgorganisaties, Veilig Thuis, de Rabobank, gemeenten, politie, notarissen, mentoren en bewindvoerders namen deel. De samenwerking resulteerde in allerlei praktische middelen, zoals de folder 'Samen bankieren', de website mijnlevenmijngeld.nl, een checklist financiën, een 'signalenkaart' en een scholingsmodule voor de Politieacademie. Maar belangrijker nog is de waarde van de netwerken die uit de pilots zijn ontstaan. Die zijn essentieel gebleken voor de aanpak van financiële uitbuiting, omdat professionals nu weten wie ze waarvoor kunnen bellen en de weg naar Veilig Thuis kunnen vinden.

Doorgaan met de aanpak van financiële uitbuiting is een van de vijf prioriteiten van de voortzetting van het actieplan (2015-2017). De organisaties die betrokken waren bij de pilots zetten zich nu landelijk in, andere organisaties hebben zich daarbij aangesloten. Samen vormen ze de Brede Alliantie 'Veilig financieel ouder worden', die als doel heeft een integrale aanpak tot stand te brengen. Bijvoorbeeld door een duidelijk kader te ontwikkelen voor Veilig Thuis hoe te handelen bij financiële uitbuiting en zich te verzekeren van de steun van alle banken. Daarnaast is de verantwoordelijkheid van de 35 centrumgemeenten vrouwenopvang duidelijk benoemd. Zij moeten eind 2017 samen

met de omliggende gemeenten een pakket hebben om financiële uitbuiting te voorkomen en aan te pakken.

Voortzetting Actieplan ‘Ouderen in veilige handen’ (2015-2017)

Een belangrijk verschil tussen het vervolgactieplan en het ‘eerste’ actieplan is de rol van VWS. Die is niet langer initiërend en sturend, maar faciliterend en verbindend. Juist omdat er al een stevig fundament ligt en de betrokkenheid van partijen groot is, is dit mogelijk. Meer dan eerst zijn de spelers zelf aan zet, op lokaal en regionaal niveau. Bij de totstandkoming van het vervolgactieplan zijn al die spelers ook zo veel mogelijk geraadpleegd. Zo waren alle partijen het erover eens dat de aanpak van financiële uitbuiting prioriteit moest krijgen. Daarnaast zijn nog vier thema’s gedefinieerd: het taboe doorbreken, ‘van handelingsverlegen naar handelingsvaardig’, ontspoorde mantelzorg voorkomen en versterking van de justitiële inzet.

Het doel van de voortzetting van het actieplan is tweeledig. Eind 2017 moet het onderwerp ouderenmishandeling bij organisaties in de zorg en ondersteuning, vrijwilligersorganisaties, zorgkantoren, politie en het Openbaar Ministerie stevig op de agenda staan. Ook moeten alle gemeenten eind 2017 specifiek beleid hebben op het gebied van ouderenmishandeling. Uit een inventarisatie van B&A (Van den Berg e.a. 2015) blijkt overigens dat het gemeentelijk beleid voor de aanpak van ouderenmishandeling de afgelopen jaren al in een stroomversnelling is geraakt en dat er inmiddels blijvende aandacht is voor ouderenmishandeling. De gemeenten richten zich vooral op bewustwording en voorlichting, deskundigheidsbevordering van professionals en vrijwilligers en op het melden van ouderenmishandeling. Vergeleken met 2012 – toen een eerste inventarisatie werd gedaan – hebben de gemeenten meer aandacht voor de relatie tussen mantelzorgbeleid en ouderenmishandeling. In 2012 gaven 14 centrumgemeenten vrouwenopvang aan dat er samenwerking was tussen organisaties voor mantelzorgondersteuning en de toenmalige steunpunten huiselijk geweld (nu Veilig Thuis). In 2014 waren dit 27 centrumgemeenten.

Ontspoorde mantelzorg voorkomen

Bij ontspoorde mantelzorg overschrijdt de mantelzorger de grens van verantwoorde zorg. Dit gebeurt niet met opzet en gaat sluipenderwijs. De belangrijkste oorzaken van ontsporing zijn overbelasting, onmacht, compassiemoeheid en onkunde en onwetendheid (Wentzel e.a. 2015). Onkunde en onwetendheid maken dat de mantelzorger de juiste kennis of vaardigheden mist om goede zorg te kunnen verlenen. Het bespreekbaar maken van ontspoorde mantelzorg is niet gemakkelijk. De mantelzorger bedoelt het immers goed en de oudere is in meer of mindere mate afhankelijk van de mantelzorger. Niet onbelangrijk is dat het gedrag van de oudere die zorg krijgt soms verandert. Voor de mantelzorger is het moeilijk om daarmee om te gaan.

Een oplossing vinden voor ontspoorde mantelzorg vraagt om respect en moed van alle betrokkenen en om maatwerk. En natuurlijk is preventie, het voorkomen dat mantelzorg ontspoot, van groot belang. VWS wil daarvoor de verbinding leggen tussen mantelzorgondersteuning en de aanpak van geweld in huiselijke kring, waaronder ook ouderenmishandeling valt. Dit kan omdat de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015) tot vroegtijdige en betere ondersteuning van de mantelzorger op gemeentelijk niveau moet leiden. Ondersteuning van de mantelzorger is een wettelijk geborgde verantwoordelijkheid van gemeenten. Daarnaast staat in de lokale aanpak van huiselijk geweld een veilig thuis centraal. Deze verbinding leggen gemeenten nog onvoldoende. Bij mantelzorgondersteuning is het thema ontspoorde mantelzorg vaak nog onvoldoende zichtbaar (Wentzel e.a. 2015). Het project 'Voorkomen van financiële uitbuiting' heeft geleerd dat het goed werkt om in een aantal gemeenten in een relatief korte tijd ervaring op te doen met een thema. Binnenkort gaat een aantal gemeenten dan ook aan de slag met het thema ontspoorde mantelzorg, samen met organisaties voor mantelzorgondersteuning, Veilig Thuis en andere relevante organisaties.

Debat in de Tweede Kamer

Op 7 oktober 2015 debatteerde de Tweede Kamer met de staatssecretaris van VWS over het actieplan en de voortzetting daarvan. Naast de aanpak van financiële uitbuiting en de rol van politie en justitie

(Openbaar Ministerie), het belang van het versterken van de weerbaarheid van ouderen en de Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) voor professionals binnen de Wmo 2015, sprak de Kamer over de hervorming van de langdurige zorg, overbelaste mantelzorgers en het risico op ouderenmishandeling. Enkele partijen betoogden dat langer thuis wonen leidt tot een groter beroep op mantelzorgers – en daarmee tot een verhoogd risico op ontsporing van mantelzorg en ouderenmishandeling. De regering verwierp die suggestie. De hervorming van de langdurige zorg biedt immers juist mogelijkheden om mensen meer ‘in beeld’ te krijgen en mantelzorgers gericht te ondersteunen. Gemeenten kijken niet alleen naar de hulpvraag van mensen zelf, maar brengen ook het netwerk in beeld. Hulpverleners komen meer bij mensen thuis en ondersteuning van mantelzorgers is een, in de Wmo 2015 geborgde, wettelijke taak van gemeenten. In de visie van de staatssecretaris is de hervorming van de langdurige zorg ondersteunend aan de wens van mensen om zo lang mogelijk thuis te wonen en zo zelfstandig mogelijk te leven. Die wens is een trend die al jaren te zien is in het dalende aantal bewoners van intramurale instellingen voor verzorging. Tegelijkertijd was hervorming van de langdurige zorg nodig uit het oogpunt van financiële houdbaarheid van het zorgstelsel. De Voortzetting Actieplan ‘Ouderen in veilige handen’ – met de nadruk op inzet vanuit lokale spelers, de verantwoordelijkheid van gemeenten en de vijf genoemde prioriteiten – biedt daarbij volop handvatten om ouderenmishandeling te voorkomen, zodat ouderen zo veel als mogelijk veilig oud kunnen worden, bij voorkeur in hun eigen omgeving.

Literatuur

Van den Berg e.a. 2015

Y. van den Berg, J. Hoogenbosch & T. Kruijt, *Inventarisatie beleid ouderenmishandeling bij centrumgemeenten*, Den Haag: B&A 2015.

Movisie 2015

Movisie, *Factsheet ouderenmishandeling 2014*, Utrecht: Movisie 2015.

Van der Klein e.a. 2015

M. van der Klein, R. Verwijs & F. Hermens, *Handreiking vrijwilligers tegen ouderenmishandeling*, Utrecht/Den Haag: Verwey-Jonker Instituut/VWS 2015.

Ruigrok | NetPanel 2015

Ruigrok | NetPanel, *Het effect van voorlichting over ouderenmishandeling*, Amsterdam 2015.

Wentzel e.a. 2015

W. Wentzel, A. Goes & O. Storm, *Ontspoorde mantelzorg. Een verkenning naar de aanpak bij ouderen*, Utrecht: Movisie 2015.

Systemmishandeling: recht doen aan de zienswijzen van ouderen zelf

J. Lindenberg, Y. Mysyuk en R.G.J. Westendorp*

In de afgelopen vier decennia is er steeds meer aandacht gekomen voor het probleem van ouderenmishandeling, zowel in de wetenschap als in het overheidsbeleid, de zorg en de media. In Nederland vormde de studie van Comijs e.a. (1998) een belangrijk ijkpunt. Deze studie is nog steeds invloedrijk en wordt vaak gebruikt als referentiekader voor de prevalentie van ouderenmishandeling: het zou gaan om 5,6% van het toenmalige aantal 65-plussers in Nederland.

Wereldwijd prevalentieonderzoek vormt de bron van een groot deel van de kennis die wij nu hebben van ouderenmishandeling (Cooper e.a. 2008). Een belangrijke bijdrage van dergelijke studies is het in kaart brengen van risicofactoren (Acierno e.a. 2010; O’Keeffe e.a. 2007). Daaruit blijkt dat oudere personen met een kwetsbare gezondheid, die sociaal geïsoleerd zijn, psychische of psychiatrische aandoeningen hebben en/of financiële problemen kennen, een verhoogde kans hebben te worden mishandeld.

In dit artikel zullen wij eerst ingaan op enkele veel toegepaste theoretische benaderingen die schuilgaan achter het onderzoek naar prevalentie en risicofactoren. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen een benadering waarin individuele kenmerken van slachtoffer en pleger centraal staan (intrapersoonlijk) enerzijds en een benadering die gericht is op de relatie tussen slachtoffer en pleger (interpersoonlijk) anderzijds. Vervolgens laten we aan de hand van eigen onderzoek zien dat een theoretische benadering die meer aandacht schenkt aan de (o.a. maatschappelijke) context waarin ouderenmis-

* Dr. Jolanda Lindenberg is wetenschappelijk stafmedewerker bij de Leyden Academy on Vitality and Ageing en tevens verbonden aan het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC). Dr. Yuliya Mysyuk is recent gepromoveerd op haar proefschrift over perspectieven op ouderenmishandeling in Nederland en verbonden aan de Leyden Academy on Vitality and Ageing. Prof. dr. Rudi Westendorp is hoogleraar ouderengeneeskunde aan de afdeling publieke gezondheidszorg van de Universiteit van Kopenhagen en tevens verbonden aan het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC).

handeling plaatsvindt, én aan de visies van ouderen zelf, meer inzicht geeft in het fenomeen ouderen mishandeling en wat daartegen te doen valt.

Intrapersoonlijke of interpersoonlijke kenmerken centraal

Zoals gezegd staan bij menig onderzoek naar prevalentie en risicofactoren van ouderen mishandeling de individuele kenmerken van slachtoffer en pleger centraal, de *intrapersoonlijke* benadering. Als verklaring voor mishandeling wordt bijvoorbeeld teruggegrepen op het psychosociaal functioneren van de pleger, bijvoorbeeld onder invloed van mentale aandoeningen of verslaving, waardoor de oudere persoon ook een verhoogd risico loopt om te worden mishandeld. Andere verklaringen relateren mishandeling aan kenmerken van het slachtoffer, zoals een hoge mate van kwetsbaarheid door fysieke achteruitgang of beperkingen. Persoonlijke kenmerken worden door een dergelijke benadering signalen voor een verhoogd risico op mishandeling. Met risico is echter niet alles te verklaren, want waarom mishandelt de ene persoon met verslavingsproblematiek wel en de andere niet? En waarom wordt de ene persoon met mobiliteitsproblemen wel mishandeld en de andere niet?

Een bekende en veel toegepaste theorie die gericht is op *interpersoonlijke* verklaringen voor ouderen mishandeling is bijvoorbeeld de *care-giver stress*-theorie, die stelt dat mishandeling op latere leeftijd ontstaat door stressfactoren in de relatie tussen slachtoffer en pleger.

Deze theorie suggereert, net als andere interpersoonlijke theorieën, dat persoonlijke kenmerken gesitueerd zijn in een bepaalde relationele dynamiek die leidt tot mishandeling (Gordon & Brill 2001; National Research Council e.a. 2003; Wolf 2000).

Een andere verklaring biedt de *exchange*-theorie, die focust op het proces van macht en controle in een relatie. Deze theorie suggereert dat sociale interacties bestaan uit een uitwisseling van beloningen en straffen, en mishandeling vooral een respons is op een onacceptabel verlies (of uitblijven) van een bepaalde waardering of voordeel. De pleger probeert door middel van mishandeling macht en controle te herstellen (Bancroft 2003; Biggs & Haapala 2010; Biggs e.a. 1995).

Deze interpersoonlijke verklaringen geven veel handvatten om in de praktijk mishandeling te herkennen. In onze eigen studie vonden we

bijvoorbeeld dat het intrapersoonlijke kenmerk 'afhankelijkheid' vaak onvoldoende duidend is om mishandeling te signaleren. Veroudering is immers vaak onverbrekkelijk verbonden met fysieke of mentale achteruitgang, die daarmee in meer of mindere mate afhankelijkheid veroorzaakt. Los daarvan zijn er in de verhalen van slachtoffers, en in de percepties van professionals, aanwijzingen voor een afhankelijkheid die verder gaat. Veelal gaat het om situaties van wederzijdse afhankelijkheid, waarbij de pleger ook afhankelijk is van het slachtoffer, bijvoorbeeld voor inkomen of onderdak (Mysyuk & Lindenberg 2015; Mysyuk e.a. 2015). Deze interpersoonlijke factoren alléén lijken echter ook niet toereikend om mishandeling te verklaren.

Contextuele factoren in mishandeling

Om die reden wordt er steeds meer een belangrijke verklarende rol toegeschreven aan contextuele factoren in mishandeling. Zo zagen wij in ons onderzoek dat de genoemde wederzijdse afhankelijkheid veelal samenging met een beperkt sociaal netwerk en (al dan niet door de pleger gecreëerde) sociale isolatie (Mysyuk e.a. 2014). Omgevingsfactoren bleken een net zo cruciale rol te spelen in mishandeling als intra- en interpersoonlijke aspecten. Dit zien we ook terug in de internationale literatuur, die meer aandacht besteedt aan een samenspel tussen verschillende factoren op verschillende niveaus. Zo stelt de ecologische benadering dat een interactie tussen individuele, familiale, sociaal-maatschappelijke en ideologische factoren in beschouwing moet worden genomen bij ouderenmishandeling. De familie-, maatschappelijke en sociale context moeten daarbij in kaart worden gebracht (Roberto e.a. 2013). Vergelijkbare theorieën spreken over de noodzaak van een benadering die rekening houdt met structurele, situationele en individuele factoren (Biggs e.a. 1995; Phillips 1986; Pillemer 1986). Deze benaderingswijze wint snel terrein en beoogt verder te kijken dan de individuele karakteristieken en situationele omstandigheden van het slachtoffer en de pleger (zie de Links naar nadere informatie onderaan dit artikel).

Toch blijken in de praktijk de intra- en interpersoonlijke theorieën vooral leidend te zijn in de kennis over en het omgaan met ouderenmishandeling. Wellicht komt dit ook omdat diezelfde benaderingen terug te vinden zijn in de definities van ouderenmishandeling. De Nederlandse definitie (zie het inleidende artikel van Plaisier & De

Klerk in dit themanummer) lijkt daarbij veel op de internationaal leidende definitie van de World Health Organization (WHO):

'a single or repeated act, or lack of appropriate action, occurring within any relationship where there is an expectation of trust which causes harm or distress to an older person'.

Beide definities gaan er in de basis van uit dat persoonlijke en interpersoonlijke factoren verantwoordelijk zijn voor ouderenmishandeling.

Visies op ouderenmishandeling in kaart gebracht

Het gevolg van de nadruk op persoonlijke en interpersoonlijke factoren is dat andere factoren en zienswijzen, die niet passen binnen deze kaders, vaak minder gehoord en gezien worden. Zo blijft het aantal meldingen van ouderenmishandeling ver achter bij het verwachte aantal gevallen van mishandeling en is bekend dat zorgprofessionals veel minder vaak melding maken van mishandeling dan logischerwijs mag worden verwacht. Bovendien maken ouderen zelf, als slachtoffer of als getuige, weinig melding van mishandeling (Ahmad & Lachs 2002; Cooper e.a. 2009; O'Keeffe e.a. 2007; Rodriguez 2006). Omdat de visie op mishandeling tevens (mede) bepaalt welke signalen worden opgemerkt, of er überhaupt melding wordt gemaakt en hoe er vervolgens wordt gehandeld, is het juist belangrijk om de veelheid aan perspectieven in kaart te brengen.

Opzet van het onderzoek

In onze kwalitatieve studie naar de perspectieven op ouderenmishandeling in Nederland hebben we de visies verkend van verschillende groepen die betrokken zijn bij mishandeling. De studie bestond uit semigestructureerde interviews met 35 niet-mishandelde ouderen, 35 experts die werkzaam waren binnen de ouderenmishandeling en 17 mishandelde ouderen. Daarnaast zijn er acht focusgroepen gevormd met acht professionals uit de intra- en extramurale zorg, zes managers van zorgorganisaties, zes artsen en verpleegkundigen, zes gemeentelijke beleidsmakers, zeven deskundigen en zeven oudere

personen die betrokken waren bij belangenorganisaties voor ouderen. Een netwerkinventarisatie voorafgaand aan de focusgroepen is gebruikt om personen die op enige wijze betrokken waren bij ouderenmishandeling uit te nodigen. De dataverzameling vond plaats in de periode februari 2012-december 2013 (voor meer details, zie Mysyuk 2015).

Aan het begin van deze studie werd aan de betrokken participanten een brede, open vraag gesteld over hun zienswijze op ouderenmishandeling. Daarbij is het woord ouderenmishandeling niet genoemd, en is er uitgegaan van de concepten in de WHO-definitie. De vraag die centraal stond, was hoe de betrokkenen schade of stress bij een ouder persoon opmerkten of ervaarden. Wat verstonden zij onder schade of leed? Welke ervaringen hadden zij hiermee? Pas in tweede instantie werd er expliciet gevraagd naar ouderenmishandeling; wat zagen zij als ouderenmishandeling?

Binnen het debat over wat ouderenmishandeling is, is een van de minst gehoorde stemmen die van de oudere zelf. Met uitzondering van enkele internationale studies blijft hun perspectief vaak onderbelicht. Juist daarom besteden wij in dit artikel aandacht aan hun visie op ouderenmishandeling.

De visies van ouderen zelf

'Dingen die je doet met de intentie ... en regelmatig die een ouder persoon kwetsen. Dat is mishandeling, ik zie dat zo.' (interview, vrouw, 70 jaar)

Wanneer *niet*-mishandelde Nederlandse ouderen naar ouderenmishandeling wordt gevraagd, zeggen zij als eerste dat mishandeling gaat over fysiek geweld, zoals schoppen, slaan en duwen. Verder stellen zij dat mishandeling, 'zoals het woord al zegt', gaat over bewust, intentioneel gedrag. Verder noemden veel oudere participanten in interviews, en ook gedurende de focusgroepen, andere vormen van mishandeling, zoals psychische of financiële mishandeling. Opvallend is dat het voor hen een belangrijke voorwaarde is dat er een bewuste intentie achter het handelen (of nalaten van handelen) zit om iets mishandeling te noemen. Dit overigens in tegenstelling tot visies van vooral deskundigen in het veld, die veel meer kijken naar de schadelijkheid van het

gedrag. Zij stellen juist dat schade toebrengen aan een oudere mishandeling is, onafhankelijk van de beweegredenen.

Mishandelde ouderen hebben een andere visie op ouderens mishandeling. Uit de interviews bleek dat zij initieel moeite hadden om het schadelijke en kwetsende gedrag te zien als mishandeling. Het merendeel trachtte mishandeling goed te praten door te stellen dat de pleger het veelal niet zo bedoelde. Gaandeweg, zo beschreven zij, realiseerden zij zich echter steeds meer dat hun leed en de schade buitenproportioneel waren en verloren zij hun vertrouwen in de pleger. Dit proces duurde vaak geruime tijd (variërend van enkele maanden tot enkele jaren) en ging doorgaans gepaard met ambivalente gevoelens ten opzichte van de pleger. Uit de gesprekken bleek wel dat zij het uiteindelijk, ondanks de schaamte en het gevoel de pleger afvallig te zijn, toch als mishandeling zagen.

Systeem mishandeling

'Zoveel vreemde en onbegrijpelijke dingen gebeuren in al die instituties, die functioneren niet normaal. Ik was in het ziekenhuis omdat ik behandeld zou worden voor iets aan mijn vaten. Ze vergaten me een infuus te geven en ik moest terug naar huis en een andere dag maar weer komen, omdat de specialist niet beschikbaar was. Niemand informeerde me hierover, dus ging ik maar weer naar huis. Hoe kan dat nou gebeuren? Het hele systeem mishandelt ouderen.' (interview, man, 73 jaar)

Nog opvallender in het onderzoek was echter dat zowel mishandelde als niet-mishandelde ouderen ervaringen beschreven als 'mishandelend' die niet binnen de huidige definitie of vormen van mishandeling vallen. Zo beschreven ze dat ze gekwetst, benadeeld of schadelijk behandeld waren in instituties in onze samenleving. Daarbij noemden ze zorginstellingen, maar ook gemeenten en andere sociaal-maatschappelijke instellingen uit de publieke sector als 'pleger' van mishandeling. Deze systeem mishandeling valt buiten de huidige definitie van mishandeling, juist omdat zij de manier waarop deze instituties (Turner 2003; Weber 2006) werkten – of het systeem, zoals de geïnterviewde man hierboven beschrijft – verantwoordelijk hielden voor de schade of verwaarlozing die zij hadden ervaren.

Gevraagd naar wat ze dan precies bedoelden, gaven ze voorbeelden van ingewikkelde bureaucratie, waardoor ze het gevoel hadden van het kastje naar de muur gestuurd te worden. Zo beschreven sommigen dat ze geen zorg meer ontvingen, omdat ze geen idee hadden hoe ze het moesten organiseren, of bij wie ze nu precies terecht konden, en stelden ze dat ze bovendien het idee hadden dat ze lastig gevonden werden door zorgpersoneel. Het merendeel van de respondenten die zich op deze wijze uitlieten, vertelde dat hun ervaringen het gevolg waren van herstructureringen en bezuinigingen:

'Volgens mij zit het probleem in bezuinigingen en de herstructurering die nu plaatsvindt. Dat heeft invloed op de kwaliteit van zorg voor oudere personen, die gewoon niet voldoende is.' (interview, man, 82 jaar)

Hoewel andere patiëntengroepen wellicht vergelijkbare negatieve ervaringen met de systemen binnen deze instituties hebben en zich mishandeld voelen, stelden ouderen zelf dat zij een extra achtergestelde positie hadden binnen deze systemen. Wellicht is dit omdat zij vaak minder goed uit de voeten kunnen met de digitalisering in deze instituties en deze negatieve ervaringen dus wellicht vaker voorkomen onder ouderen – wat gezien de vergrijzing dus urgent aandacht vereist. Ouderen zelf hadden het gevoel dat hun problemen mede voortkomen uit een gebrek aan aandacht voor en prioriteit geven aan de latere levensfase:

'Er is geen respect voor oudere personen in al die instituties [verpleeghuizen, thuiszorgorganisaties, ziekenhuizen; JL, YM & RW]. Het systeem heeft geen respect en waardeert ouderen niet en dat doet pijn. Het is eigenlijk hetzelfde in de maatschappij. Als je oud bent, dan ben je alleen een stok in bed. Ze kunnen alleen maar denken: waarom is ze hier nog en niet dood? Dat is wat wij voelen.' (interview, vrouw, 69 jaar)

Oudere participanten hadden het gevoel dat instituties en hun personeel onvoldoende kennis en begrip hadden voor ouderen, waardoor ze soms kortaf of onvriendelijk waren, of ouderen gewoonweg negeerden. Deze ouderen hielden echter niet het personeel zelf hiervoor verantwoordelijk, maar de manier waarop deze instituties georganiseerd zijn:

'Zorgprofessionals weten niet altijd hoe ze om moeten gaan met oudere personen, ze krijgen niet genoeg training en er is onvoldoende toezicht. Soms zijn ze gestrest. Zorgprofessionals hebben geen tijd, omdat hun tijd per patiënt beperkt is. Misschien is het doel om efficiënt te werken, maar dat is het niet en mensen ontvangen steeds minder en slechtere zorg.'

(interview, vrouw, 75 jaar)

Deze visie van ouderen zelf volgend, vallen er dus twee dingen op: enerzijds beschrijven ouderen hoe ze zich mishandeld of verwaarloosd voelen door de manier waarop systemen werken, anderzijds beschrijven ze hoe het systeem condities creëert waarin mishandeling kan plaatsvinden, zoals de stress die een individuele professional drijft tot verwaarlozend gedrag. Zij houden niet een individuele pleger verantwoordelijk en daarmee valt het buiten de huidige definitie van en zienswijzen op ouderen mishandeling, terwijl ouderen zelf het wel als zodanig ervaren. De verantwoordelijkheid voor het gevoel dat ze als 'vuil' of 'onnodig' worden behandeld in die instituties wordt veel meer gezocht in de manier waarop systemen zijn ingericht en het gedrag en de consequenties die daaruit voortvloeien.

Systeem mishandeling nader beschouwd

De manier waarop ouderen deze systeem mishandeling beschrijven, doet denken aan twee andere concepten die veel beschreven zijn in de literatuur: institutionele mishandeling en leeftijdsdiscriminatie van ouderen (*ageism*). Institutionele mishandeling wordt veelal gezien als mishandeling die plaatsvindt in een bepaalde institutionele setting (Goergen 2001; Griffore e.a. 2009; MacIntyre 2002; Malmedal 2013; Saveman e.a. 1999) waarbij professionals de pleger zijn. Het begrip institutionele mishandeling doet echter niet geheel recht aan hoe ouderen systeem mishandeling beschrijven, want de intra- en interpersoonlijke lens wordt behouden, terwijl volgens ouderen individuele plegers niet te identificeren zijn. Juist dit element is volgens hen cruciaal, omdat mede daarom de verantwoordelijkheid voor de mishandeling en verwaarlozing die zij ervaren zo moeilijk aan te kaarten is. Ook leeftijdsdiscriminatie lijkt onvoldoende recht te doen aan hun visie dat het een voortvloeisel is van de organisatie van onze systemen. *Ageism* is gedefinieerd als

'een proces van systematische stereotypering en discriminatie van oudere personen omdat ze oud zijn'. (Butler 1975, p. 35)

Systeem mishandeling gaat juist om de effecten van organisaties die niet per se een discriminerend karakter hebben, maar die wel resulteren in een achtergestelde positie van ouderen en factoren die bijdragen aan – of gezien worden als – verwaarlozend of mishandelend. Een voorbeeld kan de digitalisering of een verandering in de organisatie van zorg zijn, die voor ouderen kan leiden tot uitsluiting of het onvermogen om invloed uit te oefenen, terwijl die maatregelen niet in beginsel leeftijdsdiscriminerend zijn. Gaan we een stap verder, dan is juist het woord 'systeem' van essentiële waarde in het erkennen van de mishandeling en verwaarlozing die deze ouderen ervaren. Instituties en de handel- en werkwijze van professionals staan niet op zichzelf. De structuren van de samenleving, zoals de sociale voorzieningen, het gezondheidszorgsysteem en de organisaties die daaruit voortvloeien, zijn een weerspiegeling van onze maatschappij. Zij zijn geworteld in de normen en verwachtingen die door deze maatschappij worden onderschreven. De manier waarop wij deze instituties organiseren en het gedrag of de consequenties die dus als mishandelend of verwaarlozend worden ervaren, komen voort uit hoe wij de maatschappij inrichten. Zij zijn een reflectie van macro-economische en politieke structuren, die bovendien gedomineerd worden door een bepaald discours. Ze zijn dus een reflectie van de tijdgeest. Het is dan ook logisch dat de maatschappelijke positie van ouderen ook van invloed is op de wijze waarop er binnen instituties naar ouderen wordt gekeken en hoe zij benaderd worden, en dat dit ook van invloed is op hoe ouderen zichzelf zien.

Ontkenning van oud-zijn

Ook in de gesprekken met ouderen zelf komt naar voren hoe ambivalent zij denken over 'oud zijn'. Het valt al bijna niet meer op als iemand zijn of haar oud-zijn ontkent, eerder zegt iemand: 'Maar ik ben niet oud, zij zijn oud.' Het ontkennen van leeftijd is wijdverspreid, ook onder relatief jonge mensen, en 'oud' wordt ook door ouderen zelf gezien als een categorie waartoe zij liever niet behoren (Gamliel & Hazan 2006; Minichiello e.a. 2000; Westerhof e.a. 2003). Ouderen zetten zichzelf liever neer als iemand die nog actief is, en niet als 'oud',

omdat dit allerlei negatieve associaties oproept. Ouderen zelf blijken dan ook mede negatief op te treden naar ouderen, omdat er sprake is van een negatieve sociale identiteit (Bodner 2009). De ontkenning van oud-zijn of van het horen bij de categorie ouderen is een vorm van afwijzing van de eigen groep, en dat is natuurlijk niet vreemd als de sociale identiteit vooral negatief wordt benaderd. Ouderen komen veelvuldig in het nieuws als het over de vergrijzing gaat, over de kosten van de zorg en pensioenen, en de druk die dit uitoefent op het sociale systeem en de collectieve middelen.

Systeem mishandeling bestrijden

Om systeem mishandeling te lijf te gaan, moet er dus niet alleen wat gedaan worden aan de manier waarop wij instituties organiseren. Om echt effectief te zijn moeten we heel wat stappen verder terug en ook werken aan de sociaal-maatschappelijke positie, de sociale identiteit en de beeldvorming rondom ouder worden en oud zijn. Bovendien is een andere benadering van ouderen mishandeling nodig, die meer oog heeft voor de omgeving en de context. Dit zou bijvoorbeeld een aanvulling kunnen zijn op het actieplan 'Ouderen in veilige handen'. Dit plan richt zich nu nog voornamelijk op individuele handelwijzen van ouderen zelf, vrijwilligers, mantelzorgers en van zorgverleners. Aanspreken op concreet gedrag van (potentiële) betrokkenen bij ouderen mishandeling lijkt immers tastbaarder en wellicht gemakkelijker, maar de invloed die omgevingsfactoren hebben, moet niet uit het oog worden verloren.

Dit kan alleen als we de principes van de huidige samenleving nauwer onder de loep nemen en oog hebben voor de (impliciete) effecten hiervan. Verwaarlozing en een negatieve benadering van ouder worden hebben implicaties voor hoe we ouderen benaderen en voor de mate waarin we rekening houden met hun wensen en behoeften in de organisatie van onze systemen. Duidelijk is dat in het huidige sociaal-maatschappelijke en politieke discours ouderen vooral naar voren komen als een kostenpost en slechts zelden als een groep die wat oplevert of bijdraagt. Dit komt mede door de manier waarop wij deze waarde uitdrukken: dat gaat meestal over financiële berekeningen, productiviteit en functionaliteit (Van den Heuvel 2010). In de logica die daaraan ten grondslag ligt, die van de markt, staan ouderen meestal aan de verkeerde kant van de balans.

Als we teruggaan naar de zienswijzen van de door ons geïnterviewde mishandelde en niet-mishandelde ouderen, spreken zij ook over de marktlogica die terugkomt in hoe zij zich verwaarloosd of mishandeld voelen. Ze noemen de nadruk op efficiëntie het gevoel niet mee te tellen omdat ze niet productief of functioneel zijn. Zorginstituties worden veel genoemd, maar dit komt wellicht omdat juist de logica van de markt is doorgedrongen in de Nederlandse gezondheidszorg en daarmee ook in de vooronderstellingen die aan de basis daarvan staan.

Tot slot

Voor het voorkómen en identificeren van systeem mishandeling zijn wij dus allen verantwoordelijk, oud en jong, want de manier waarop systemen georganiseerd zijn, is een afspiegeling van onze samenleving, van onze principes. Kernwoorden die nu het publieke debat over met name de vergrijzing domineren, zijn eigen regie, zelfredzaamheid, onafhankelijkheid en eigen verantwoordelijkheid. Neoliberaal begrip die personen met een minder goede gezondheid, of kwetsbare individuen, voor een grote uitdaging stellen. Indien zij niet kunnen voldoen aan deze principes voelen ze zich onkundig en tekortschieten (zoals sommige van de citaten ook laten zien). Hierdoor voelen juist deze personen zich, ondanks de nadruk op de vrijheid die door deze principes zou moeten ontstaan, minder vrij. Zij vallen immers buiten de boot en voelen zich eerder buitengesloten dan onderdeel van de maatschappij. Voor ouderen die zich mishandeld voelen, is dit helemaal ongunstig, omdat zij hierdoor ook minder ruimte ervaren om deze ondervonden mishandeling of verwaarlozing aan te kaarten. Juist daarom is het belangrijk dat we systeem mishandeling gaan erkennen en benoemen.

Literatuur

Acierno e.a. 2010

R. Acierno, M.A. Hernandez, A.B. Amstadter, H.S. Resnick, K. Steve, W. Muzzy & D.G. Kilpatrick, 'Prevalence and correlates of emotional, physical, sexual, and financial abuse and potential neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study', *American Journal of Public Health* (100) 2010, afl. 2, p. 292-297, DOI: 10.2105/AJPH.2009.163089.

Ahmad & Lachs 2002

M. Ahmad & M.S. Lachs, 'Elder abuse and neglect: What physicians can and should do', *Cleveland Clinic Journal of Medicine* (69) 2002, afl. 10, p. 801-808, DOI: 10.3949/ccjm.69.10.801.

Bancroft 2003

L. Bancroft, *Why does he do that? Inside the minds of angry and controlling men*, New York: Berkeley Books 2003.

Biggs & Haapala 2010

S. Biggs & I. Haapala, 'Theoretical development and elder mistreatment: Spreading awareness and conceptual complexity in examining the management of socio-emotional boundaries', *Ageing International* (35) 2010, afl. 3, p. 171-184, DOI: 10.1007/s12126-010-9064-1.

Biggs e.a. 1995

S. Biggs, C. Phillipson & P. Kingston, *Elder abuse in perspective*, Buckingham/Philadelphia: Open University Press 1995.

Bodner 2009

E. Bodner, 'On the origins of ageism among older and younger adults', *International Psychogeriatrics* (21) 2009, afl. 6, p. 1003, DOI: 10.1017/S104161020999055X.

Butler 1975

R.N. Butler, *Why survive? Being old in America*, New York: Harper & Row 1975.

Comijs e.a. 1998

H.C. Comijs, A.M. Pot, J.H. Smit, L.M. Bouter & C. Jonker, 'Elder abuse in the community: Prevalence and consequences', *Journal of the American Geriatrics Society* (46) 1998, afl. 7, p. 885-888, DOI: 10.1111/j.1532-5415.1998.tb02724.x.

Cooper e.a. 2008

C. Cooper, A. Selwood & G. Livingston, 'The prevalence of elder abuse and neglect: A systematic review', *Age and Ageing* (37) 2008, afl. 2, p. 151-160, DOI: 10.1093/ageing/afm194.

Cooper e.a. 2009

C. Cooper, A. Selwood & G. Livingston, 'Knowledge, detection, and reporting of abuse by health and social care professionals: A systematic review', *The American Journal of Geriatric Psychiatry* (17) 2009, afl. 10, p. 826-838, DOI: 10.1097/JGP.0b013e3181b0fa2e.

Gamliel & Hazan 2006

T. Gamliel & H. Hazan, 'The meaning of stigma: Identity construction in two old-age institutions', *Ageing and Society* (26) 2006, afl. 3, p. 355, DOI: 10.1017/S0144686X0500454X.

Goergen 2001

T. Goergen, 'Stress, conflict, elder abuse and neglect in German nursing homes: A pilot study among professional caregivers', *Journal of Elder Abuse & Neglect* (13) 2001, afl. 1, p. 1-26, DOI: 10.1300/J084v13n01_01.

Gordon & Brill 2001

R.M. Gordon & D. Brill, 'The abuse and neglect of the elderly', *International Journal of Law and Psychiatry* (24) 2001, afl. 2-3, p. 183-197, DOI: 10.1016/S0160-2527(00)00076-5.

Griffore e.a. 2009

R.J. Griffore, G.E. Barboza, T. Mastin, J. Oehmke, L.B. Schiamberg & L. Ann Post, 'Family members' reports of abuse in Michigan nursing homes', *Journal of Elder Abuse & Neglect* (21) 2009, afl. 2, p. 105-114, DOI: 10.1080/08946560902779910.

Van den Heuvel 2010

W.J.A. van den Heuvel, 'Generatieconflict en waardige zorg voor kwetsbare ouderen', *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie* (41) 2010, afl. 6, p. 228-230, DOI: 10.1007/s12439-010-0217-1.

MacIntyre 2002

D. MacIntyre, 'Institutional abuse. Perspectives across the life course', *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* (15) 2002, afl. 2, p. 183-184, DOI: 10.1046/j.1468-3148.2002.00118.x.

Malmedal 2013

W. Malmedal, *Inadequate care, abuse and neglect in Norwegian nursing homes* (diss. Norwegian University of Science and Technology, Trondheim), 2013, www.diva-portal.org/smash/get/diva2:683709/FULLTEXT02.

Minichiello e.a. 2000

V. Minichiello, J. Browne & H. Kendig, 'Perceptions and consequences of ageism: Views of older people', *Ageing and Society* (20) 2000, afl. 3, p. 253-278, DOI: 10.1017/S0144686X99007710.

Mysyuk 2015

Y. Mysyuk, *Perspectives on elder abuse in the Netherlands* (diss. Leiden), 2015.

Mysyuk & Lindenberg 2015

Y. Mysyuk & J. Lindenberg, 'Perspectieven van betrokkenen: een kwalitatieve studie', in: I. Plaisier & M. de Klerk (red.), *Ouderen mishandeling in Nederland: inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderen mishandeling*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2015, p. 25-36.

Mysyuk e.a. 2014

Y. Mysyuk, R.G.J. Westendorp & J. Lindenberg, 'How older victims explain why they were abused', Leiden 2014.

Mysyuk e.a. 2015

Y. Mysyuk, R.G.J. Westendorp & J. Lindenberg, 'Perspectives on the etiology of violence in later life', *Journal of Interpersonal Violence* 2015, DOI: 10.1177/0886260515584338.

National Research Council e.a. 2003

National Research Council (U.S.), R.B. Wallace & R.J. Bonnie (red.), 'A theoretical model of elder mistreatment', in: *Elder mistreatment. Abuse, neglect, and exploitation in an aging America*, Washington, DC: The National Academic Press 2003, p. 60-71, www.nap.edu/read/10406/chapter/5.

O'Keeffe e.a. 2007

M. O'Keeffe, A. Hills, C. McCreadie, S. Scholes, R. Constantine, A. Tinker e.a., *UK study of abuse and neglect of older people: Prevalence survey report* (No. P2512), London: Comic Relief and Department of Health 2007, www.abuel.org/docs/07UKquantitative.pdf.

Phillips 1986

L.R. Phillips, 'Theoretical explanations of elder abuse: Competing hypotheses and unresolved issues', in: K.A. Pillemer & R.S. Wolf (red.), *Elder abuse: Conflict in the family*, Dover, MA: Auburn House 1986, p. 197-217.

Pillemer 1986

K.A. Pillemer, 'Risk factors in elder abuse: Results from a case control study', in: K.A. Pillemer & R.S. Wolf (red.), *Elder abuse: Conflict in the family*, Dover, MA: Auburn House 1986, p. 239-264.

Roberto e.a. 2013

K.A. Roberto, M.C. McPherson & N. Brossoie, 'Intimate partner violence in late life: A review of the empirical literature', *Violence Against Women* (19) 2013, afl. 12, p.1538-1558, DOI: 10.1177/1077801213517564.

Rodriguez 2006

M.A. Rodriguez, 'Mandatory reporting of elder abuse: Between a rock and a hard place', *The Annals of Family Medicine* (4) 2006, afl. 5, p. 403-409, DOI: 10.1370/afm.575.

Saveman e.a. 1999

B. Saveman, S. Åström, G. Bucht & A. Norberg, 'Elder abuse in residential settings in Sweden', *Journal of Elder Abuse & Neglect* (10) 1999, afl. 1-2, p. 43-60, DOI: 10.1300/J084v10n01_04.

Turner 2003

J.H. Turner, *Human institutions: A theory of societal evolution*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield 2003.

Weber 2006

M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Paderborn: Voltmedia 2006.

Westerhof e.a. 2003

G.J. Westerhof, A.E. Barrett & N. Steverink, 'Forever young? A comparison of age identities in the United States and Germany', *Research on Aging* (25) 2003, afl. 4, p. 366-383, DOI: 10.1177/0164027503025004002.

Wolf 2000

R.S. Wolf, 'The nature and scope of elder abuse', *Generations* (24) 2000, afl. 2, p. 6.

Links naar nadere informatie

Basisfeiten en achtergrond

Movisie factsheet ouderenmishandeling, www.movisie.nl/publicaties/factsheet-ouderenmishandeling-i-algemeen

E.G. Krug, 'Abuse of the elderly', in: E.G. Krug, L.L. Dahlberg, J.A. Mercy, A.B. Zwi & R. Lozano, *World report on violence and health*, Geneva: WHO 2002, www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap5.pdf

Actieplan 'Ouderen in veilige handen'

www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2011/03/30/actieplan-ouderen-in-veilige-handen

Kennisbank ouderenmishandeling

www.aanpak-ouderenmishandeling.nl

Risicofactoren

http://ouderen-content.zorgoog.nl/zo_1_signalering_risicofactoren/07_Risicofactoren%20bij%20de%20oudere_Invuldocument.pdf
http://ouderen-content.zorgoog.nl/zo_1_signalering_risicofactoren/08_Risicofactoren%20bij%20de%20pleger_Invuldocument.pdf

Meldcode huiselijk geweld

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/inhoud/meldcode

Verklaringen van ouderenmishandeling

www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/241731.pdf

Ontspoorde zorg, gehechtheid en interactie

T. Royers*

Ouderenmishandeling is wel omschreven als ‘het handelen of het nalaten van handelen van al degenen die in een persoonlijke of professionele relatie met de oudere staan waardoor de oudere persoon (herhaaldelijk) lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt dan wel vermoedelijk lijden zal, en waarbij van de kant van de oudere sprake is van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid’ (Comijs 1999). Het gaat dus bij ouderenmishandeling om de lichamelijke, psychische of materiële schade die een bekende of een beroepskracht een zorgafhankelijke oudere kan aandoen. Doorgaans onderscheiden we moedwillige mishandeling en ontspoorde zorg. In dit artikel richt ik mijn focus op ontspoorde zorg. Op internet circuleren allerlei lijstjes met risicofactoren die hiertoe kunnen leiden. Veel van die factoren verwijzen naar sociale en psychische omstandigheden zoals eenzaamheid, familiale geschiedenis van geweld, werkloosheid, ziektebeelden, schulden, overbelaste mantelzorgers of een toenemende zorgafhankelijkheid. Op de achtergrond zullen ze zeker een rol spelen, maar verklaren deze risicofactoren eigenlijk weinig. De meeste factoren uit deze lijstjes vormen eerder een opsomming van sociale categorieën en maatschappelijke patronen, maar bieden geen nadere verklaring waarom deze zouden leiden tot ouderenmishandeling. Sociale categorieën zoals mensen met verslavingen, psychiatrische problemen, eenzaamheid, armoede of burn-out mogen misschien regelmatig het decor vormen, maar wat er werkelijk in het schouwspel achter de voordeur aan sociale praktijken op het gebied van geweld, misbruik of ontspoorde zorg plaatsvindt, vereist een nadere verkenning naar de mogelijke dynamieken en handelingen. Het is onbevredigend om ouderenmishandeling, maar ook breder huiselijk geweld en kindermishandeling, alleen te verklaren vanuit maatschappelijke achter-

* Drs. Theo Royers is socioloog. Hij werkt zelfstandig als trainer-coach en adviseur via Labez te Zutphen. Samen met Maria van Bavel schreef hij *Oud leed. Basisboek ouderenmishandeling* (2012).

stand. Er is een uitgebreider begrip nodig om het verschijnsel te kunnen verklaren. Mishandeling in huiselijke kring, in welke vorm dan ook, is immers geen losstaande handeling, maar gedrag tussen mensen; vooral als het plaatsvindt binnen intiëmere sociale relaties. Het is daarom belangrijk om te kijken naar de interactiepatronen die plaatsvinden tussen pleger en dader. In deze verkenning ligt vooral de focus op ouderenmishandeling als het effect van intermenselijke mechanismen in de relatie tussen de zorgvragende oudere en de zorggevende (mantel)zorger. Hoe gaan ze met elkaar om en hoe reageren ze op elkaar? Zorgafhankelijkheid in de ouderdom kan een relatie behoorlijk onder druk zetten. Dat kan gaan om een partnerrelatie, maar ook om een relatie tussen (oudere) ouders en hun (volwassen) kinderen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau schat het aantal overbelaste mantelzorgers op ruim 400.000. Naast oververmoeidheid en depressie is stress een veel voorkomend verschijnsel bij deze overbelasting; hierdoor neemt het risico op ontspoorde zorg, een vorm van ouderenmishandeling, toe. Waarom het risico op ontspoorde zorg bij stress toeneemt, is het onderwerp van dit artikel. De auteur neemt hiervoor de gehechtheidstheorie als uitgangspunt. Hij beschrijft hoe stress de emotionele beladenheid van de relatie kan beïnvloeden, waardoor gevoelens van onveiligheid toenemen en het vermogen om mentaliserend (invoelend) te denken en te handelen afneemt.

Gehechtheid

Gehechtheid is een biologisch systeem, waarmee niet alleen mensen zijn uitgerust, maar ook dieren die in hogere sociale verbanden leven, zoals apen, kraaiachtige vogels, ganzen en olifanten. Normaal gesproken wordt dit systeem pas actief als er gevaar dreigt; dat zet een individu aan om een veilig heenkomen te zoeken of bescherming bij een ander. Als de omgeving veilig is, staat dit systeem op non-actief. In onveilige situaties zet het gehechtheidssysteem dus aan tot gehechtheidsgedrag: het gedrag om de nabijheid te zoeken van iemand die bescherming kan bieden of die in staat is om problemen het hoofd te bieden waartoe de beschermingzoekende persoon niet in staat is (of zichzelf niet in staat acht). Mensen vertonen dit gedrag sterker als zij zich ziek, uitgeput, bedreigd of angstig voelen. Het gehechtheidssysteem wordt dan geactiveerd door in- of externe signalen die ze

inschatten als beangstigend, gevaarlijk of stressvol, zoals bij ziekte of bedreiging het geval is. Tegelijkertijd activeren deze signalen het zogenaamde *caregiving* systeem bij de verzorger, die hij eveneens inschat als beangstigend, gevaarlijk of stressvol. Adequate zorg, aandacht en steun ervaart een mens als veiligheid, waardoor angstige gevoelens afnemen en het gehechtheidssysteem als het ware deactiveert. Dat schept een veilig toevluchtsoord, waar men rust en vertrouwen herkrijgt om zijn omgeving zorgenvrij en flexibel te verkennen. Dat bevordert de overlevingskansen, omdat het mensen mogelijk maakt belangrijke informatie over omgevingsfactoren op te nemen en adequaat te verwerken.

Veilige en onveilige gehechtheid

Mensen construeren op basis van hun relationele ervaringen (vooral in de kindertijd, maar ook later in het leven) mentale representaties, zogenoemde *internal working models*, die richting geven aan wat ze van een sociale relatie verwachten en hoe ze in een, vooral intieme, relatie kunnen vertrouwen. Deze 'interne werkmodellen' functioneren niet alleen als een sjabloon voor ouder-kindrelaties, maar ook voor partnerrelaties en vriendschappen. Interne modellen hebben invloed op het vermogen tot emotionele zelfregulering en op de verwachtingen omtrent interpersoonlijke wederkerigheid. *Emotionele zelfregulering* is het vermogen om bij zichzelf en bij anderen op een respectvolle wijze om te gaan met pijnlijke emoties zoals verdriet, woede, angst of walging. Verwachtingen omtrent *interpersoonlijke wederkerigheid* verwijzen vooral naar het gevoel van vertrouwen en veiligheid dat iemand in een ander stelt. Niet iedereen heeft op dit terrein eenzelfde gedragspatroon. Op basis van relationele ervaringen bouwt ieder mens een eigen patroon op, dat bestaat uit veilige en onveilige componenten. Niet alleen afhankelijk van de persoonlijke geschiedenis, maar ook van de al dan niet bedreigende omstandigheden waarin iemand kan verkeren, kan een van deze componenten overheersen. 56% van de Nederlanders tendert naar een veilig gehechtheidspatroon, 43% naar een onveilig gehechtheidspatroon (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg 2010). Opgemerkt dient te worden dat deze patronen eerder dimensies zijn dan categorieën en ook niets hoeven zeggen over de mate van het interne gevoel van (on)veiligheid. Zoals eerder al is aan-

gegeven, komt gehechtheidsgedrag vooral tot uiting in situaties of omstandigheden waarin sprake is van angst, ziekte, (be)dreiging of oververmoeidheid. Het is daarom niet verwonderlijk dat bij zorgafhankelijke omstandigheden gehechtheidsgedrag en de variaties daarbinnen tot uiting komen en een rol spelen in de verhouding en de interacties tussen zorgvrager en zorggever. Daartoe eerst twee casussen.

Twee casussen uit de praktijk van fysiotherapeuten

1. 'Een patiënte met de ziekte van Parkinson, kreeg een behandeling in verband met neklachten. Op het moment dat ik haar cervicale werkelkolom mobiliseerde gaf mevrouw aan dat ze een pijnlijk oor had en vroeg of ik extra voorzichtig wilde zijn. Ze vertelde dat haar echtgenoot aan haar oor had getrokken omdat ze niet snel genoeg met hem mee liep. Tijdens het gesprek geeft ze aan dat echtgenoot haar regelmatig uitscheldt en kleineert.'
2. Een 74-jarige man heeft ruim twintig jaar parkinson en is een jaar geleden zo snel achteruitgegaan dat hij verbaal niet meer kan communiceren. Na opnames in een ziekenhuis en een revalidatiecentrum is hij weer thuis. In bijzijn van haar man zegt de vrouw tegen de fysiotherapeut dat ze niets meer aan hem heeft en het eigenlijk wel met hem heeft gehad: 'Hij zit de hele dag maar op de bank en maakt qua intimiteit niets meer klaar.' Als de man tijdens het oefenen wat nors op zijn vrouw reageert, gaat zij met opgeheven vuisten voor hem staan en zegt: 'Kom maar op, ik sla je helemaal neer.'

Deze casussen zijn niet bij toeval gekozen. Ze illustreren in het kort een dynamiek van intermenselijke interactiepatronen, die leiden tot fysiek (aan het oor meetrokken) en verbaal geweld ('Kom maar op, ik sla je helemaal neer'). Allereerst is al uit deze gevallen af te lezen dat het fenomeen van ouderenmishandeling niet geheel te herleiden is tot een genderkwestie. Hoewel vrouwen vaker dan mannen cijfermatig het slachtoffer zijn van ouderenmishandeling, is er een vrouwelijk overtal in de hogere leeftijdsgroepen. Vrouwen leven langer dan mannen en lopen in absolute zin vaker de kans om slachtoffer te worden. Maar daarnaast vallen ook andere overeenkomsten tussen deze voorvallen van ouderenmishandeling en intiem geweld op. Zo kunnen we zien dat er pogingen ontbreken om elkaar comfort te verschaffen en

verlichting te brengen in een levensperiode die gekenmerkt wordt door ziekte en afhankelijkheid. Daarnaast is er weinig sprake van wederzijds partnerschap en werkelijke interesse in elkaars belevingswereld. Opvallend is ook het gebrek aan plezier, humor en vitaliteit (het vermogen om ‘met elkaar te spelen’) tussen deze echtelieden, terwijl negatieve emoties overheersen. Over het geheel genomen ontbreekt het in deze casussen aan het vermogen om tot een onderlinge afstemming op elkaars wensen en noden te komen. Met andere woorden: óf ze vliegen elkaar in de haren óf de gesprekken verstommen. In dit soort situaties is sprake van onveilige gehechtheidsrelaties, omdat de flexibiliteit ontbreekt om te beseffen dat de ander een eigen werkelijkheid (gevoelens, gedachten en behoeften) heeft. Ze kunnen de ander niet zien als een autonoom en zelfstandig denkend, voelend en handelend wezen. Of in andere woorden: het vermogen tot mentaliseren is sterk afgenomen.

Mentaliseren

Als zorg ontspoord in mishandeling, misbruik of verwaarlozing zijn de levens van zorgvrager en zorggever sterk met elkaar verweven – hoe onbegrijpelijk dat voor buitenstaanders ook kan lijken. Ze zitten elkaar, letterlijk en figuurlijk, te dicht op de huid (en in het hoofd). Vooral bij de zorggever ontbreekt vaak het vermogen tot mentaliseren en deze lijkt vergeten dat de zorgvrager een eigen geest, een eigen werkelijkheid heeft ondanks de ziekte, handicap of stoornis. Mentaliseren is het vermogen om binnen een interactie mentale toestanden van zichzelf en van anderen te verklaren. Het is het vermogen om zich een beeld te vormen van de intenties, gevoelens en gedragingen van zichzelf en van de ander, die naast elkaar te kunnen leggen en de verschillen daarin te onderscheiden. Of met andere woorden: snappen wat er in de ander omgaat. Begrippen zoals empathie, mindfulness en het vermogen tot reflectie horen daarbij. Mentaliseren is een mentale activiteit die gebaseerd is op verbeeldingskracht. We moeten ons kunnen voorstellen wat een ander zou kunnen denken en voelen. Dat heeft zowel zelfreflectieve als interpersoonlijke aspecten. De (soort en kwaliteit van de) relatie speelt hierbij een belangrijke rol. Zo kunnen mensen in een bepaalde relatie hun mentaliseringsvermogen totaal kwijt zijn, maar niet in andere sociale relaties. Door traumatische omstan-

digheden of door hun gezamenlijke geschiedenis is de zorggever de zorgvrager als een ding, bijna als een fysiek object gaan beschouwen. Het mentaliseringsvermogen kan (tijdelijk) verdwijnen doordat de relatie sterk is veranderd vanwege toenemende afhankelijkheid door ziekte of cognitieve achteruitgang van de zorgvrager. Bij ontspoorde zorg kan de zorggever de ander in ieder geval niet (meer) beschouwen als een persoon met eigen en specifieke belangen, overtuigingen en gevoelens. Mentalisatie voltrekt zich overigens buiten de bewuste controle. Het gaat om onbewuste reacties op allerlei gebeurtenissen die zich binnen de intermenselijke interactie manifesteren. Mentaliseren verwijst niet louter naar denkprocessen, maar is nauw verweven met gevoelens en emoties. Wat hieromtrent voor de zorggever geldt, kan ook voor de zorgvrager opgaan; eenzelfde proces kan zich bij de zorgvrager eveneens voltrekken. Wanneer mensen onder spanning en stress verkeren, dan neemt het vermogen om zich in een ander te verplaatsen sterk af. Zorgvragers kunnen lijden aan paniekaanvallen, onrust, depressie, buien van somberheid, verdriet, boosheid, emotionele of seksuele ontremmingen en zorggevers kan dat allemaal te veel worden. Het valt zeker niet mee als een zorgvrager de gehele dag onrustig en claimend achter een zorggever aan loopt, het dag-nachtpatroon omdraait of in wantrouwen de zorggever beschuldigt van overspel of liefdeloosheid. Maar ook in minder heftige omstandigheden kan zorgafhankelijkheid de reciproke, horizontale balans tussen partners (of tussen ouder en volwassen kind) doen verschuiven naar een ongelijkwaardiger en meer verticale relatie. Dat kan beiden te veel worden en invloed hebben op de manier waarop zorgvrager en zorggever met elkaar omgaan.

Zorg zoeken en zorg geven

Zowel zorgzoekend gedrag als zorggevend gedrag kan niet adequaat zijn en als ze allebei op een niet-adequate wijze tegelijkertijd plaatsvinden, dan is het risico op conflicten, verwaarlozing en mishandeling groot. Onderzoek wijst uit dat er bij allerlei vormen van huiselijk geweld vaak sprake is van onveilige gehechtheid en inadequate interacties (Bartholomew & Allison 2005; Holtzworth-Munroe e.a. 1997). McCluskey (2005) identificeerde vijf zorgzoekende gedragingen en vijf

zorggevende gedragingen, die samen 25 mogelijke interactiepatronen opleveren.

Er kan een vijftal *zorgzoekende gedragingen* worden onderscheiden.

De zorgvrager:

- bespreekt gevoelens, conflicten en zorgen.
- bespreekt gevoelens, conflicten en zorgen met tegenzin.
- brengt bezorgdheden in, maar brengt dezorger tevens in verwarring zodra deze probeert te helpen.
- brengt bezorgdheden in, maar negeert dezorger zodra deze probeert te helpen.
- is erg verward als hij gevoelens, conflicten of zorgen inbrengt.

Eveneens kunnen vijf *zorggevende gedragingen* worden onderscheiden. De zorggever

- stemt af op en reguleert de gevoelens van de zorgvrager en richt zich op de behoeften van de zorgvrager.
- vermijdt de gevoelens van de zorgvrager en probeert de zorgvrager af te leiden.
- vermijdt de gevoelens van de zorgvrager, raakt in de war, maar stemt dan af op en reguleert de gevoelens van de zorgvrager en richt zich op de behoeften van de zorgvrager.
- vermijdt de gevoelens van de zorgvrager en blokkeert.
- kan niet afstemmen en raakt in de war.

Patronen van effectieve interactie tussen zorg vragen en zorg geven

Er zijn drie interactiepatronen tussen zorgvrager en zorggever die effectief zijn:

1. De weg van breuk en herstel

Ze bewandelen samen een weg waarop ze elkaar vinden. Dat wil niet zeggen dat dat altijd probleemloos verloopt, maar beiden zijn bereid en in staat om naar een balans te zoeken. Deze weg wordt ook wel de weg van breuk en herstel (*rupture and repair*) genoemd. In elke communicatievorm zit namelijk ruis, onbegrip en onduidelijkheid. Optimaal communiceren is alleen mogelijk als de partijen de wil en het vermogen bezitten om gezamenlijk het onbegrip en de ruis op te hef-

fen. Een patroon is het meest effectief als er sprake is van een interactie tussen een zorgvrager die makkelijk gevoelens, conflicten en zorgen bespreekt en een zorggever die hierop afstemt, sensitief is voor de gevoelens van de zorgvrager en zich richt op de behoeften van de zorgvrager. Er is in dit patroon sprake van een zogenaamde *responsieve balans*. De zorgvrager laat weten dat hij zich ergens zorgen over maakt en de zorggever reageert op de gedachten en gevoelens van de zorgvrager, die vervolgens de reactie van de zorggever beantwoordt met zijn eigen gevoelens en gedachten.

2. *Een zoektocht naar balans*

Een tweede patroon laat zich omschrijven als een *zoektocht naar balans*: hier laat de zorgvrager aan de zorggever zijn zorgen, pijn of verdriet weten, maar de zorgvrager onderbreekt het verhaal met vragen. Dit patroon herhaalt zich enkele malen, waarna de zorggever zich herpakt en zich richt op de zorgvrager en er alsnog een balans tussen de twee ontstaat.

3. *Geruststelling*

Geruststelling is een derde patroon dat effectief is. Hierbij is de zorgvrager erg opgewonden en vertelt een onsamenvattend verhaal waarin veel details voorkomen, die geen verband lijken te hebben met de pijn, het verdriet of de angst die de opwinding veroorzaakt. De zorggever reageert hierop zowel verbaal als non-verbaal en probeert de gevoelens van de zorgvrager hiermee te verzachten tot het niveau waarop de zorgvrager geruster is en de mogelijkheid ontstaat tot een responsieve interactie.

Niet-effectieve interactiepatronen

Er kunnen vier soorten kenmerken worden onderscheiden bij niet-effectieve interactiepatronen:

1. Wanneer zorgvrager en/of zorggever zich niet beschikbaar tonen voor de gedachten, gevoelens en hulpvaardigheid van de ander.

2. Een tweede kenmerk kan zijn dat een van de twee (of beiden) wel aanwezig is, maar niet goed let op wat (gedachten en gevoelens) er bij de ander gebeurt.
3. Wanneer een van de twee (of beiden) op een bedreigende wijze aanwezig is, inclusief het dreigement om de ander te verlaten.
4. Een van de twee (of beiden) reageert afwijzend, vermijndend of beschamend.

Kort gezegd: op de breuken in de interactie volgt geen herstel van de communicatie. Dat gebeurt bijvoorbeeld als de zorggever het verhaal van de zorgvrager steeds onderbreekt met vragen en opmerkingen. Door deze interrupties trekt de zorgvrager zich terug en geeft het gesprek op. Een ander voorbeeld is wanneer de zorgvrager eisend is, waarop de zorggever op cognitief niveau reageert ('Hou je nou eens rustig' of 'Schreeuw niet zo') en niet in staat blijkt om de emoties van de zorgvrager te reguleren (geruststelling). De zorgvrager legt vervolgens nog meer nadruk op zijn zorgen (pijn, verdriet, angst), maar de zorggever blijft rationeel reageren op de zorgen of behoeften van de zorgvrager ('Dat heb je nu al twintig keer gezegd'). Hierdoor raakt de zorgvrager (en/of de zorggever) opgewonden (veelal boos) en er breekt ruzie uit. Ook kan het voorkomen dat de zorgvrager zijn zorgen in allerlei toonaarden uit, maar de zorggever hier nauwelijks gevoelsmatig op reageert. Dit patroon kan zich enkele malen herhalen, waarop de zorgvrager of uit zijn slof schiet, of zich terugtrekt. Nog een voorbeeld is wanneer de zorgvrager zijn zorgen ter sprake brengt, maar daarbij sterke signalen geeft dat hij er niet over wil praten (draait bijvoorbeeld het hoofd weg van de zorggever), waarna de zorgvrager het gesprek verlegt naar zaken die geen verband houden met zijn zorgen. De zorggever gaat niet in op de zorgen van de zorgvrager, maar reageert wel op de andere zaken. De zorgvrager reageert honend op deze reacties, waarop de zorggever emotioneel reageert. De spanningen lopen op, er breekt ruzie uit of beiden trekken zich terug. Deze niet-effectieve interactiepatronen komen meestal niet uit de hemel vallen. Soms zijn ze in de loop der tijd zo gegroeid. Dat geldt niet alleen voor partners die hun leven sinds jaar en dag met elkaar delen, maar ook voor de relatie tussen ouders en hun volwassen kinderen en voor de relatie tussen broers en zusters. Het lijkt dan op een script dat beschrijft hoe leden van een gezin met elkaar omgaan, hoe ze hun emoties (niet) reguleren en (niet) delen en hoe ze hun gedachten en

gedragingen organiseren en uitwisselen. Het gaat goed zolang het goed gaat, maar als er verstoringen in een wankel balans ontstaan door zorgafhankelijkheid, ziekte, stress of andere bedreigende factoren (en daar verschijnen de risicofactoren uit de lijstjes die in de inleiding zijn genoemd), dan is de kans op ineffectieve interactiepatronen groot en raken reeds kwetsbare verbindingen verbroken. Maar vaker nog zorgen stress en hoogspanning voor verbroken verbindingen. Ze verhinderen dat zorgvrager en zorggever hun gevoelens en affecten nog kunnen reguleren. Onmacht en wanhoop vallen hun ten deel, met verwaarlozing en ontspoorde zorg als mogelijk gevolg. Als dit het geval is en de interne emotieregulering niet meer blijkt te werken, is de enige optie eigenlijk dat er externe regulering plaatsvindt door meer hulp van buitenaf in te schakelen en de overbelasting van de zorggever te reduceren. De zorggever kan bijvoorbeeld een beetje tot rust komen als de zorgvrager enkele dagen per week naar een opvang gaat. Een andere mogelijkheid is dat er regelmatig iemand anders de taken van de zorggever overneemt. En hoe mooi zou het niet zijn als een hulpverlener zorgvrager en zorggever leert om hun niet-effectieve interactiemechanismen om te buigen in een geruststellender en responsievere manier van leven ofwel leren te mentaliseren.

Literatuur

Bartholomew & Allison 2005

K. Bartholomew & C.J. Allison, 'Insecure attachment and abusive intimate relationships', in: Chr. Clulow (red.), *Adult attachment and couple psychotherapy*, New York: Routledge 2005, p. 102-127.

Comijs 1999

H.C. Comijs, *Elder mistreatment. Prevalence, risk indicators and consequences*, Amsterdam: Amsterdam University Press 1999.

Doherty & Berglund 2008

D. Doherty & D. Berglund, *Psychological abuse: A discussion paper*, Ottawa: Public Health Agency of Canada 2008.

Holtzworth-Munroe e.a. 1997

A. Holtzworth-Munroe, N. Smulzer & L. Bates, 'A brief review of the result on husband violence', *Aggression and Violent Behaviour* (2) 1997, afl. 3, p. 179-213.

Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg 2010

M.H. van IJzendoorn & M.J. Bakermans-Kranenburg, *Gehechtheid en trauma. Diagnostiek en behandeling voor de professional*. [Attachment and Trauma]. Amsterdam: Hogrefe.

McCluskey 2005

U. McCluskey, *To be met as a person*, London: Karnac 2005.

Royers & Van Bavel 2012

T. Royers & M. van Bavel, *Oud leed. Basisboek ouderenmishandeling*, Amsterdam: SWP 2012.

Het levenstestament

C.G.C. Engelbertink*

Het is een privilege om ouder te worden, pas bij het ouder worden komt dit besef. Maar niet voor niets is er ook de uitspraak: 'De ouderdom komt met gebreken.' De gebreken kunnen de mens onder andere kwetsbaar, fragiel en afhankelijk maken en mogelijk zelfs wilsonbekwaam. Dit wordt het liefst voorkomen, maar als dat niet lukt, hoe kan dan toch regie worden gehouden in alle omstandigheden?

Een levenstestament kan hiervoor op het gebied van onder andere het vermogen, de administratie, de financiën, maar ook op persoonlijk vlak of medisch gezien een uitkomst bieden. Hoe kan financieel misbruik door het opstellen van een levenstestament worden voorkomen?

In dit artikel wordt een definitie gegeven van het levenstestament en worden de ontstaansgeschiedenis en totstandkoming van het levenstestament besproken, alsmede de verhouding met de wettelijke regelingen via de rechter. Daarnaast wordt er meer achtergrond gegeven over de problematiek van de wilsonbekwaamheid en haar verschillende verschijningsvormen, worden de onderdelen van de akte 'het levenstestament' beschreven en hoe controle kan worden ingebouwd, met tot slot een korte blik vanuit een internationaal perspectief.

Ook dient rekening te worden gehouden met de vergrijzingstrend. Volgens prognose groeit het aantal 65-plussers van 3 miljoen in 2014 naar 4,8 miljoen in 2040. Het aantal 80-plussers stijgt naar verwachting van 0,7 miljoen in 2014 naar 2 miljoen in 2060.¹ Deze problematiek speelt niet alleen in Nederland, maar over de hele wereld.² Zoals onze zinderburen het zo mooi verwoorden: we dienen ons op te maken voor de zilveren tsunami.

* Mr. Chanien Engelbertink is estate planner en (levens)executeur te Bussum.

1 CBS 18 december 2014.

2 Zie bijv. 'Facts about ageing' van de World Health Organization, september 2014, waarin staat vermeld: 'between 2000 and 2050 the proportion of the world's population over 60 years will double from about 11% to 22%'.

Definitie levenstestament

Het is lastig om een vastomlijnde definitie van een levenstestament te geven. Men zou het begrip levenstestament kunnen omschrijven als een document waarin iemand een aantal zaken vastlegt voor het geval er tijdens zijn leven iets gebeurt waardoor hij zelf – al dan niet tijdelijk – niet meer kan of wil handelen. Hierbij kan worden gedacht aan vormen van wilsonbekwaamheid, maar het kan ook zijn dat men door lichamelijke gebreken of anderszins enkele of diverse zaken niet zelf (meer) kan regelen (Stollenwerck & Van der Heide-van IJlzinga Veenstra 2010). Denk daarbij ook aan het simpelweg ouder worden en de complexere maatschappij en dat iemand het op een gegeven moment eenvoudigweg prettiger vindt dat een ander helpt of het namens hem kan overnemen.

Het is in al deze situaties van belang voor de persoon zelf, maar ook voor zijn omgeving en dierbaren/derden om te weten wat gewenst is of in een bepaalde situatie gepast is voor deze persoon.

Ontstaansgeschiedenis in Nederland

In de estateplanningswereld werd steeds vaker bij een gewenste vermogensoverdracht tegen een hoge leeftijd van de eigenaar aan gelopen, waardoor lichamelijke en geestelijke gebreken een rol spelen. De wettelijke regels inzake bewind, mentorschap en curatele komen dan vaak in beeld. De rechter dient in dat geval voor het doen van bijvoorbeeld een schenking vooraf toestemming te verlenen aan de bewindvoerder of de curator. Hierbij kijkt de rechter naar het belang van de rechthebbende, maar is het eigenlijk wel in zijn belang dat er geschonken wordt? Stel dat de wil van de rechthebbende hierover niet bekend is en er ook geen schenkingstraditie³ kan worden aangetoond? De terughoudendheid van de rechter is dan goed invoelbaar, het is immers extra lastig als de wensen niet bekend zijn om in het belang van de rechthebbende te handelen.

Het was in 2007 de kantonrechter mevrouw mr. M.E.L. Fikkers die als voorzitter van het Landelijk Overleg Kantonrechters⁴ de estateplan-

3 Zie par. D van de Aanbevelingen meerderjarigenbewind van het LOVCK, laatstelijk geactualiseerd op 8 juni 2015.

4 Thans genaamd: Landelijk Overleg Vakinhoud Civiel en Kanton van de rechtbanken (LOVCK).

ningswereld heeft gewezen op het nut en de noodzaak van een levenstestament.⁵ Zij gaf het advies, in lijn met de suggestie die in de literatuur werd geuit (Van Ewijk e.a. 2005), dat iedere wilsbekwame persoon in een levenstestament zijn wensen kenbaar gaat maken (zeker in het kader van estateplanning ten aanzien van de bestemming van zijn vermogen). Immers, wat had de rechthebbende zelf gewild? Dat is een van de cruciale vragen. Dit is verder opgepakt⁶ door een speciaal in het leven geroepen commissie,⁷ die een model voor een levenstestament zal ontwikkelen, en er is een Centraal Levenstestamentenregister (CLTR) ingesteld, gehouden door de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB).⁸

De term levenstestament is overigens in 1974⁹ gelanceerd door de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie. De KNB heeft de vereniging destijds uitdrukkelijk verzocht van verder gebruik van deze term af te zien vanwege de verwarring met de term testament, die een associatie van de dood om zich heeft hangen. Thans is de term levenstestament (waarbij de nadruk meer is komen te liggen op het financiële en niet alleen op het medische) steeds meer ingeburgerd en is duidelijk dat het testament tijdens leven eigenlijk net zo belangrijk is als het regelen van een testament.

Rechterlijke macht

Ook de rechterlijke macht merkt de gevolgen van de vergrijzing. Uit het jaarverslag 2014 van de Raad voor de rechtspraak blijkt een verdubbeling van het aantal lopende beschermingsbewinden bij de kantonrechters in vergelijking met begin 2010.¹⁰ Dit type zaken neemt al geruime tijd toe, en daarmee ook de werkdruk. Er houden circa 25 fte kantonrechters toezicht op de lopende beschermingsbewinden (zij worden daarbij ondersteund door 220 fte aan juridische en administratieve medewerkers, met regelmatige inschakeling van tijdelijke

5 Verslag van de bijeenkomst van het Genootschap van Estate Planners op 31 oktober 2007 te Amsterdam.

6 Waarbij veel dank is verschuldigd aan mr. J.D.H. van Ewijk.

7 In overleg met de vereniging van Estate Planners in het Notariaat (EPN).

8 Hoeveel levenstestamenten er zijn ingeschreven, wordt bijgehouden door de KNB, zie www.knb.nl/website/factsheets-notariaat.

9 *WPNR* (1974) 5281 en *WPNR* (1975) 5307.

10 In 2014 gingen 370.000 zaken over bewind.

arbeidskrachten zoals uitzendkrachten en stagiairs).¹¹ Gevolg is dat de rechterlijke macht behoorlijk wordt belast, welke belasting in veel gevallen kan worden verminderd door het opstellen van een levenstestament. Immers, door het opstellen daarvan kan worden vermeden dat er een bewind of curatele hoeft te worden aangevraagd¹² dan wel dat er bij de aanvraag of uitvoering gemakkelijker (en daardoor sneller) beslissingen kunnen worden genomen en toestemmingen verleend, omdat de wensen van de betreffende personen bekend zijn.¹³ In bepaalde gevallen kan de betreffende persoon beter af zijn met bewind of curatele voor zijn eigen bescherming (bijv. indien beïnvloedbaar door colportage¹⁴) dan met een volmacht (levenstestament), maar dan zijn de opgenomen wensen in het levenstestament nog steeds relevant voor een makkelijkere uitvoering van dit bewind of deze curatele.

Ook is recentelijk in de wet¹⁵ opgenomen dat de bewindvoerder telkens na verloop van vijf jaren, of zoveel eerder als de kantonrechter bepaalt, een verslag dient uit te brengen over het verloop van het bewind en met name over de vraag of het bewind dient voort te duren of dat een minder vergaande voorziening dan wel een verder strekkende voorziening aangewezen is.¹⁶

Wel is er nog een punt van aandacht, dat inmiddels door de minister van Veiligheid en Justitie is onderkend. Het betreft onbekendheid van kantonrechters met het levenstestament. Dit is bij het – eventueel – instellen van een bewind, curatele of mentorschap een aandachtspunt, aangezien dan rekening dient te worden gehouden met de uitdrukkelijke voorkeur van de betreffende persoon¹⁷ (en juist die voorkeur is vaak bepaald in het levenstestament). Daarnaast kan het levenstestament van waarde zijn gedurende het bewind, de curatele of het mentorschap. In verband hiermee onderzoekt de KNB thans de

11 Aanhangsel van Handelingen II 2014/15, 413.

12 Zie bijv. Rb. Oost-Brabant 16 maart 2015, ECLI:NL:RBOBR:2015:1548.

13 Zie bijv. Hof Den Bosch 8 januari 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:BY8210, waarin de legatarissen zelfs na overlijden van de rechthebbende de bewindvoerder aansprakelijk probeerden te stellen voor verkoop van een stuk grond dat hun was gelegateerd. Immers, door de verkoop visten zij volledig naast het net.

14 Zie bijv. Rb. Oost-Brabant 31 maart 2015, ECLI:NL:RBOBR:2015:1998 of Rb. Oost-Brabant 26 maart 2015, ECLI:NL:RBOBR:2015:1997.

15 Art. 1:446a BW.

16 Ook bij de instelling van het bewind wordt hier al naar gekeken, zie bijv. Rb. Zeeland-West-Brabant 20 augustus 2015, ECLI:NL:RBZWB:2015:5686.

17 Zie ook Hof Amsterdam 21 juli 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:3131.

mogelijkheid of en op welke wijze rechters inzage kunnen krijgen in het CLTR.¹⁸

Wils(on)bekwaamheid

Is wilsonbekwaamheid eigenlijk wel zo duidelijk vast te stellen en kan zij van het ene op het andere moment optreden? Op dit terrein geven deskundige medici aan dat een klein percentage een bepaald moment volledig wilsonbekwaam is, denk bijvoorbeeld aan een coma, waardoor er geen enkele beslissing meer kan worden genomen (Cleton e.a. 2012; Blankman & Engelbertink 2013). Echter, in de meeste gevallen verloopt dit proces anders. Stripfiguur Lambik verwoordde het eigenlijk al heel erg mooi ondanks het feit dat hij het in een andere context gebruikte, in *Suske en Wiske, De steensnoepers*.¹⁹ 'Waar een wil is, is een weg! Maar waar is de weg van de wil?'

Er is een aantal vormen van wilsonbekwaamheid te onderscheiden. Naast de ongrijpbare aanvang kan wilsonbekwaamheid van tijdelijke of blijvende aard zijn (Akerboom 2011). Verder hoeft een opgetreden wilsonbekwaamheid zich niet per definitie uit te strekken tot alle terreinen waarop iemand een beslissing moet nemen. Zij kan zich namelijk ook slechts op een beperkt (!) aantal gebieden voordoen (bijvoorbeeld een ondernemer die zijn bedrijf niet meer kan overzien, maar nog prima boodschappen kan doen bij de plaatselijke supermarkt). Iemand kan dus wilsbekwaam zijn voor de ene keuze en wilsonbekwaam voor de andere (Vellinga 2011). De complexiteit van de beslissing speelt hier vaak een rol bij.

Voorbeelden van tijdelijke wilsonbekwaamheid zijn het overlijden van een dierbare waarbij totdat het verdriet een beetje een plek heeft gekregen er een soort van wilsonbekwaamheid speelt. Een zware operatie met een lang herstel, maar ook een relatief simpele ontsteking (zoals een niet-herkende blaasontsteking) kan leiden tot tijdelijke wilsonbekwaamheid totdat de ontsteking weer onder controle is. Deze

¹⁸ Ministerie van Veiligheid en Justitie 30 juni 2015, nr. 659889. De makkelijkere uitvoering tijdens het bewind is nog niet genoemd in deze brief.

¹⁹ 1979, nr. 130, p. 12.

verschillende vormen komen vaker voor dan gedacht en kunnen bij miskenning soms zelfs tot grote (financiële) gevolgen leiden.²⁰

Er bestaat geen wettelijke definitie voor de term wilsbekwaamheid, maar in het algemeen wordt aangenomen dat een persoon als wilsbekwaam kan worden beschouwd indien de persoon er blijk van geeft de op zijn bevattingvermogen afgestemde informatie te begrijpen naar de mate die voor de aard en de reikwijdte van de te nemen beslissing noodzakelijk is.²¹ Ofwel: eigenlijk duidt wilsbekwaamheid het verstandelijke vermogen aan om een bepaalde beslissing zelf verantwoord te nemen.

Daarnaast is er nog een vorm die de wil kan beïnvloeden en in de gaten moet worden gehouden. Kort gezegd kan een slachtoffer door bijvoorbeeld afzondering van de (sociale) omgeving, het stelselmatig negatief beïnvloeden of het regelen van de agenda en de financiën de realiteit niet meer toetsen. Hierdoor wordt niet getwijfeld aan de wilsbekwaamheid, maar is er toch sprake van een beïnvloeding die gevolgen heeft voor de wil.²²

Er zijn overigens artsen die gespecialiseerd zijn in deze expertise van wils(on)bekwaamheid en ouderenbeïnvloeding. Immers, op basis van de richtlijnen²³ van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG) is het een behandelend arts (denk aan een huisarts of specialist) niet toegestaan om een geneeskundige verklaring met een waardeoordeel af te geven over eigen patiënten. Deze verklaringen zullen daarom door een onafhankelijke arts moeten worden gedaan. Een arts Indicatie & Advies is daartoe de aangewezen persoon; ter ondersteuning van deze beroepsgroep is de Vereniging van Indicerende en adviserende Artsen (VIA) opgericht. Zij heeft speciaal voor juristen een landelijk register ingesteld met de artsen die deze verklaringen kunnen afgeven of met wie de professionals nader kunnen overleggen.²⁴ Per provincie worden de beschikbare artsen genoemd. Het is wel van groot belang dat de professional zelf de

20 Een verwijzing naar een casus die zich in de Verenigde Staten afspeelde over grote financiële gevolgen die tijdelijke wilsonbekwaamheid kan hebben, indien hier geen rekening mee wordt gehouden: Edlich 2010.

21 Zie ook vademecum KNMG, Arts en schriftelijke wilsverklaringen (2002).

22 In de uitspraak van de Rechtbank Den Haag van 8 juni 2011, ECLI:NL:RBSGR:

2011:BU8572, wordt dit beschreven en worden de gevolgen gegeven voor het testament. In hoger beroep, Hof Den Haag 24 juni 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:2807, wordt dit overigens voor wat betreft het erfrecht overruled.

23 Art. 3.2 KNMG Richtlijnen inzake het omgaan met medische gegevens, januari 2010.

24 Dit register is te vinden via de volgende link: www.vianieuws.nl/kennis-delen/wilsbekwaamheid.

aanvraag doet (en niet de cliënt) en ook zelf de verklaring ontvangt. De achtergrond hiervan is voorkoming van onder andere persoonsverwissing, het verkrijgen van het juiste wilsbekwaamheidonderzoek, voorkoming van (andere) vormen van misbruik, artsshopping (ter verkrijging van het gewenste antwoord?),²⁵ enzovoort. De notarissen hebben met deze groep artsen een separaat protocol opgesteld,²⁶ waarvan in de praktijk steeds meer gebruik wordt gemaakt.

Het is niet de bedoeling dat iedereen vanaf een bepaalde leeftijd een onderzoek moet ondergaan. Gezien de verschillende vormen van wils(on)bekwaamheid heeft dat ook geen enkele toegevoegde waarde. Daarnaast is het zogenaamde ‘niet pluis’-gevoel bij professionals van groot belang. Door professionals wordt dit vaak onderschat, maar het is wetenschappelijk onderbouwd (Stolper e.a. 2010, 2011). Door kennis, vaardigheden en ervaring wordt het ‘niet pluis’-gevoel steeds verder ontwikkeld en kan de professional hierop afgaan. Let wel, indien dit gevoel ontstaat, is nader onderzoek raadzaam en vaak zelfs een must.

Onderdelen levenstestament

Juridisch gezien is het document levenstestament een optelsom van diverse wetten. De ruggengraat van het levenstestament zijn de bepalingen van volmacht uit titel 3 van Boek 3 van het Burgerlijk Wetboek (BW) alsmede in bepaalde gevallen de bepalingen van opdracht van titel 7 van Boek 7 BW. Hierbij worden de juridische bevoegdheden gegeven aan de vertrouwenspersoon. Daarnaast spelen de ingangsdatum, de taken tussen eventuele meerdere vertrouwenspersonen, de opvolging of ondervolmacht, het handelen van de gemachtigde namens de volmachtgever met zichzelf (*selbsteintritt*), het einde van de bevoegdheden, de inschrijving in het register, de aanwijzingen en kaders voor de vertrouwenspersoon (zowel juridisch als persoonlijk via wensen en verklaringen), alsmede aanwijzingen aan de rechter en anderen in geval van aanvraag of uitvoering van bewindvoering, curatele of mentorschap een rol. Ook is er een separate bepaling opgenomen over de vertegenwoordiging bij het medische onderdeel, zoals de

²⁵ Het voorkomt veel problemen, zoals een zaak in België laat zien (Bael 2013).

²⁶ Dat een rol speelde bij de hoogste tuchtrechter in Hof Amsterdam 13 januari 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:33.

behandelovereenkomst (afdeling 5 van titel 7 van Boek 7 BW), alsmede de uitgebreide zorgwetgeving (zoals de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015), de Wet langdurige zorg (Wlz), enz.). Tot slot kunnen er ook nog allemaal wel of niet-behandelverklaringen en zelfs euthanasieverzoeken worden toegevoegd, maar ook hele praktische zaken, zoals wat moet er gebeuren met de hond en hoe zijn de digitale zaken eigenlijk geregeld? Kortom, het kan zo uitgebreid zijn als gewenst.

Is een levenstestament een vrijbrief om te stelen?

In een levenstestament worden enorme bevoegdheden gegeven aan één of meer vertrouwenspersonen. Het draait bij het opstellen om vertrouwen, maar wat als dit wordt misbruikt? Geeft het levenstestament dan geen vrijbrief om te stelen?

Om dit te voorkomen is een aantal zaken van belang. Allereerst het proces van het opstellen ervan, dit mag namelijk niet onder druk (zonder vrije wil) of via fraude tot stand komen. Een goede onafhankelijke poortwachter is daarom aanbevelenswaardig. Veel instanties (zoals banken) zien de toegevoegde waarde in het opstellen van een levenstestament in een notariële akte.²⁷ Immers, de notaris heeft strikte protocollen die hij moet volgen om de akte te kunnen opstellen, en ook heeft hij enorme ervaring doordat dezelfde problematiek speelt bij het opstellen van testamenten. Zoals hierboven gemeld heeft de notaris ook de mogelijkheid om een arts in te schakelen of er nader mee te overleggen na het doorlopen van zijn protocol.

Daarnaast kunnen in het levenstestament controlerende maatregelen worden ingebouwd voor de vertrouwenspersoon. Heel simpel door het benoemen van twee vertrouwenspersonen of het goed aangeven van de kaders van wat de opsteller allemaal wel wil en niet wil (controle vooraf), maar ook door het opstellen van een duidelijke rekening en verantwoording (controle achteraf). Daarbij kan worden ingebouwd dat de rekening en verantwoording aan een onafhankelijke derde kan worden overgelegd (bijv. een toezichthouder). Bedacht moet worden dat bijvoorbeeld een bankinstelling de bankrekening in

²⁷ Ook de minister geeft deze voordelen aan naast het voordeel van de registratie in het CLTR, gehouden door de KNB, zie Ministerie van Veiligheid en Justitie 30 juni 2015, nr. 659889.

het algemeen niet in de gaten houdt, omdat zij hierop helemaal niet is ingericht of dit niet kan (mede gezien de enorme hoeveelheid transacties en techniek rondom de bankrekening). De controle door derden (instanties) is misschien wel gewenst, maar niet door hen uitvoerbaar. Door het zelf aanstellen van een toezichthouder komt de controle te liggen bij de op maat gemaakte gewenste en benodigde situatie. Daarnaast kan ook via een stringente interne rechtsverhouding tussen de vertrouwenspersoon en de toezichthouder worden ingebouwd dat vooraf toestemming noodzakelijk is voor bepaalde zaken (combinatie van controle vooraf en achteraf). Ook is het raadzaam dat de opsteller dit al goed heeft overdacht en geregeld voordat hij kwetsbaar afhankelijk is of wordt. Hierdoor kunnen de afhankelijkheid en beïnvloeding minder schade aanrichten.

Ook kan het levenstestament worden ingericht als zijnde een pakket met verklaringen en wensen wat men wel en niet wil, maar zonder juridische bevoegdheden voor een vertrouwenspersoon. Zodat bij het aanvragen van het bewind en het uitvoeren ervan het proces wordt vergemakkelijkt en de persoon die het heeft opgesteld toch controle houdt op wat hij wel of niet wil.

Internationaal perspectief

De Raad van Europa heeft in 2009 aanbevelingen inzake het levenstestament²⁸ gedaan aan alle lidstaten, onder meer met de bedoeling een balans te vinden tussen de autonomie (ofwel het anticiperen op de toekomst door zelf regelingen te treffen) en het paternalisme (ofwel, indien belangenbehartiging zelf niet meer lukt, het ingrijpen door bijvoorbeeld de rechterlijke macht). Principle 1 uit de aanbeveling luidt:

'Principle 1 – Promotion of self-determination

1. States should promote self-determination for capable adults in the event of their future incapacity, by means of continuing powers of attorney and advance directives.

28 Recommendation CM/Rec(2009)11 of the Committee of Ministers to member states on principles concerning continuing powers of attorney and advance directives for incapacity (Adopted by the Committee of Ministers on 9 December 2009 at the 1073rd meeting of the Ministers' Deputies).

2. In accordance with the principles of self-determination and subsidiarity, states should consider giving those methods priority over other measures of protection.'

Opvallend is dat in Nederland de eigen opgestelde regeling van het levenstestament door de rechter enkel *buiten werking* kan worden gesteld, waarna er wordt overgegaan op de wettelijke vertegenwoordigingsregels zoals bewind, curatele en mentorschap. In bijvoorbeeld België, maar ook in Duitsland is een extra juridische oplossing bedacht die het overwegen waard is. In deze landen kan de buitengerechtelijke bescherming (een soort levenstestament) ook samen met een rechterlijke bescherming (bijv. bewind of curatele) worden georganiseerd. De rechter heeft in deze landen mogelijkheden om in het levenstestament (zijnde de buitenrechtelijke beschermingsregeling) in te grijpen. En dan niet enkel om dit buiten werking te stellen (zoals in Nederland), maar ook om een nadere bescherming op te leggen. Dat kan bijvoorbeeld zijn het nader regelen van de verhouding tussen de volmachtgever en de gemachtigde, zodat deze kan worden bijgestuurd zonder dat een geheel nieuwe juridische regeling hoeft te worden ingezet (zie Schols e.a. 2004; Van den Broek 2014). In het kader van de explosie van de werkdruk bij de Nederlandse kantonrechter, zoals hiervoor gemeld, en de gewenste autonomie bij veel cliënten is dit mijns inziens een goede aanvulling en zou dit ook bruikbaar zijn in het Nederlandse systeem.

Tot slot

Het levenstestament voorkomt veel onduidelijkheid, vertraging en overbelasting van personen en instanties. Het is mede uit een praktijkbehoefte ontstaan. De persoon die een levenstestament opstelt overweegt zorgvuldig wat belangrijk voor hem is en neemt de specifiek voor zijn situatie noodzakelijke regelingen daarin op. Hierdoor houdt hij de regie in alle omstandigheden, ook als hij zelf zijn belangen niet meer kan behartigen.

Literatuur

Akerboom e.a. 2011

C.P.M. Akerboom e.a. (red.), *Thematische wetsevaluatie: wilsonbekwaamheid en vertegenwoordiging* (Reeks evaluatie regelgeving, deel 29), Den Haag: ZonMw 2011.

Autar 2011

A.R. Autar, 'Het levenstestament: een testament voor je leven!', *Vakblad Estate Planning* 2011, afl. 8, p. 4-7.

Bael 2013

J. Bael, *Rechtskroniek voor het Notariaat, deel 22*, Brugge: die Keure 2013.

Blankman & Engelbertink 2013

C. Blankman & C.G.C. Engelbertink, *Notariële bescherming ouderen* (Preadvies KNB 2013), Den Haag: Sdu Uitgevers 2013.

Van den Broeck 2014

A. van den Broeck, *Vermogensbescherming van kwetsbare meerderjarigen via lastgeving. Een rechtsvergelijkend onderzoek*, Antwerpen: Intersentia 2014.

Cleton e.a. 2012

E. Cleton, C.G.C. Engelbertink & S.A. van de Merwe, 'Wilsonbekwaamheid mede vanuit medisch perspectief nader bekeken', *FTV*2012/30.

Edlich 2010

R.F. Edlich, 'Guardian ad litem, a potentially expensive invitation to either the mismanagement or management of patients with cognitive disorders', *Clinical Interventions in Aging* (5) 2010, afl. 1, p. 369-372.

Ewijk e.a. 2005

J.D.H. van Ewijk, F.A.M. Schoemaker & F.W.J.M. Schols, 'Estate planning bij meerderjarigenbewind: kan er worden geschonken door de bewindvoerder? De herroepelijke schenking biedt een goede waarborg!', *Kwartaalbericht estate planning* 2005, afl. 1, p. 11-18.

Frimston e.a. 2015

R. Frimston, A. Ruck Keene, C. Van Overdijk & A. Ward, *The international protection of adults*, Oxford: Oxford University Press 2015.

Löhnig e.a. 2011

M. Löhnig, D. Schwab, D. Henrich, P. Gottwald e.a., *Vorsorgevollmacht und Erwachsenen-schutz in Europa*, Bielefeld: Gieseking Verlag 2011.

Schols e.a. 2004

F.W.J.M. Schols, C. Blankman & J.B. Vegter, *Bewind en aan bewind verwante vormen*, Lelystad: Koninklijke Vermande 2004.

**Stollenwerck & Van der Heide-
van IJzinga Veenstra 2010**

A.H.N. Stollenwerck & R.C.E. van der Heide-van IJzinga Veenstra, 'Het levenstestament: een inleiding', *FTV*2010/40.

Stolper e.a. 2010

C.F. Stolper, J. Leegemaate & G.J. Dinant, "'Niet-pluis"-gevoel tuchtrechtelijk gewogen', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (145) 2010, afl. 46, p. 2126-3231

Stolper e.a. 2011

C.F. Stolper, M. van de Wiel e.a., 'Intuïtieve kennis is volwaardige kennis. Pluis/niet-pluisgevoel verdient beter imago', *Medisch Contact* (66) 2011, afl. 46, p. 2815-2817.

Vellinga 2011

A. Vellinga, 'Wilsbekwaamheid in de psychiatrie', in: D.A.J.P. Denys & G. Meynen (red.), *Handboek psychiatrie en filosofie*, Utrecht: De Tijdstroom 2011, p. 269-282. www.vulnerable-adults-europe.eu

Een kwestie van integraal slim slaan?

L.M. Cremers en E.J.H. de Kluijs*

Het is inmiddels een veelbesproken topic: ouderenmishandeling en de financiële uitbuiting van deze kwetsbare groep. Kom je er niet mee in aanraking, omdat je zelf geen ouder wordend en hulpbehoevend familielid hebt, dan zijn er tal van reclamespots op radio en televisie die de burger wijzen op het schrijnende probleem dat ouderen een kwetsbare doelgroep vormen. De afgelopen jaren is op initiatief van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) het project 'Ouderen in veilige handen' van start gegaan. Afgelopen juni is besloten tot een vervolg. Het nieuwe actieplan onderscheidt vijf vervolgtacties en loopt tot en met 2017. De acties omvatten de hele keten: te beginnen bij het doorbreken van het taboe (erover durven spreken) tot en met versterking van de justitiële inzet.¹ Staatssecretaris van VWS Van Rijn signaleert handelingsverlegenheid bij de diverse betrokken partners. Hij stelt dat deze verlegenheid vraagt om kennis, vaardigheden bij de gehele keten en het van elkaar leren in de uitvoering.² Een van de doelstellingen van dit artikel is dan ook het overdragen van kennis en ervaringen vanuit de financiële opsporing, het huidige sluitstuk van de keten. Door het beschrijven van twee casussen gaat dit artikel in op de kansen, beperkingen en verwonderpunten bij de opsporing van financiële uitbuiting. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en VWS benoemen twee categorieën waarbinnen de uitbuiting plaatsvindt, namelijk de huiselijke (familie en bureu) en professionele (zorgverleners) sfeer. In dit artikel gaan wij van een andere verdeling uit, namelijk die van twee verschillende soorten daders. De eer-

* Drs. Lucas Cremers MCI is als operationeel specialist werkzaam bij het Team Financieel Rechercheren van de politie Oost-Nederland. Drs. Esther de Kluijs is als operationeel specialist werkzaam bij het Team Financieel Rechercheren van de politie Oost-Nederland. De auteurs bedanken J. van Leur, projectleider 'Integraal slim slaan' van de Politie Oost-Nederland, voor zijn input.

1 Nieuwsbrief van VWS 'Ouderen in veilige handen', jrg. 4, nr. 21, 22 oktober 2015.

2 Zie bijlage 1 bij Kamerbrief Voortzetting actieplan 'Ouderen in veilige handen' (2015-2017), www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2015/06/22/voortzetting-actieplan-ouderen-in-veilige-handen-2015-2017.

ste categorie dader is bewust op zoek naar potentiële slachtoffers, hij invaseert in het leven van zijn slachtoffers en sluist vervolgens het vermogen van mensen weg. Hierop volgt in de praktijk vaak een aangifte door de uitgebuite oudere. Ook komt voor dat de naaste familie aangifte doet, al dan niet uit eigenbelang. De tweede categorie daders is te vinden in de eerdergenoemde huiselijke en professionele sfeer (familie en zorgverleners). Het gaat om mensen die door hun directe contact met de oudere de kans krijgen om financieel van hem/haar te profiteren, wat kan leiden tot langdurige uitbuiting.

Het SCP stelt dat er slechts beperkt zicht is op het werkelijke aantal slachtoffers van ouderenmishandeling (Plaisier & De Klerk 2015). Vanuit de opsporing is het ook lastig zicht te krijgen op aantallen. Slechts een deel van de aangiften diefstal, mishandeling, enzovoort heeft specifiek betrekking op ouderenmishandeling. Bij het opnemen van een aangifte is het evenmin mogelijk om met een onderscheidend label aan te geven dat het om deze specifieke slachtoffergroep gaat.

Een van de vragen die in dit artikel aan de orde komt, is hoe financiële uitbuiting van ouderen kan worden opgespoord. Wat is de beste manier om deze aan te pakken, en welke betrokken maatschappelijke actoren kunnen daarbij een rol spelen? Het is een vraag die voorafgaand aan de start van het opsporingsonderzoek, volgens ons, standaard gesteld zou moeten worden. Dit artikel neemt de lezer mee in de praktijk van de opsporing van de financiële uitbuiting aan de hand van twee casussen die overeenkomen met de hierboven genoemde categorieën daders. Vanuit de casuïstiek wordt vervolgens gekeken naar kansen en beperkingen in de opsporing, maar ook zullen verwonderpunten worden besproken.

De private banker

In deze eerste casus was de opsporing gericht op een verdachte die bewust en actief op zoek was naar potentiële slachtoffers. Hij kende deze personen vanuit zijn werkverleden als *private banker* en richtte zich voornamelijk op zijn voormalige cliëntèle. Zijn slachtoffers waren alleenstaande, zeer vermogende dames op hoge leeftijd, zonder kinderen. De verdachte verwierf van al zijn cliëntèle in goed vertrouwen een notariële volmacht om hun vermogen te beheren. Hij onderhield regelmatig contact met hen en kwam zelfs regelmatig bij hen thuis.

Echter, in plaats van dit vermogen goed te beheren, vulde hij zijn eigen zakken. Hoe deze dader in het vizier van de opsporing is gekomen en welke partijen cruciale rollen hebben vervuld, wordt hieronder uiteengezet. De bank waarbij de verdachte werkzaam was geweest, ontdekte begin 2015 dat hij nog steeds veel contacten onderhield met zijn oude clientèle. Hij had opdracht gegeven een groot geldbedrag van meer dan € 250.000 vanaf de bankrekening van een van zijn cliënten, mevrouw De Vries,³ naar zijn eigen rekening over te boeken. De bank blokkeerde deze overboeking en onderzocht de bemoeienis van deze ontslagen medewerker. Alle alarmbellen gingen bij dat onderzoek af. De voormalig medewerker bleek nog meer dubieuze transacties te verrichten met geld van cliënten. Er werd contact opgenomen met de familie van het slachtoffer, die kort daarop aangifte deed van oplichting en verduistering.

Een tweede slachtoffer van dezelfde oplichter, mevrouw Jansen, had evenmin directe familie, maar wel enkele neven en nichten. Nadat een van deze neven aangifte was komen doen voor zijn tante, werd een onderzoek ingesteld en de betreffende bank gecontacteerd.

Wat was hieraan voorafgegaan?

Mevrouw Jansen

Het verhaal begint in 2008, wanneer mevrouw Jansen besluit een zogeheten levenstestament op te stellen, omdat zij op leeftijd kwam en haar nalatenschap goed wilde vastleggen. Zij benoemde twee neven tot executeur-testamentair. Samen met hun zus (haar nichtje) werden deze neven benoemd tot haar erfgenamen. In diezelfde periode werd ook de afdeling private banking van haar bank betrokken bij het beheer van haar vermogen. De verdachte, haar *private banker*, was een erg charmante man die haar in de loop der jaren goede adviezen gaf. In 2013 werd de bankier echter door zijn werkgever ontslagen wegens integriteitskwesties. Vóór zijn definitieve ontslag had de charmante financieel adviseur zijn vermogende cliënte ervan weten te overtuigen dat hij een notariële volmacht nodig had om het beheer van haar vermogen te kunnen continueren. Hij verzweeg echter dat dit nodig was in verband met het naderende ontslag, waarvan mevrouw Jansen helemaal niet op de hoogte was. Voor het verkrijgen van de volmacht scha-

3 Alle namen van genoemde personen zijn gefingeerd in verband met de privacy.

kelde de verdachte een notaris in (in dit verhaal: notaris nr. 1), die mevrouw Jansen de volmacht liet tekenen.

Al een jaar eerder, in 2012, was het de familie opgevallen dat de financieel adviseur steeds vaker bij hun tante over de vloer kwam. De familie zocht op dat moment nog niets achter de bezoeken van de adviseur. Dat veranderde volledig na een gesprek met de bank van mevrouw Jansen, dat op hun verzoek plaatsvond. Daarbij bleek dat de adviseur bezig was het testament van hun tante zodanig aan te passen dat hij de enig erfgenaam was en bovendien dat hij als executeur-testamenteair zou worden aangewezen. Hiermee zou hij volledige zeggenschap over de boedel krijgen, en geen verantwoording hoeven af te leggen aan de familie. De neven en nicht besloten daarop dat de verdachte niet langer het vermogen van mevrouw Jansen mocht beheren, ook omdat de geestelijke gesteldheid van hun tante steeds verder achteruitging. Zij zag volgens de familie niet op welke manier er misbruik van haar gemaakt werd. De familie zette dan ook een procedure in gang om haar onder bewindvoering en mentorschap te krijgen, om zo de verdachte buiten spel te zetten. In de tussentijd wilde de familie de zeggenschap over het vermogen bij de verdachte weghalen en daarvoor kwam in april 2015 de volgende notaris in beeld (nr. 2). Deze stelde een nieuwe volmacht op ten behoeve van de twee neven. Ongelukkigerwijs was mevrouw Jansen vlak voor het passeren van deze akte gevallen en had daarbij haar been gebroken. Zij werd in het ziekenhuis geopereerd met een ruggenprik. De ingehuurde notaris besloot om alles toch zo snel mogelijk te regelen en de notariële volmacht in het ziekenhuis te laten passeren. Voor het tekenen van deze akte verzekerde deze notaris zich ervan dat de artsen vaststelden dat mevrouw Jansen geestelijk in staat was om te tekenen. De artsen achtten haar geestelijk niet belemmerd door de ondergane behandeling. De volmacht passeerde en de familie was weer aan de macht.

Tegen de verwachtingen in kwam de financieel adviseur direct in actie toen hij door kreeg dat hij van zijn troon was gestoten. Hij schakelde direct notaris nr. 3 in, om hem bij te staan. Ook huurde hij een advocaat in die de belangen van mevrouw Jansen zou moeten behartigen. De advocaat en de notaris spraken echter niet zelf direct met mevrouw Jansen, dat contact liep via de adviseur. Nog voor de inkt van de tweede volmacht droog was, kwam deze met notaris nr. 3 op bezoek bij mevrouw Jansen in haar revalidatiekliniek. Hun boodschap aan haar was: de financieel adviseur moest weer een volmacht krijgen om

misbruik door de familie tegen te houden. Hij kon het beste haar belangen behartigen. De bezoeken die daarop volgden, waren altijd goed gepland door de adviseur: mevrouw was op die tijdstippen meestal erg moe en kon dan de stukken die ze moest tekenen niet meer doorlezen. Tijdens het derde bezoek van notaris nr. 3 en 'haar' advocaat aan mevrouw kwam onverhoopt de familie binnen. Ze troffen haar in bed aan met een concept notariële volmacht. Hun tante vertelde dat zij helemaal niet wist en begreep waarom deze notaris (nr. 3) bij haar was gekomen en wat er in de conceptakte stond. Ook vertelde ze dat ze niet wist wie die advocaat was en dat hij in elk geval niets voor haar deed.

De familie lichtte de verpleging in over de ongewenste bezoeken van notaris nr. 3 en de advocaat, maar dat mocht niet baten: een paar dagen later – het was inmiddels mei 2015 – kwam notaris nr. 3 weer opdagen, samen met een vrouwelijke collega, om alsnog mevrouw Jansen om haar handtekening te vragen en zo de nieuwe notariële akte te laten passeren. Voor het personeel in het revalidatiehuis deden zij zich voor als echtpaar dat 'voor de gezelligheid' op bezoek kwam. Deze notaris liet overigens na om de geestelijke gesteldheid van mevrouw Jansen te laten controleren door een onafhankelijke arts. Mevrouw Jansen tekende de nieuwe notariële volmacht, zonder te weten wat deze inhield. Daarmee was de nog geen drie weken oude notariële volmacht van de familie weer herroepen. De financieel adviseur was weer aan de macht.

Bewindvoering

De familie, overdonderd door de brutale handelwijze van de adviseur, besloot om de verdachte voorgoed buitenspel te zetten. Het eerder bij de kantonrechter ingediende verzoek om hun tante onder bewindvoering en mentorschap te stellen werd doorgezet en na enkele weken toegewezen. De rol van de adviseur was wat betreft mevrouw Jansen uitgespeeld. Er werd een onafhankelijke bewindvoerder aangesteld, die nauwe contacten onderhield met de financiële recherche en de bank. Hij wilde alles op alles zetten om deze verdachte voor de rechter te brengen.

Onderzoek bankrekeningen

Uit de bij de bank opgevraagde stukken werd duidelijk dat er verschillende bankrekeningen van mevrouw Jansen waren opgeheven, dat aandelen verkocht waren en dat er grote geldbedragen waren afgeboekt van haar rekeningen. Deze bedragen werden overgeboekt naar nieuw geopende beleggingsrekeningen op naam van de verdachte. Het geld van deze beleggingsrekening werd vervolgens volledig doorsgeluisd naar zijn privérekeningen, om vanaf daar zijn vaste lasten te voldoen en luxe artikelen te kopen. Na het doorstorten van het geld hief de verdachte de betreffende beleggersrekening op. Ook pinde hij regelmatig grote bedragen tot wel € 1.000 per transactie. Dit viel extra op, omdat mevrouw Jansen nauwelijks geld opnam en een veel soberder leven leidde dan de opnames in die periode qua beeld toonden. In totaal werd door de verdachte voor bijna € 25.000 gepind met de pinpassen van dit slachtoffer.

Nader onderzoek heeft uitgewezen dat mevrouw Jansen nooit toestemming had willen geven aan de verdachte voor het verkopen van haar aandelen, het opnemen van grote geldbedragen en het op dergelijke wijze beheren van haar vermogen. Zij wilde dat haar neven en nicht in haar testament werden opgenomen. De verdachte heeft keer op keer zijn slachtoffer opgezocht op momenten dat ze niet helder was en gebruikte daarbij een notaris en een advocaat.

Slotakte

De verbazing was groot toen het onderzoeksteam ontdekte dat de verdachte nog steeds doorging met het oplichten van zijn oude clientèle. Kort na de doorzoeking van zijn woning door de politie, nam hij contact op met zijn andere actuele slachtoffer, mevrouw De Vries. Hij had al eerder geprobeerd € 250.000 van haar vermogen weg te sluisen, maar daar stak de bank toen een stokje voor. Hij probeerde nu nog een keer deze overboeking te realiseren en bezocht haar meerdere keren thuis. Hij had een briefje voor haar geschreven dat zij moest overschrijven. Ze moest dit van hem aan de politie geven wanneer zij vragen over hem kwamen stellen. De financiële recherche kwam inderdaad bij mevrouw De Vries op bezoek en kreeg het briefje overhandigd. Jammer genoeg voor de verdachte wisten wij vooraf al van zijn verhullende intenties.

Het onderzoek werd afgerond, de verdachte gedagvaard en de slachtoffers werden beschermd. Recent kwam ons ter ore dat een nog niet eerder betrokken advocaat namens mevrouw Jansen in beroep was gegaan tegen de uitspraak van de kantonrechter over haar mentor-schap. Dit gebeurde zonder dat de aangestelde onafhankelijke bewindvoerder hierover was ingelicht.

Familiedader: de gelegenheid gegrepen⁴

Deze casus bespreekt een onderzoek naar financiële uitbuiting in de familiesfeer, waarbij een ouder, zorgbehoevend echtpaar door een van hun kinderen wordt uitgebuit. De dekmantel die hier de uitbuiting verhulde, is de mantelzorg die een zoon aan zijn ouders leverde. De andere kinderen hebben geen tijd om een rol te vervullen in het verzorgen van de ouders. Zowel de ouders als de drie broers en zussen van de dader zijn dus afhankelijk van de goede wil van het gezinslid dat wel tijd heeft om te verzorgen. Deze zoon heeft daar wel tijd voor omdat hij geen werk heeft en een uitkering ontvangt.

Vader heeft meerdere CVA's gehad en ook moeder heeft een medisch dossier, maar zorgt nog zo veel mogelijk voor zichzelf en haar man. Ze zijn allebei de 80 gepasseerd, wonen zelfstandig in een seniorencomplex en zijn financieel onafhankelijk. Meerdere keren per dag krijgen ze bezoek en ondersteuning van medewerkers van Bureau Thuiszorg. Ondanks de lichamelijke ongemakken zijn ze gelukkig en proberen ze zo veel mogelijk te genieten van elkaar, hun kinderen en de kleinkinderen. Al een paar jaar komt hun zoon Bram regelmatig langs. Hij gaat met zijn moeder wandelen en doet boodschappen voor zijn ouders. Ook helpt hij hen bij de administratie en andere poststukken.

Januari 2015. Veilig Thuis geeft aan dat er een melding is binnengekomen en dat het Meldpunt Bijzondere Zorg is ingelicht. Het blijkt dat de broers en zussen van Bram graag met de politie in contact willen komen. Ze vermoeden dat hun broer misbruik is gaan maken van de bankpas van hun vader. Toen moeder in augustus 2014 voor langere tijd werd opgenomen in het ziekenhuis, kwam Bram steeds vaker zijn

4 Deze casus is op sommige elementen versimpeld weergegeven en waar nodig aangescherpt om relevante punten te verduidelijken. Geen van de facetten is echter vreemd van de werkelijkheid in de opsporing van financiële uitbuiting in deze familiale setting.

vader helpen en nam hij zonder diens medeweten de verlopen bankpas van vader mee. Bij de bank vroeg Bram een nieuwe pas en pincode aan, die hij vervolgens uit de post bij vader onderschepte. Begin januari 2015 ontdekte moeder dat Bram zich toegang had verschaft tot hun bankrekeningen en daar uitgaven mee deed die ze nooit had goedgekeurd. Hierop werd hem gevraagd naar de bankafschriften. Hij weigerde deze af te geven, waarop de familie de bankpas blokkeerde. Tijdens een gesprek van Veilig Thuis met de twee broers van de verdachte werd duidelijk dat vader aangifte wilde doen, omdat al hun spaargeld was verdampt. Moeder had echter meer problemen met het aangeven van haar zoon, ook omdat ze afhankelijk was van Bram. Haar wekelijkse wandelingen en boodschappendienst waren voor haar cruciaal. Er werd besloten nog geen aangifte te doen. Moeder had hierin de doorslaggevende rol en wilde koste wat kost voorkomen dat de familie uit elkaar zou vallen. Bram had haar verteld dat hij zich schaamde en dat hij alles zou terugbetalen.

Maar Bram ging gewoon door met profiteren van de afhankelijke positie van zijn ouders, zo ontdekte de familie. Dat gebeurde toen de gemeente contact opnam met de vraag of het wel klopte dat de periodieke tegemoetkoming in de vervoerskosten voor het oude echtpaar was overgemaakt naar een andere bankrekening. Bram had deze vergoeding op zijn eigen rekening laten storten. De gemeente ontdekte dat per toeval en nam contact op met zijn ouders. Bram had een vals document opgemaakt en zijn bankrekening ingevoerd, de handtekeningen van zijn ouders vervalst en de gemeente had de wijziging geaccepteerd. Deze valsheid in geschrifte leverde Bram slechts een paar honderd euro op, maar het was de druppel die de emmer deed overlopen. Moeder was nu, eind mei 2015, ook zo ver dat ze de financiële uitbuiting door hun zoon strafrechtelijk wilde laten vervolgen. Maar dat bleek gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Klachtdelicten

Vader en moeder deden samen aangifte bij de politie van diefstal/verduistering en valsheid in geschrifte. Het echtpaar wilde dat alle door de zoon gepleegde feiten werden vervolgd. Diefstal en verduistering zijn echter relatieve klachtdelicten. Dit houdt in dat in het geval van een familierelatie er niet alleen een reguliere aangifte nodig is, maar ook de indiening van een klacht. Voor de indiening van een klacht

geldt een verjaringstermijn ex artikel 66 lid 1 van het Wetboek van Strafrecht (Sr),⁵ waarbinnen aangifte en klacht moeten worden gedaan. Deze termijn van negentig dagen gaat in op het moment dat het slachtoffer kennis heeft genomen van het feit en de verdachte bekend is. De opgenomen aangifte en klacht werden vervolgens aangeboden ter screening aan het Openbaar Ministerie. De ouders kregen te horen dat zij al langer dan negentig dagen wisten van de uitbuiting door hun zoon. Het gevolg was dat enkel het laatste feit – valsheid in geschrifte en het doorsluizen van geld naar zijn eigen rekening – vervolgd kon worden.

Kort daarop is bewindvoering van vader en moeder geregeld. De familierelatie is volgens de ouders permanent beschadigd en ze moeten nu meer kosten maken voor ondersteuning bij huishoudelijke taken. Deze kosten kunnen ze helaas niet meer van hun spaarrekening betalen: die was geplunderd achtergelaten en wordt ook niet door de dader aangezuiverd. De politie zet nu in op het voeren van normerende gesprekken met Bram, om hem zo te bewegen de schade aan zijn ouders te vergoeden.

Analyse en conclusie

De vraag rijst of het niet vervolgen van de diefstal/verduistering, zoals in het geval van bovengenoemde Bram, nu betekent dat het niet meer mogelijk zou zijn om het zogeheten wederrechtelijk verkregen voordeel te ontnemen op grond van artikel 36e lid 3 Sr.⁶ In theorie, zo menen wij, zou dat wel degelijk mogelijk moeten zijn omdat het wette-

5 Art. 66 lid 1 Sr: 'De klacht kan worden ingediend gedurende drie maanden na de dag waarop de tot klacht gerechtigde kennis heeft genomen van het gepleegde feit.'

6 Art. 36e lid 3 Sr: 'Op vordering van het openbaar ministerie kan bij een afzonderlijke rechterlijke beslissing aan degene die is veroordeeld wegens een misdrijf dat naar de wettelijke omschrijving wordt bedreigd met een geldboete van de vijfde categorie, de verplichting worden opgelegd tot betaling van een geldbedrag aan de staat ter ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel, indien aannemelijk is dat of dat misdrijf of andere strafbare feiten op enigerlei wijze ertoe hebben geleid dat de veroordeelde wederrechtelijk voordeel heeft verkregen. In dat geval kan ook worden vermoed dat:

- a. uitgaven die de veroordeelde heeft gedaan in een periode van zes jaren voorafgaand aan het plegen van dat misdrijf, wederrechtelijk verkregen voordeel belichamen, tenzij aannemelijk is dat deze uitgaven zijn gedaan uit een legale bron van inkomsten, of;
- b. voorwerpen die in een periode van zes jaren voorafgaand aan het plegen van dat misdrijf aan de veroordeelde zijn gaan toebehoren voordeel belichamen als bedoeld in het eerste lid, tenzij aannemelijk is dat aan de verkrijging van die voorwerpen een legale bron van herkomst ten grondslag ligt.'

lijk bewijsvermoeden hier van toepassing is. Als aannemelijk is dat niet-vervolgbare strafbare feiten tot wederrechtelijk verkregen voordeel hebben geleid, biedt dit artikel de mogelijkheid dat voordeel te ontnemen (zie Punt 2011). Kortom, een veroordeling van de valsheid in geschrifte zou wel degelijk de weg open kunnen stellen voor ontneming van het wederrechtelijk verkregen voordeel van zowel de valsheid in geschrifte als de diefstal/verduistering. In de praktijk kennen wij echter geen voorbeelden van deze oplossing.

Bovenstaande casussen geven een beeld van de verscheidenheid in de opsporing van financiële uitbuiting van ouderen. Meestal, en helaas, komt de opsporing pas in beeld wanneer de uitbuitingspraktijken 'te' lang duren en slachtoffers langdurig gedupeerd zijn. Ligt er niet een belangrijke rol voor de politie eerder in het proces? De verjaringstermijn van relatieve klachtdelicten lijkt een sterk beperkende factor in de opsporing van deze feiten. Voor de aangevers wordt het zo erg moeilijk om hun recht te halen en kans te maken op financieel schadeherstel. De verjaringstermijn van negentig dagen leidt steeds vaker tot moeilijk beantwoorbare vragen en onbegrip van de slachtoffers bij de politie. Hebben juist ouderen niet meer tijd nodig om tot aangifte te komen als het gaat om financiële uitbuiting, temeer omdat ze vaak zo afhankelijk zijn van hun zorgers? Gelukkig biedt de ontnemingswetgeving wel mogelijkheden om het verdwenen geld terug te halen als een veroordeling deels niet meer mogelijk is.

Het project 'Integraal slim slaan'⁷

Wellicht is het mogelijk veel van de geschetste problematiek al in een eerdere fase een halt toe te roepen. Wat zou een verdachte doen als hij door de politie in een normerend gesprek te horen krijgt dat hij in beeld is? En dat de politie een onderzoek in zal stellen en zo nodig beslag zal leggen als hij er niet mee stopt en de uitgebuite schadeloos stelt?

7 Het project 'Integraal slim slaan' is door de leiding van de financiële recherche opgestart in het district Gelderland-Zuid van de politie Oost-Nederland. Het is gebaseerd op een langjarige samenwerking met een aantal ketenpartners en geborgd in het landelijke project Afpakken van de politie en de bijzondere opsporingsdiensten. Een van de pijlers van deze werkwijze is de filosofie dat een financieel rechercheur werkt voor de overheid en niet alleen voor de politie. Samenwerken leidt tot een groter palet aan interventiemogelijkheden en grotere resultaten. In elke casus wordt door middel van deze bril beoordeeld met welke ketenpartners de beste resultaten behaald kunnen worden.

Een van de mogelijke opties om snel en efficiënt op te treden is het toepassen van het voorwaardelijk sepot, zoals verwoord in artikel 74 Sr.⁸ Het Openbaar Ministerie kan onder voorwaarden besluiten niet verder te vervolgen. Bijvoorbeeld als de verdachte bereid is een schadevergoeding te betalen. Aan een voorwaardelijk sepot wordt een proefperiode gekoppeld (meestal twee jaar). Houdt de verdachte zich aan de opgelegde voorwaarden, dan wordt het sepot definitief. Overtreedt de verdachte de voorwaarden, dan kan het Openbaar Ministerie besluiten de zaak alsnog voor de rechter te brengen. Deze methode, vaak voorgesteld door de financiële recherche, past in het project 'Integraal slim slaan' en houdt in dat de betrokken ketenpartners bekijken wat de beste aanpak is van een gepleegd strafbaar feit, waarbij alle partijen aan zet komen. Een transactie op grond van artikel 74 Sr vereenvoudigt de afdoening van de strafzaak. Daarnaast kunnen door het uitwisselen van informatie via de uitkeringsinstanties en de Belastingdienst boetes worden opgelegd omdat inkomsten zijn verzwegen, uitkeringen worden teruggevorderd, of er volgt een onaangename naheffing van de fiscus. Opgemerkt zij dat deze transactie ex artikel 74 Sr geen schuldbekentenis is, en daarmee geen veroordeling op het strafblad oplevert.

De strafbeschikking ex artikel 257a van het Wetboek van Strafvordering (Sv)⁹ daarentegen levert wel een directe bekentenis op, tenzij de verdachte tegen de beschikking in beroep gaat. Zonder tussenkomst van de rechter kan de officier van justitie zelf een straf opleggen, zoals het betalen van een geldboete of een bedrag aan de Staat ten behoeve van het slachtoffer. Hij kan echter geen gevangenisstraf opleggen. Wat ons betreft zou in elke casus moeten worden gekeken naar het doel van de interventie en de mogelijkheden bij de partners. Soms is het echt nodig een dader strafrechtelijk te vervolgen en voor de rechter te brengen. Bijvoorbeeld omdat deze antecedenten heeft of omdat hij niet wil meewerken aan een hierboven vermelde transactie of straf-

8 Art. 74 lid 1 Sr: 'De officier van justitie kan voor de aanvang van de terechtzitting een of meer voorwaarden stellen ter voorkoming van de strafvervolgung wegens misdrijven, met uitzondering van die waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van meer dan zes jaar, en wegens overtreding. Door voldoening aan die voorwaarden vervalt het recht tot strafvordering.'

9 Art. 257a lid 1 Sv: 'De officier van justitie kan, indien hij vaststelt dat een overtreding is begaan dan wel een misdrijf waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van niet meer dan zes jaar, een strafbeschikking uitvaardigen.' Een strafbeschikking is een vorm van buitengerechtelijke afdoening zoals een geldboete, taakstraf of een betaling aan de Staat ten behoeve van het slachtoffer.

beschikking. Vanuit de financiële recherche proberen wij altijd zo veel mogelijk te zoeken naar de integraliteit. De integrale werkwijze gaat in beide besproken casussen op. Beide in dit artikel besproken verdachten hebben een uitkering en verzwegen hun illegale inkomsten. Wellicht zorgt deze integrale aanpak voor vernieuwend inzicht van normen en waarden bij de daders en kan deze een bijdrage leveren aan preventie van financiële uitbuiting van ouderen.

Tot slot: notariaat en advocatuur

De eerste casus (de *private banker*) belicht de belangrijke rol die notariaat en advocatuur kunnen hebben in (de strijd tegen) de financiële uitbuiting van ouderen. Vanuit de opsporing ontstaat soms verwondering over het handelen van notarissen en advocaten. De vraag rijst of de wijze waarop het toezicht op het handelen van deze sleutelfunctionarissen is georganiseerd, wel voldoet. Wellicht kan het intensiever betrekken van deze beroepsgroepen bij de aanpak van ouderenmishandeling leiden tot een groter besef van de karakteristieken van de problematiek. De opgedane ervaringen leren ons dat het onderhouden van nauwe banden met de ketenpartners, door ervaringen en kennis met elkaar te delen, een positief effect heeft op de houding, de handelingsbekwaamheid en het onderlinge begrip van alle betrokken partijen. Met die ervaringen kunnen we samen met de genoemde beroepsgroepen, onze wetgever en politieke partners de koers bepalen naar de volgende stap in de aanpak van financiële uitbuiting van ouderen.

Literatuur

Plaisier & De Klerk 2015

I. Plaisier & M. de Klerk, *Ouderenmishandeling in Nederland. Inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderenmishandeling*, Den Haag: SCP 2015.

Punt 2011

H.G. Punt, *Praktijkboek ontneeming van het wederrechtelijk verkregen voordeel*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2011.

Woningovervallen op ouderen: een zeldzaam, maar heftig fenomeen

B. Rovers en S. Mesu*

'Verdachte en zijn mededader hebben het slachtoffer [een bejaarde man] – onmiddellijk nadat deze nietsvermoedend zijn voordeur had geopend – vastgegrepen, de trap op gesleurd, hem krachtig in het gezicht gestompt, hem een mes getoond en zijn duim zodanig hard omgebogen voor het verkrijgen van de pincode dat het aanbrengen van gips nodig was. De zich in het dossier bevindende foto's van het aangezichtsletsel van het slachtoffer spreken voor zich. Ten slotte hebben verdachte en zijn mededader het slachtoffer aan polsen en enkels vastgebonden met een stofzuigersnoer en zo hebben ze hem in hulpeloze toestand achtergelaten. Uit de aangifte is voorts af te leiden dat de overvallers kennelijk hadden verwacht een kluis met (veel) geld aan te treffen.'¹

Dit is een beschrijving van een woningoverval op een ouder echtpaar, in een uitspraak van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden van 20 augustus 2015. Het bevat nog meer akelige details, die we hier hebben weggelaten. Wie de rechtbankverslagen van de afgelopen jaren over woningovervallen op ouderen raadpleegt, ziet telkens een min of meer vergelijkbaar beeld: een zeer gewelddadig delict, waarbij de buit meestal niet noemenswaardig is.

Overvallen worden is voor de meeste mensen een zeer heftige ervaring en veel slachtoffers raken hierdoor ook getraumatiseerd (Harrison & Kinner 1998; Matthews 2002). Het is niet moeilijk voor te stellen dat dit in nog sterkere mate geldt voor ouderen die thuis overvallen worden. In een onderzoek naar overvallen van enkele jaren geleden merkten de auteurs op dat er iets vreemds aan de hand is met woningovervallen op ouderen. Het blijkt hierbij significant vaker dan bij andere

* Dr. Ben Rovers is criminoloog/onderzoeker bij onderzoeksbureau BTVO in Den Bosch. Sally Mesu MSc is teamleider Informatieknooppunt Korpsleiding (en voormalig onderzoeker) bij de Nationale Politie.

¹ Rechtspraak.nl: ECLI:NL:GHARL:2015:6115.

(woning)overvallen te gaan om incidenten waarbij de daders géén gebruik maken van (vuur)wapens, terwijl de slachtoffers wel vaker dan gemiddeld ernstige verwondingen oplopen. Een ander opvallend fenomeen is dat bij dit type overvallen relatief vaak vrouwelijke daders betrokken zijn. Ten slotte blijkt, net als in het voorbeeld hiervoor, dat heel vaak geen sprake is van een noemenswaardige buit (Rovers e.a. 2010).

Deze bevindingen roepen verschillende vragen op die we in dit artikel willen behandelen, zoals de vraag wie nu de daders van deze delicten zijn en wat hun eventuele relatie met de slachtoffers is. Zijn er daders die zich exclusief toeleggen op deze doelgroep? En waarom komen we, in afwijking van wat gebruikelijk is, bij dit type overvallen relatief veel vrouwelijke daders tegen? Zijn er factoren aan te wijzen die de kans om slachtoffer te worden, doen toenemen? En zo ja, is het mogelijk hier iets tegen te doen? Ook willen we de vraag beantwoorden waarom deze delicten vaak zo gewelddadig verlopen.

In de conclusie zullen we onze antwoorden beschouwen in het licht van overheidsinspanningen die erop gericht zijn ouderen te stimuleren om langer zelfstandig te blijven wonen.² In beleidsdiscussies hierover ligt de nadruk vooral op aangepast wonen en zorgbehoefte, maar deze ontwikkeling heeft uiteraard ook implicaties op het vlak van sociale veiligheid. Geven de onderzoeksbevindingen aanleiding ons zorgen te maken over de kwetsbaarheid van zelfstandig wonende ouderen?

Eerst wordt in dit artikel een cijfermatig beeld geschetst van de aard, omvang en ontwikkeling van het fenomeen, waarna wordt ingezoomd op de daders van dit delict en hun werkwijzen. Hier gaan we ook in op de risicofactoren voor slachtofferschap. Vervolgens behandelen wij de achtergronden van het geweld dat plaatsvindt tijdens de overval en de vraag of dit eventueel voorkomen kan worden.

Er is de laatste jaren in Nederland, sinds het verschijnen van de voornoemde fenomeenanalyse, aardig wat onderzoek gedaan naar overvallen in het algemeen en woningovervallen in het bijzonder. Dit betekent dat er nieuwe inzichten zijn opgedaan waarover we in dit artikel kunnen rapporteren. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat veel specifieke kennis die nodig is om bovenstaande vragen goed en volledig te kunnen beantwoorden, nog ontbreekt; het beschikbare onder-

² *Kamerstukken II 2014/15, 32847, 182.*

zoek zoomt meestal niet in op deze specifieke doelgroep. We moeten daarom slagen om de arm houden. Eigen hypothesen en extrapolaties op basis van beschikbaar onderzoek zullen we telkens expliciet markeren.

Aard en omvang van woningovervallen op ouderen

In 2009 bereikte het aantal overvallen in Nederland een piek met bijna 3.000 incidenten. Vorig jaar was dit aantal gedaald tot onder 1.300.³ Het percentage woningovervallen neemt al wel jaren toe. Bedroeg het aandeel in 2000 nog 16% van het totaal, vorig jaar was dit opgelopen tot 40% (Rovers & Fijnaut 2016). In absolute aantallen ontlopen deze twee jaren elkaar minder sterk. In 2000 ging het om 447 woningovervallen, in 2014 om 505. De relatieve toename heeft vooral te maken met het feit dat overvallen op winkels en andere bedrijven dalen, terwijl dit niet het geval is voor overvallen op woningen. Overigens zijn het niet de woningen van ouderen die het meest overvallen worden: het aandeel van overvallen op privéwoningen (waar géén ouderen wonen) bedroeg in 2014 27%. In hetzelfde jaar bedroeg het aandeel woningovervallen op ouderen 9%; in absolute cijfers ging het bij de laatste categorie om 115 incidenten.⁴ De kans om thuis overvallen te worden, varieert niet tussen 65-plussers en 65-minners. Gemiddeld 9 op de 100.000 huishoudens (ouder én jonger) overkomt dit jaarlijks. De kans om thuis overvallen te worden is kleiner dan een tiende promille (Mesu e.a. 2013). In kwantitatieve zin gaat het hier dus om een fenomeen van zeer beperkte omvang. Op basis van de beschikbare politiecijfers kunnen we ook niet spreken van een toename in de afgelopen jaren: het aantal incidenten fluctueert al jaren tussen circa 80 en 120 incidenten per jaar, met een uitschieter in 2009, toen 160 woningovervallen op ouderen plaatsvonden.⁵

Zoals in de inleiding reeds werd aangegeven, wijken woningovervallen op ouderen in enkele belangrijke opzichten af van andere woningovervallen en van overvallen op andere objecten. Om dit te illustreren hebben we een deel van de data van Rovers e.a. (2010) opnieuw

3 Over langere termijn bezien (vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw tot nu) is sprake van een sterk cyclisch verloop in het aantal incidenten: jaren van afname worden gevolgd door jaren van toename en omgekeerd.

4 Cijfers op basis van politieregistratie van incidenten (Rovers & Fijnaut 2016).

5 Bron: Rovers e.a. 2010, Politie Project HIC/Landelijke Overval Coördinatie.

geanalyseerd. Het gaat om cijfers die afkomstig zijn uit het Landelijk Overvallen Registratiesysteem (LORS) van de politie. Dit inmiddels opgeheven systeem bevat gegevens over overvallen die hebben plaatsgevonden en als er verdachten bekend zijn, ook gegevens over deze personen. Als er geen verdachten bekend zijn, kunnen er wel gegevens over daders in zitten, op basis van verklaringen van slachtoffers en/of getuigen. Voor verdere methodische verantwoording wordt verwezen naar de bron.

Het gaat om alle door de politie geregistreerde overvallen in de periode 2000 tot en met 2009. Het betreft respectievelijk 1.035 woningovervallen op ouderen, 4.620 overvallen op andere woningen en 18.710 overvallen op andersoortige objecten. Ondanks de enigszins gedateerde gegevens geven deze data ons inziens een goed beeld van de verschillen die we ook nu nog kunnen aantreffen.

Een belangrijk verschil doet zich voor bij de daders. 10% van de woningovervallen op ouderen wordt enkel door vrouwen gepleegd, bij de overige overvallen schommelt dit rond de 1%.⁶ Nog eens 6% wordt gepleegd door zowel mannen als vrouwen. Dit geldt ook voor de andere woningovervallen, maar bij overvallen op andere objecten is dit slechts 1%. Met andere woorden, bij overvallen op woningen komen veel vaker vrouwelijke daders voor dan bij overvallen op bedrijven (7,5 tegen 2%), maar bij woningovervallen op ouderen geldt dit zelfs voor meer dan 16%.

In meer dan de helft van de gevallen wordt er bij een woningoverval op ouderen geen wapen gesignaleerd of is sprake van een 'onbekend wapen' (bijvoorbeeld een puntig voorwerp in een plastic zak). Dit wijkt sterk af van andere (woning)overvallen, waarbij veel vaker (>50%) vuurwapens worden gebruikt. Bij woningovervallen op ouderen wordt slechts in 20% van de gevallen gebruik gemaakt van een vuurwapen. Het toegepaste geweld ligt op een vergelijkbaar niveau met andere woningovervallen: bij meer dan vier op de vijf incidenten wordt fysiek geweld tegen de slachtoffers gebruikt (bij overvallen op bedrijfsobjecten is dit bij 'slechts' 48% aan de orde).

Er is ook gekeken naar de organisatiegraad van de overvallen, de voorbereidingen die men heeft getroffen, de hulpmiddelen die men meeneemt en de tijd die men bezig is met de uitvoering van de overval.⁷

6 Deze cijfers zijn gebaseerd op verklaringen van slachtoffers.

7 Dit is een grove indicatie op basis van beperkt datamateriaal. Voor de operationalisering, zie Rovers e.a. 2010, p. 33.

Woningovervallen kennen gemiddeld een hogere organisatiegraad dan overvallen op bedrijfsobjecten, maar overvallen op ouderenwoningen laten een organisatiegraad zien die hiertussenin ligt. Verder vallen woningovervallen op ouderen op door de geringe buit: de mediane buit bedraagt € 200, bij de andere (woning)overvallen ligt deze tussen € 650 en € 700.⁸ In meer dan de helft van de gevallen wordt er minder dan € 250 aan waarde buitgemaakt. Ten slotte is bij deze overvallen vaker sprake van een situatie waarin slechts één persoon thuis is (>85%). Bij de andere overvallen komt dit minder vaak voor (65-67%). Daar zijn vaker twee of meer personen aanwezig. Kortom, woningovervallen op ouderen kennen ten opzichte van andere (woning)overvallen enkele specifieke kenmerken: er zijn veel vaker vrouwen als dader bij betrokken en een deel wordt zelfs alleen door vrouwen gepleegd, de bewapening is doorgaans 'lichter' (veel minder vaak vuurwapens), maar het geweld is niettemin vergelijkbaar met andere woningovervallen. Verder is de organisatiegraad minder dan bij andere woningovervallen en wordt er ook veel minder buitgemaakt. Er is daarnaast ook vaker dan bij andere overvallen sprake van een slachtoffer dat alleen thuis is.

Daders en hun werkwijze

Achtergrondkenmerken van overvallers

Wie zijn de daders van deze overvallen? Rovers en Fijnaut (2016) beschrijven, op basis van een inventarisatie van beschikbaar onderzoek, de kenmerken die overvallers gemeen hebben: het gaat om een bijzonder problematische groep die zeer hoog scoort op risicofactoren voor ernstige criminaliteit en geweld, en die ook de hoogste recidivecijfers laat zien in vergelijking met andere groepen criminelen. De problemen waarmee deze daders in hun leven kampen, zijn niet alleen zeer omvangrijk en complex, ze bestrijken vaak ook een groot aantal leefgebieden, zoals wonen, relaties, gezin, psychologische en psychiatrische problematiek, criminele vrienden, middelengebruik, enzovoort. Er zijn geen redenen om aan te nemen dat overvallers die het

8 De mediaan geeft de middelste waarneming (50% van de waarnemingen ligt erboven). Dit is voor overvallen een betere centrummaat dan het gemiddelde, omdat uitschieters naar boven het gemiddelde nogal kunnen vertekenen.

gemunt hebben op ouderen wezenlijk afwijken van dit patroon. Wel kunnen we een onderscheid maken tussen overvallers die zich (enigszins of gedegen) voorbereiden en overvallers die overvallen als een *hit and run* uitvoeren. Bij woningovervallen op ouderen lijken beide categorieën min of meer evenredig vertegenwoordigd. Overvallen die alleen door vrouwen worden uitgevoerd, zitten vooral in de laatste categorie: deze richten zich bijna altijd op een alleenstaande oudere, er worden geen wapens gebruikt, er vallen ook minder vaak gewonden en de buit is naar verhouding minimaal.⁹ Bedenk wel dat het hierbij maar om enkele gevallen (circa tien) per jaar gaat.

Locatie/slachtofferkeus

Overvallen in het algemeen laten zich vooral onderscheiden naar de mate van georganiseerdheid: professioneel versus amateuristisch (Yapp 2010). De professionele overval wordt beter gepland en langer voorbereid, de amateuristische overval wordt meer impulsief gepleegd, omdat zich een gelegenheid voordoet (er stond bijvoorbeeld een raam of deur open). De mate van voorbereiding moeten we overigens niet overschatten, want overvallers besteden hier niet per se veel tijd aan. Hogeveen (2008) heeft woningovervallers geïnterviewd en hun gevraagd hoe ze van tevoren hadden verwacht dat de overval zou gaan verlopen. Twee derde van hen had hierover nagedacht, maar bij een substantieel deel ging het plan niet veel verder dan ‘de woning binnen gaan, de buit bemachtigen en de woning verlaten’.

Uit onderzoek van politiedossiers blijkt dat de meeste woningovervallers (55%) binnenkomen door aan te bellen, waarbij soms gebruik wordt gemaakt van een smoes of een vermomming. Overvallers verschaffen zich in 26% van de gevallen toegang door in te breken en in 11% van de gevallen wordt het slachtoffer overrompeld in de buurt van zijn huis (Mesu e.a. 2011). Overvallers willen over het algemeen zo snel mogelijk weer naar buiten met de buit, al zijn er ook overvallers die lijken te kicken op het gebruik van geweld of op het intimideren van het slachtoffer.

Als het gaat om de locatiekeuze van overvallers, dan weten we dat *spatial awareness* (of *awareness space*) hierbij een cruciale rol speelt. Deze term komt uit de geografische criminologie en suggereert dat bekend-

9 Bron: heranalyse op data van Rovers e.a. (2010).

heid met een gebied voor daders een belangrijke factor is bij de bepaling van doelwitten (Lersch & Hart 2011). Daders beschikken over *spatial awareness* in gebieden waar ze wonen of werken of waar ze anderszins bekend zijn (Bernasco & Block 2009; Bernasco 2010). Ook bij woningovervallen op ouderen is dit aan de orde. Waarschijnlijk kunnen we hierbij wel een onderscheid maken tussen impulsief uitgevoerde overvallen (*hit and run*) en overvallen waaraan meer voorbereiding vooraf is gegaan. Bij de eerste categorie is het belang van *spatial awareness* groter: het gaat bij deze overvallen vaker om daders uit de buurt of daders die anderszins bekend zijn in de omgeving. Bij meer professioneel uitgevoerde woningovervallen richten de daders zich bij voorbaat op een specifiek object. Het belang van reeds aanwezig omgevingsbewustzijn is hier veel kleiner. Voorbereidingen, in de vorm van bijvoorbeeld observaties, worden ingezet om een eventueel gebrek aan *spatial awareness* te compenseren.

Doelwit niet willekeurig

Woningovervallen worden over het algemeen niet willekeurig gepleegd, overvallers kiezen hun doelwit – en dan vooral hun slachtoffer – bewust uit (Bernasco e.a. 2013). Uit een onderzoek naar de locatiekeuze van overvallers, op basis van een schriftelijke bevraging van rechercheurs, kwam naar voren dat overvallers – niet heel verrassend – uit zijn op geld of kostbaarheden (Mesu e.a. 2013).¹⁰ Woningovervallers baseren zich bij de slachtofferkeuze over het algemeen op indicatoren dat ‘er iets te halen is’. De door hen gewenste hoge buit verwachten zij te vinden bij criminelen, bij ondernemers en bij vermogenden. Zij baseren zich daarbij op informatie die ze via tipgevers hebben ontvangen, of die ze via opvangen, bijvoorbeeld in gesprekken in de kroeg of op de sportclub. Vanzelfsprekend kunnen ook kenmerken van een luxueuze levensstijl die voor iedereen zichtbaar zijn, zoals een dure villa, luxe auto’s of een zwembad in de tuin, overvallers aantrekken. Wanneer overvallers andere motieven hebben, zoals wraak nemen of het vereffenen van een schuld, dan heeft de slachtofferkeuze niet zoveel met de vermogenspositie van het slacht-

¹⁰ De ondervraagde rechercheurs waren betrokken bij onderzoek naar woningovervallen en werden bevraagd over ‘zachte zaaksinformatie’. Dit is informatie die wel tussen de oren van de betrokkenen zit, maar om allerlei redenen niet in politiedossiers terecht komt (Mesu e.a. 2013, p. 45-46).

offer te maken, maar ligt deze in de relationele sfeer. Het gaat dan vaak om niet-terugbetaalde leningen (bij kennissen), om ruzies over de afwikkeling van een erfenis of om onenigheid in de financiële afwikkeling van een scheiding. Wanneer drugs het doel zijn, hebben overvaller en slachtoffer vaak een indirecte connectie via het criminele circuit. Daarbij wil het overigens nog wel eens voorkomen dat een overvaller zich vergist en een verdieping te hoog is, of in een huis ernaast. In dat geval is het slachtoffer de dupe van een vergissing van de overvaller. In slechts een op de tien woningovervallen op oudere slachtoffers was sprake van een relatie tussen dader en slachtoffer. Dat aandeel ligt veel hoger bij slachtoffers die crimineel actief waren, bij ondernemers of bij mensen met dubieuze contacten. Echter, ouderen kunnen óók vermogend zijn, criminele activiteiten ontplooiën of onenigheid hebben met anderen. Over het algemeen zijn dat dan ook de redenen dat zij slachtoffer worden en speelt hun leeftijd in het keuzeproces van de daders geen belangrijke rol. Kwetsbare personen lijken wel iets vaker slachtoffer te worden van een impulsieve dader. Dan is er geen sprake van willekeur, maar is deze persoon slachtoffer geworden omdat hij door een passerende dader werd ingeschat als een gemakkelijk slachtoffer (Mesu e.a. 2013).

Risicofactoren

Factoren die het risico om overvallen te worden verhogen, vloeien voort uit het voorgaande. Zichtbaar bezit van waardevolle goederen trekt overvallers aan, maar het risico op slachtofferschap neemt vooral toe of af door de personen met wie iemand direct of indirect in contact staat. Deze personen kunnen informatie bewust of onbewust doorspelen naar derden, of zelf kwade bedoelingen hebben. Wanneer onbekenden op de hoogte zijn van de aanwezigheid van waardevolle spullen in huis, zoals werkluif of een louche vriendje van de zoon van de buurman, wordt het risico groter. Loslippige personen vergroten het risico op slachtofferschap van zichzelf of van hun kennissen. Ook het onderhouden van contacten met criminelen of mensen met dubieuze activiteiten – of het zelf uitvoeren van schimmige zaken – brengt risico's met zich mee. Logischerwijs kunnen verder conflicten risico-verhogend zijn, maar ook dit hangt weer samen met de persoon in kwestie. Lang niet iedereen zal immers wraak willen nemen of zich de betwiste goederen met geweld toe-eigenen.

Achtergronden van toegepast geweld

Zoals eerder aangegeven, wordt bij woningovervallen vaker geweld gebruikt en vallen er vaker gewonden dan bij andere overvallen. Dit hangt samen met de dynamiek van het delict. Woningovervallers gebruiken minder vaak een (vuur)wapen, terwijl het gebruik van een wapen afschrikwekkend werkt. Wanneer slachtoffers zich door (vuur)wapengebruik geïntimideerd voelen, 'hoeft' een dader minder vaak zijn toevlucht te nemen tot geweld omdat het slachtoffer gehoorzaamt. Hoe minder geïntimideerd een slachtoffer zich echter voelt, hoe sneller hij zich zal verzetten. En slachtoffers die weerstand bieden (de dader aanvallen, om hulp roepen, vluchten, enz.), lokken meestal een gewelddadige reactie uit bij de dader (Mesu e.a. 2011; Bernasco e.a. 2013).

Ook slachtofferkenmerken zijn van invloed op het gebruik van geweld. Overvallers anticiperen op hun slachtoffer en bepalen van tevoren op wat voor manier zij het slachtoffer tegemoet treden. Is de overvaller eenmaal in de woning, dan bepaalt vooral het gedrag van het slachtoffer of de overvaller geweld gaat gebruiken. Wanneer een slachtoffer zich anders gedraagt dan de overvaller had verwacht, wordt een woningoverval al snel gewelddadig. We weten dat overvallers, wanneer zij een *streetwise* slachtoffer verwachten aan te treffen, bij aanvang van het delict meteen (fors) geweld gebruiken om indruk op het slachtoffer te maken en eventuele tegenstand direct de kop in te drukken (Bernasco e.a. 2013). Daarop doorredenerend zou het omgekeerd ook zo kunnen zijn dat overvallers, wanneer zij een bejaard slachtoffer verwachten, zich relatief relaxed opstellen. Oudere slachtoffers zouden hierdoor wel eens meer ruimte kunnen voelen om zich te verzetten, waardoor de overval uiteindelijk uitmondt in meer geweldgebruik.

Het feit dat overvallers anticiperen op het gedrag van hun slachtoffer, betekent nog niet dat zij dit gedrag goed inschatten. We weten uit daderonderzoek dat woningovervallers verwachten dat slachtoffers gewillig meewerken en geen noemenswaardig verzet zullen plegen (Hogeveen 2008; Bernasco e.a. 2013). Het tegenovergestelde is echter het geval: waar veel winkelmedewerkers getraind zijn in de omgang met overvallers, geldt dit niet voor mensen in hun eigen woning. Zij verwachten geen vreemde mensen in hun huis en weten niet hoe zij daarop moeten reageren. Het is ook goed voorstelbaar dat iemand die

tijdens zijn werk wordt overvallen sneller spullen afgeeft (die toch niet van hem zijn) en de spullen van de baas niet met zijn leven gaat verdedigen. Dat gevoel is heel anders wanneer het gaat om de eigen bezittingen in het eigen huis: deze worden niet graag aan een vreemde afgegeven en soms met geweld verdedigd. De inbreuk die de overvaller maakt, is persoonlijker en komt veel dichterbij het slachtoffer. Wanneer we dit toespitsen op ouderen speelt nog mee dat – tegen de verwachtingen in – eerder onderzoek erop lijkt te wijzen dat oudere slachtoffers nog assertiever reageren dan jongere slachtoffers (Mesu e.a. 2011). Een op de vier 65-plussers uit de steekproef van overvalzaken viel de woningovervaller aan, terwijl 65-minners dit slechts in een op de negen gevallen deden.¹¹

Bij overvallen die niet volgens het verwachte scenario verlopen, moet een overvaller improviseren. Hogeveen (2008) geeft aan dat slechts 38% van de geïnterviewde overvallers van tevoren had bedacht wat ze zouden gaan doen wanneer het slachtoffer niet mee zou werken. Er zijn overvallers die in paniek raken en hun toevlucht nemen tot extreem geweld. Sommige overvallers proberen het slachtoffer te overreden om mee te werken: ‘Ik wil u niets aandoen, meneer. Geef me nu maar het geld, dan ga ik weg.’ Het komt echter maar zelden voor – wanneer een overvaller al binnen is – dat hij het opgeeft en de benen neemt.

Het plegen van een woningoverval is een gecompliceerd delict, omdat daders geen voorverkenning kunnen doen en weinig zicht hebben op de aanwezigheid van andere mensen (of dieren). Er doen zich onverwachtse situaties voor, slachtoffers reageren onvoorspelbaar en de overvallers, die zich daar slecht op hebben voorbereid, weten niet goed meer wat zij moeten doen. Deze dynamiek leidt ertoe dat er meer en ernstiger geweld wordt toegepast dan bij andere overvallen. Specifiek voor ouderen geldt dan nog dat zij een wat brozer lichaam hebben én dat ze zich vaker verweren dan jongere slachtoffers. Wanneer vervolgens tegen hen geweld wordt gebruikt, zullen zij sneller iets breken of andere ernstige verwondingen oplopen dan jongere slachtoffers. Het gebruikte geweld hoeft dus niet erger te zijn om toch ernstigere verwondingen te veroorzaken.

11 Dit resultaat was niet significant, maar wel erg opvallend. N was 163 slachtoffers, waaronder 41 bejaarden. 10 van hen vielen de dader aan. Verder in de steekproef: 122 65-minners, van wie 14 de dader aanvielen.

Uit de onderzoeken die de afgelopen jaren zijn gedaan naar woningovervallen, kan worden opgemaakt dat het RAAK-principe de beste handelingsstrategie voor slachtoffers is. Slachtoffers van woningovervallen wordt geadviseerd om Rustig te blijven, te Aanvaarden dat hij of zij overvallen wordt, zijn spullen Af te geven en goed te Kijken naar de kenmerken van de dader. Het slachtoffer raakt dan weliswaar zijn spullen kwijt, maar de kans op verwondingen is een stuk kleiner. Bernasco e.a. (2013) stellen in hun onderzoek zelfs dat wanneer het midden van geweld het doel is, slachtoffers de dader het best actief kunnen faciliteren. Meewerken met de overvaller is geen garantie dat er geen geweld zal worden gebruikt, maar de kans op geweld is veel kleiner en de kans op ernstig letsel ook. Lang niet alle overvallers willen geweld gebruiken, omdat ze weten dat de strafmaat dan hoger wordt, of omdat zij überhaupt niet graag geweld gebruiken.¹²

Conclusies

Met circa honderd incidenten per jaar, een slachtofferkans van minder dan een tiende promille en geen noemenswaardige toename in de voorbije jaren vormen woningovervallen op ouderen een probleem van zeer beperkte omvang. De gevolgen voor de betrokkenen kunnen niettemin groot zijn.

Er zijn op dit moment geen aanwijzingen dat ouderen als groep een specifiek doelwit vormen voor woningovervallers. De keuzes die overvallers maken om een woning binnen te gaan, lijken in de meeste gevallen niet anders te zijn dan bij andere overvallen. De grotere aanwezigheid van vrouwelijke daders bij woningovervallen op ouderen lijkt – gelet op de kenmerken van deze delicten – vooral een aanwijzing voor daders die uit de nabijheid van het slachtoffer komen. Overigens kan de opvallende aanwezigheid van vrouwen bij dit delict ook duiden op een ander aspect: vrouwen worden in sommige gevallen misschien bewust ingezet om gemakkelijker toegang tot de woning te krijgen. Ook het feit dat deze overvallen plaatsvinden met ‘lichtere’ bewapening is voor meer dan één uitleg vatbaar. Het kan enerzijds duiden op meer impulsieve daders (uit de omgeving van het slachtoffer), ander-

¹² Morrison en O'Donnell (1996) hebben erop gewezen dat de boodschap aan potentiële slachtoffers om geen verzet te plegen ook averechtse effecten kan hebben: het kan overvallers juist stimuleren om dit delict te plegen.

zijds kan het te maken hebben met de verwachting van daders dat van ouderen geen noemenswaardig verzet verwacht hoeft te worden. De verwondingen die ouderen bij deze overvallen oplopen, zijn deels specifiek voor deze doelgroep: tegen de verwachting in blijken ouderen zich sterker tegen overvallers te verzetten dan jongeren, en hun fysieke kwetsbaarheid vergroot de gevolgen van het geweld dat op hen wordt toegepast. Anderzijds is het toegepaste geweld vooral een gevolg van de complexe situatie die een woningoverval voor de overvaller oplevert: de onbekende ruimtes en het onvoorspelbare gedrag van bewoners 'dwingen' overvallers sneller hun toevlucht tot geweld te nemen. Dit geldt vooral voor de minder professionele overvallers die slecht voorbereid zijn.

Op basis van de beperkte omvang van het fenomeen, het feit dat hierin geen noemenswaardige verandering plaatsvindt en het ontbreken van een focus bij daders op ouderen als specifieke doelgroep concluderen we dat er op dit moment geen aanleiding is om extra alert te zijn op de kwetsbaarheid van zelfstandig wonende ouderen voor dit delict. De kans om slachtoffer te worden is uitermate gering, zeker als de gebruikelijke voorzorgsmaatregelen worden genomen om buitenstaanders niet 'op ideeën te brengen'.

In de afgelopen jaren is wel de nodige aandacht geweest voor preventievoorziening aan (potentiële) slachtoffers, ook specifiek gericht op zelfstandig wonende ouderen (CCV 2015). Het is de vraag hoeveel meerwaarde dit heeft, de kans om slachtoffer te worden is immers verwaarloosbaar klein. Tegelijkertijd kan deze voorlichting wel als bijwerking hebben dat de angst onder ouderen om slachtoffer te worden toeneemt.

Ter preventie zou kunnen worden overwogen om in communicatie over woningovervallen meer nadruk te leggen op de complexiteit van het delict. Zoals hierboven beschreven, onderschatten overvallers het delict en gaan zij er al te gemakkelijk van uit dat het slachtoffer geen weerstand zal bieden. Tevens mislukken woningovervallen vaker dan gemiddeld en is de buit over het algemeen erg laag. Het zou ons inziens de moeite lonen om hier in programma's als 'Opsporing Verzocht' aandacht aan te besteden. Niet met het doel overvallers beter voor te bereiden op wat hun te wachten staat, maar om hen af te schrikken en duidelijk te maken dat hier niet 'gemakkelijk veel geld te halen is'. Eerder het tegenovergestelde: het loopt vaak uit de hand en de buit valt bijna altijd tegen.

Literatuur

Bernasco 2010

W. Bernasco, 'A sentimental journey to crime: Effects of residential history on crime location choice', *Criminology* (48) 2010, afl. 2, p. 389-416.

Bernasco & Block 2009

W. Bernasco & R. Block. 'Where offenders choose to attack: A discrete choice model of robberies in Chicago', *Criminology* (47) 2009, afl. 1, p. 93-129.

Bernasco e.a. 2013

W. Bernasco, M.R. Lindegaard & S. Jacques, *Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van gewelddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen*, Apeldoorn/Amsterdam: Politie & Wetenschap/NSCR 2013.

CCV 2015

CCV, *Aanpak woningovervallen*, 2015, www.hetccv.nl/instrumenten/overvallen/menu-achtergrond/menu-woningen/aanpak-woninovervallen.html (geraadpleegd op 1 november 2015).

Harrison & Kinner 1998

C.A. Harrison & S.A. Kinner, 'Correlates of psychological distress following armed robbery', *Journal of Traumatic Stress* (11) 1998, afl. 4, p. 787-797.

Hogeveen 2008

N. Hogeveen, *Hoor, wie klopt daar...? Een daderonderzoek ter verbetering van de aanpak van woningovervallen in Nederland*, Afstudeerscriptie Criminologie, Vrije Universiteit Amsterdam, Utrecht: [s.n.] 2008.

Lersch & Hart 2011

K.M. Lersch & T.C. Hart. *Space, time, and crime*, Durham, NC: Carolina Academic Press 2011.

Matthews 2002

R. Matthews, *Armed robbery*, Devon: Willan 2002.

Mesu e.a. 2011

S. Mesu, D. Bulten, D. van Nobelen & J. van Beek, *Woningovervallen ontmaskerd*, Zoetermeer: KLPD-IPOL 2011.

Mesu e.a. 2013

S. Mesu, D. van Nobelen, J. van der Mark & E. Verschuuren, *Gewelddadige vermogenscriminaliteit: overvallen en straatroof 2012*, Zoetermeer: KLPD-IPOL 2013.

Morrison & O'Donnell 1996

S.A. Morrison & I. O'Donnell, *An analysis of the decision-making practices of armed robbers*, Canberra: Office of Strategic Crime Assessments 1996.

Rovers & Fijnaut 2016

B. Rovers & C. Fijnaut, 'Overvalgeweld', in: M. Liem & E.R. Muller (red.), *Handboek geweld*, Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer 2016.

Rovers e.a. 2010

B. Rovers, M. Bruinsma, M. Jacobs, M. Jans, H. Moors, M. Siesling & C. Fijnaut, *Overval- len in Nederland. Een fenomeen- analyse en evaluatie van de aan- pak*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010.

Yapp 2010

J.R. Yapp, *The profiling of robbery offending*, University of Birmingham 2010.

Ouderen als slachtoffer van criminaliteit

Een kwantitatief beeld van de Nederlandse situatie

M. Akkermans*

In welke mate zijn 65-plussers slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit zoals gewelds-, vermogens- en vandalismedelicten? En wijken ze daarin af van andere leeftijdsgroepen? Kennen ze de dader(s) en wie zijn dat? Waar gebeuren de meeste voorvallen en misdrijven? En hoe staan ouderen tegenover criminaliteit en hoe beleven ze slachtofferschap: zijn ze bang om slachtoffer te worden, hoe groot achten ze de kans om slachtoffer te worden van sommige soorten criminaliteit, en vertonen ze vermijdingsgedrag?

Deze vragen worden in dit artikel beantwoord. De bevindingen zijn gebaseerd op de Veiligheidsmonitor, een grootschalige slachtoffer- en veiligheidsenquête van het CBS en het ministerie van Veiligheid en Justitie. De uitkomsten hebben grotendeels betrekking op 2014, het meest recente jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn. Soms worden ook vergelijkingen gemaakt met 2013 en met 2012, het startjaar van de Veiligheidsmonitor in de huidige opzet. In 2014 hebben ruim 86.000 personen van 15 jaar en ouder aan de Veiligheidsmonitor deelgenomen, onder wie ruim 22.000 65-plussers (CBS & VenJ 2015, p. 228).

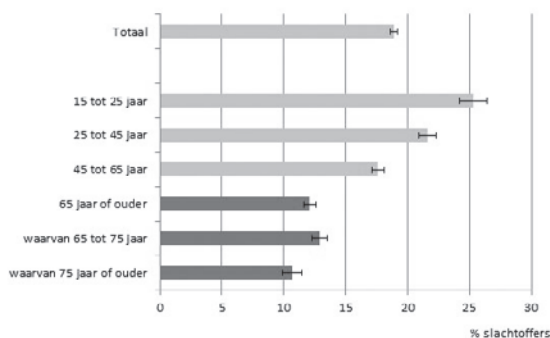
Eerst wordt een totaalbeeld geschetst van het slachtofferschap onder ouderen, ook in relatie tot andere leeftijdsgroepen. Ook de ontwikkeling van het slachtofferschap in de afgelopen jaren wordt kort beschreven. Daarna volgt informatie over zaken als bekendheid van slachtoffers met de dader(s) en over de plaats delict. Vervolgens wordt ingegaan op de attitude van ouderen tegenover criminaliteit en slachtofferschap. Afgesloten wordt met conclusies.

* Drs. Math Akkermans is als onderzoeker verbonden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, waar hij zich in het bijzonder bezighoudt met het verrichten van wetenschappelijk onderzoek op het gebied van veiligheid en criminaliteit.

Ouderen veel minder slachtoffer dan jongeren

In 2014 gaf ongeveer een op de acht 65-plussers (12%; omgerekend naar schatting ruim 300.000 personen) aan slachtoffer te zijn geweest van veelvoorkomende criminaliteit zoals gewelds-, vermogens- en vandalismedelicten (figuur 1). Dat is minder dan gemiddeld: van alle Nederlanders van 15 jaar of ouder was bijna een op de vijf (19%) slachtoffer. Het slachtofferschap neemt af met de leeftijd: wordt onder jongeren (15- tot 25-jarigen) ruim een op de vier geconfronteerd met criminaliteit, onder de 75-plussers is dit een op de tien. Een voor de hand liggende verklaring voor dit relatief lage slachtofferschap van ouderen is dat een deel van deze leeftijdsgroep zich minder dan anderen in de openbare ruimte begeeft waar nu eenmaal een deel van de criminaliteit plaatsvindt. De kans om met criminaliteit te worden geconfronteerd is daardoor kleiner.

Figuur 1 Slachtofferschap criminaliteit naar leeftijd, 2014¹

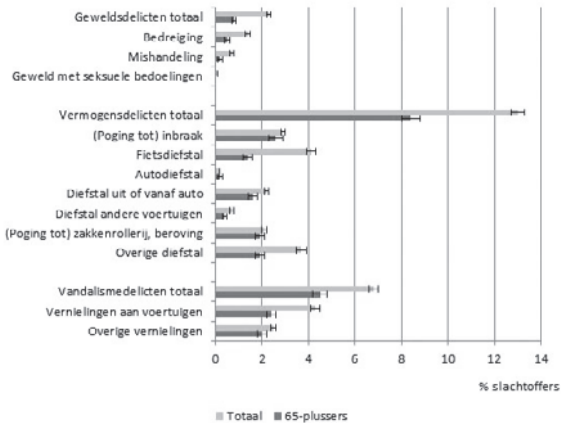
1 In de staven van deze grafiek en de andere grafieken in deze bijdrage zijn zogeheten foutbalken opgenomen (zien eruit als: 'H'). Deze geven de marges weer die op de gepresenteerde percentages van toepassing zijn bij een betrouwbaarheidsniveau van 95%. Dit betekent dat bij een herhaald uitvoeren van het onderzoek het werkelijke percentage in 95 van de 100 steekproeven zal liggen tussen de boven- en ondergrens van de marges weergegeven bij het percentage. Verschillen tussen categorieën zijn statistisch significant indien de percentages inclusief marges elkaar niet overlappen.

Verskil slachtofferschap naar leeftijd relatief het grootst bij geweldsdelicten

Net zoals de totale bevolking zijn ook 65-plussers het meest slachtoffer van vermogensdelicten, gevolgd door vandalismedelicten en geweldsdelicten (figuur 2). Het verschil in slachtofferschap tussen ouderen en de totale bevolking is relatief het grootst bij geweldsdelicten: werd in 2014 van de totale bevolking 2,3% slachtoffer van geweldsdelicten, onder de ouderen was dit slachtofferschap een factor 3 lager (0,8%). Het slachtofferschap van vermogensdelicten onder ouderen bedroeg ruim 8% (tegen 13% totaal) en dat van vandalismedelicten ruim 4% (tegen bijna 7% totaal).

Ook van de meeste binnen de hoofdcategorieën gewelds-, vermogens- en vandalismedelicten onderscheiden delictsoorten zijn ouderen minder slachtoffer dan gemiddeld. Alleen bij (poging tot) woninginbraak, autodiefstal en (poging tot) zakkenrollerij/beroving zijn de verschillen – rekening houdend met de betrouwbaarheidsmarges rondom de uitkomsten – niet statistisch significant.

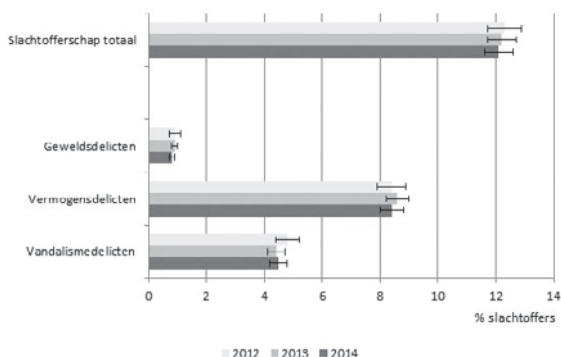
Figuur 2 Slachtofferschap criminaliteit naar delictsoort, totaal en 65-plus, 2014

Slachtofferschap ouderen in afgelopen jaren niet veranderd

Op basis van de Veiligheidsmonitor kan worden gevolgd hoe het slachtofferschap van ouderen zich in de afgelopen jaren ontwikkeld heeft. Sinds 2012 is het aandeel 65-plussers dat slachtoffer werd van veelvoorkomende criminaliteit in totaliteit niet wezenlijk veranderd (figuur 3). Het slachtofferschap van de onderliggende hoofdcategorieën gewelds-, vermogens- en vandalismedelicten is eveneens gelijk gebleven. Ook van de daarbinnen onderscheiden delictsoorten, zoals genoemd in figuur 2, is het aandeel 65-plusslachtoffers in de periode 2012-2014 niet gewijzigd.

Figuur 3 Slachtofferschap criminaliteit 65-plussers, totaal en naar hoofdcategorie, 2012-2014

Cybercrime en ouderen

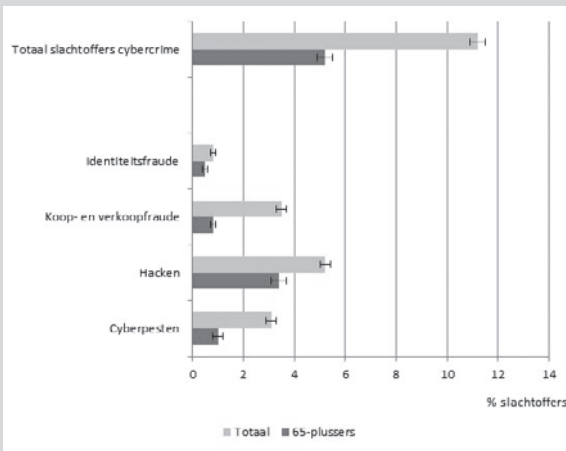
Naast slachtofferschap van 'traditionele' criminaliteit wordt in de Veiligheidsmonitor aandacht besteed aan slachtofferschap van criminaliteit die te maken heeft met internet of andere digitale informatiedragers. Het gaat daarbij om identiteitsfraude (gebruik zonder toestemming van persoonsgegevens voor financieel gewin), koop- en verkoopfraude (het kopen c.q. verkopen van goederen of diensten via internet zonder dat die geleverd respectievelijk betaald worden), hacken (het ongeoorloofd binnendringen op iemands computer) en pesten via internet, ook wel cyberpesten genoemd.

Ouderen zijn minder slachtoffer van cybercrime dan anderen. Terwijl van alle Nederlanders van 15 jaar en ouder in 2014 ruim een op de tien slachtoffer werd van één of meer vormen van cybercrime, werd een op de twintig 65-plussers hiermee geconfronteerd (figuur 4). Ook van de afzonderlijke vormen van cybercrime zijn ouderen minder slachtoffer dan gemiddeld. Het verschil is het grootst bij koop- en verkoopfraude en cyberpesten, en het kleinst bij identiteitsfraude.

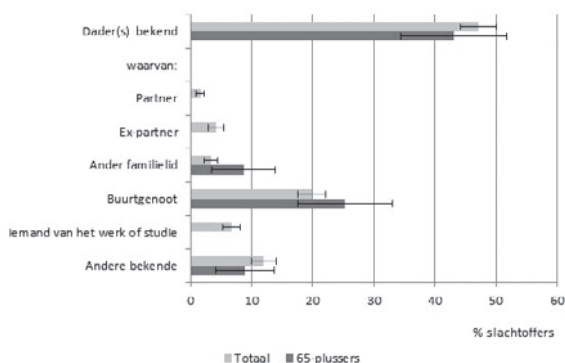
Bekend is dat ouderen minder actief op internet zijn dan jongere leeftijdsgroepen. Wanneer voor dit verschil in internetgebruik tussen leeftijdsgroepen gecorrigeerd wordt door uitsluitend te kijken naar het slachtofferschap van personen die dagelijks gebruik maken van internet, dan blijkt dat het slachtofferschap van koop- en verkoopfraude en van cyberpesten nog steeds lager is onder ouderen, maar dat het slachtofferschap van identiteitsfraude en hacken dat niet langer is (Kloosterman 2015).

In de afgelopen jaren is het slachtofferschap van cybercrime onder ouderen niet wezenlijk veranderd.

Figuur 4 Slachtofferschap cybercrime naar delictsoort, totaal en 65-plus, 2014

Figuur 5 Gewelddelicten – bekendheid met dader(s), totaal en 65-plus, 2014

Bijna helft oudere slachtoffers van geweld kent dader, meestal een buurtgenoot

Aan de slachtoffers van gewelddelicten is in de Veiligheidsmonitor gevraagd of ze de dader of een van de daders kenden, en zo ja, wie dat dan waren: een partner of ex-partner, een familielid, een buurtgenoot, iemand van het werk of de studie, of een andere bekende.²

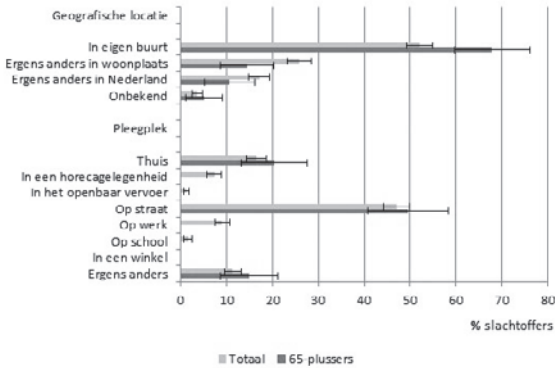
Ruim 40% van de 65-plussers die in 2014 slachtoffer werden van geweld, gaf aan de dader(s) te kennen (figuur 5). Rekening houdend met de betrouwbaarheidsmarges rond de uitkomsten is dit vergelijkbaar met de bekendheid van de dader(s) onder alle geweldsslachtoffers.

In de meeste gevallen is de dader een buurtgenoot, gevolgd door een familielid en andere bekenden. Daderschap uit de kring van de (ex-)partner of werk of studie wordt door 65-plusslachtoffers van geweld niet of nauwelijks gerapporteerd.

² De vragen over bekendheid met de dader(s) zijn uitsluitend gesteld voor het laatst gebeurde (gewelddelict). Het antwoord op deze vraag wordt vervolgens als representatief gezien voor eventuele meerdere (gewelddelicten) waarvan de betreffende persoon in hetzelfde jaar slachtoffer was.

Figuur 6 Gewelddelicten – plaats voorval, totaal en 65-plus, 2014

Meeste gewelddelicten in eigen woonomgeving

Bijna 70% van de ouderen die in 2014 slachtoffer werden van geweld geeft aan dat het (laatste) delict in de eigen buurt gebeurde (figuur 6).³ Daarmee zijn ouderen vaker in de eigen woonomgeving slachtoffer van geweld dan gemiddeld: van alle geweldsslachtoffers geeft ruim 50% aan dat dit in de eigen buurt gebeurde.

Gevraagd naar de plaats waar het voorval precies gebeurde, geeft de helft van de ouderen aan dat ze ‘op straat’ met geweld geconfronteerd werden. Bij 20% was de pleegplek ‘thuis’. Andere mogelijke pleegplekken, zoals horecagelegenheden, openbaar vervoer en winkels, worden niet of nauwelijks door ouderen als pleegplek genoemd.

Behalve het feitelijk ondervinden, het ervaren van slachtofferschap van criminaliteit is in de Veiligheidsmonitor ook onderzocht wat de attitude van burgers tegenover slachtofferschap is: hoe staan ze ertegenover en hoe beleven ze het? Deze attitude kent verschillende dimensies. Een bekende driedeling is die in een affectieve/gevoelsdimensie, een cognitieve/verstandelijke dimensie en een conatieve/

³ De vragen over de plaats delict zijn uitsluitend gesteld voor het laatst gebeurde (gewelddelict). Het antwoord op deze vraag wordt vervolgens als representatief gezien voor eventuele meerdere (gewelddelicten) waarvan de betreffende persoon in hetzelfde jaar slachtoffer was.

gedragdimensie (Rosenberg e.a. 1960). Deze dimensies zijn in de Veiligheidsmonitor geoperationaliseerd in een aantal vraagstellingen rondom slachtofferschap. Deze gaan meer specifiek over de angst om slachtoffer van criminaliteit te worden (affectief), de inschatting van het risico om slachtoffer te worden (cognitief) en het gedrag om te vermijden dat men slachtoffer wordt (conatief). De attitude van ouderen tegenover slachtofferschap wordt hieronder aan de hand van de antwoorden op deze vragen beschreven.

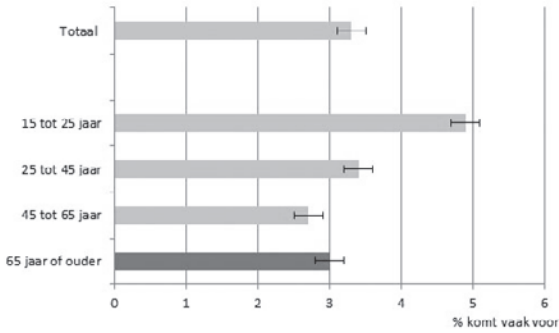
Affectieve dimensie: ouderen en de angst voor slachtofferschap

‘Komt het wel eens voor dat u bang bent dat u zelf slachtoffer wordt van criminaliteit?’ Deze vraag appelleert sterk aan het gevoel van de ondervraagde. Ze maakte deel uit van een vragenblok waarin de veiligheidsbeleving in de eigen buurt centraal stond. De antwoorden moesten daarom worden geplaatst in de context van slachtofferschap van criminaliteit in de directe woonomgeving.

Ouderen zijn niet angstiger om slachtoffer te worden van criminaliteit dan gemiddeld. In 2004 gaf 3% van de 65-plussers aan zelf hiervoor vaak bang te zijn (figuur 7). Dit is vergelijkbaar met de gevoelens van 45- tot 65-jarigen en 25- tot 45-jarigen. Alleen onder jongeren zijn de angstgevoelens voor slachtofferschap met bijna 5% beduidend hoger. Uit figuur 1 bleek dat zij ook daadwerkelijk het meest met criminaliteit geconfronteerd worden. Het feitelijke slachtofferschap van ouderen is duidelijk lager dan gemiddeld. De gemiddelde score van ouderen op de affectieve dimensie van slachtoffers impliceert dat ouderen als groep relatief meer angst voor slachtofferschap hebben dan op basis van hun relatief lage slachtofferervaring verwacht zou worden.

Onder personen met slachtofferervaring is de angst om zelf (weer) slachtoffer te worden ruim een factor 2 hoger. Uit analyse van de data blijkt dat van de groep 65-plussers die in 2014 slachtoffer werden van criminaliteit 7,4% aangeeft vaak bang te zijn om slachtoffer te worden. Onder alle slachtoffers is dit aandeel vergelijkbaar (7,1%).

Figuur 7 Affectief: bang om zelf slachtoffer te worden van criminaliteit, totaal en naar leeftijd, 2014

Cognitieve dimensie: ouderen en de risico-inschatting op slachtofferschap

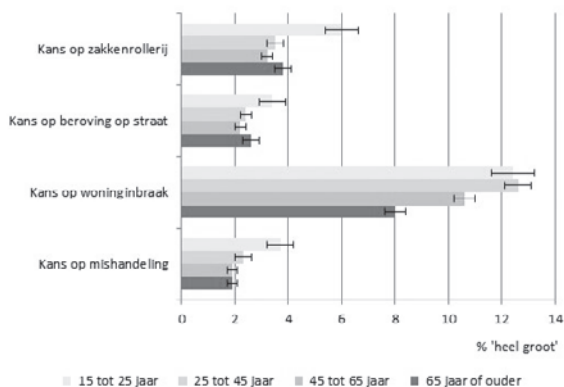
Om de cognitieve dimensie van slachtofferschap te meten is in de Veiligheidsmonitor gevraagd: 'Hoe groot denkt u dat de kans is dat u in de komende 12 maanden zelf slachtoffer wordt van:

- zakkenrollerij (zonder geweld)
- beroving op straat (met geweld)
- inbraak in uw woning
- mishandeling?'

In hun risico-inschatting wijken ouderen in de meeste gevallen niet wezenlijk af van 45- tot 65-jarigen en 25- tot 45-jarigen (figuur 8). Alleen de kans op woninginbraak wordt door 65-plussers met 8% duidelijk lager ingeschat dan door de andere leeftijdsgroepen (10 à 12%). De inschatting van de kans op slachtofferschap is het grootst onder de 15- tot 25-jarigen. Zij zijn dan ook het vaakst slachtoffer van criminaliteit.

Het al dan niet hebben van persoonlijke slachtofferervaring is van grote invloed op de inschatting van de kans op toekomstig slachtofferschap. Uit de data blijkt dat van de groep ouderen die in 2014 zelf slachtoffer waren van woninginbraak of een poging daartoe, ruim een op de drie (38%) denkt dat de kans om (weer) slachtoffer van woninginbraak te worden (heel) groot is. Dit is dus een factor 4 à 5 hoger dan onder de totale groep ouderen. Ook bij de andere leeftijdsgroepen

Figuur 8 Cognitief: inschatting kans op slachtofferschap, totaal en naar leeftijd, 2014

bestaat een vergelijkbaar verschil in risico-inschatting na persoonlijke slachtofferervaring.

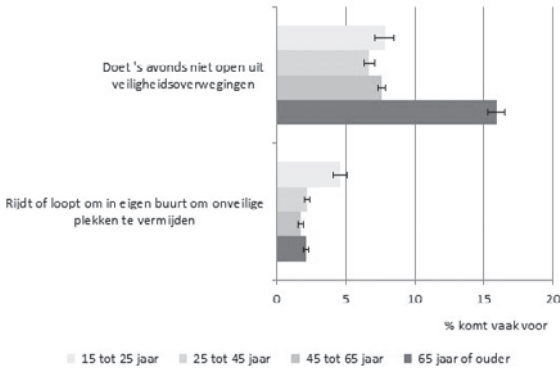
Conatieve dimensie: ouderen en vermijdingsgedrag

Gedrag in relatie tot slachtofferschap, of meer precies: gedrag om slachtofferschap te voorkómen, is in de Veiligheidsmonitor gemeten door middel van een tweetal vragen over vermijdingsgedrag in de eigen woonomgeving. Gevraagd is of het wel eens voorkomt dat men:

- 's avonds niet opendoet omdat men het niet veilig vindt;
- in de eigen buurt omloopt of omrijdt om onveilige plekken te vermijden.

In 2014 gaf een op de zes à zeven 65-plussers (16%) aan 's avonds vaak niet open te doen omdat ze het niet veilig vinden (figuur 9). Dit aandeel is twee keer zo groot als in de andere leeftijdsgroepen. Buiten de deur, wanneer het gaat om het omlopen of omrijden om onveilige plekken in de eigen woonbuurt te vermijden, verschilt het gedrag van ouderen niet of nauwelijks van dat van 45- tot 65-jarigen en 25- tot 45-

Figuur 9 Conatief: vermijdingsgedrag in de eigen woonomgeving, totaal en naar leeftijd, 2014

jarigen. Op dit punt vertonen jongeren beduidend vaker vermijdingsgedrag.

Conclusies

Ouderen zijn minder slachtoffer van zowel 'traditionele' criminaliteit (gewelds-, vermogens- en vandalismedelicten) als 'cybercrime'. Dit is (hoogst)waarschijnlijk voor een deel te verklaren doordat ouderen zich relatief minder dan jongere leeftijdsgroepen in situaties begeven (denk aan fysieke openbare ruimte, cyberspace) waar ze risico lopen slachtoffer te worden van criminaliteit.

Bijna de helft van de ouderen die slachtoffer waren van geweld kent de dader(s); meestal is dit een buurtgenoot. De meeste geweldsdelicten tegen ouderen vinden dan ook plaats in de directe woonomgeving: thuis of op straat in de eigen buurt.

Het slachtofferschap van ouderen is de afgelopen jaren niet wezenlijk veranderd, noch wat betreft de traditionele criminaliteit en evenmin wat betreft computercriminaliteit.

Hoewel ouderen minder met criminaliteit worden geconfronteerd, is hun attitude tegenover slachtofferschap, de manier waarop ze tegen slachtofferschap aan kijken en hun gedrag erop afstemmen, in de

meeste gevallen niet afwijkend: 65-plussers zijn even bang om slachtoffer te worden als de meeste andere leeftijdsgroepen. Hun inschatting van de kans op slachtofferschap is ook vergelijkbaar met de meeste anderen, evenals hun gedrag om onveilige plekken in hun woonomgeving te vermijden. Alleen in de directe huiselijke omgeving zijn ze veel voorzichtiger: het aandeel ouderen dat 's avonds de deur uit veiligheidsoogpunt niet opendoet, is dubbel zo groot als onder andere leeftijdsgroepen.

Literatuur

CBS & VenJ 2015

Centraal Bureau voor de Statistiek & Ministerie van Veiligheid en Justitie, *Veiligheidsmonitor 2014*, Den Haag/Heerlen 2015.

Kloosterman 2015

R. Kloosterman, 'Slachtofferchap cybercrime en internetgebruik', in: *Sociaaleconomische trends*, Den Haag/Heerlen: CBS 2015.

Rosenberg e.a. 1960

M. Rosenberg, C. Hovland, W. McGuire, R. Abelson & J. Brehm (red.), *Attitude organization and change: An analysis of consistency among attitude components* (Yales studies in attitude and communication Vol. III), New Haven, CT: Yale University Press 1960.

Relevante websites

Criminaliteit en Rechtshandhaving 2014

<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=83096NED&D1=0-1,36,107,131&D2=0,3-6&D3=0&D4=1&VW=T>

Veiligheidsmonitor 2014

www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/veiligheid-recht/publicaties/publicaties/archief/2015/veiligheidsmonitor-2014-pub.htm

Summaries

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published six times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Security and Justice in cooperation with Boom Juridische uitgevers. Each issue focuses on a central theme related to judicial policy. The section Summaries contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (no. 6, 2015) is *Elder abuse*.

Exploring the nature and extent of elder abuse

I. Plaisier and M. de Klerk

Older people can become victims of abuse by someone they know and whom they depend on, such as family, friends or professional caregivers. Elder abuse is not always intentional, sometimes it is due to care falling short. Conducting a study to explore the prevalence of elder abuse is difficult. Commissioned by the Dutch State Secretary for Health, Welfare and Sport, the Netherlands Institute for Social Research (SCP) has brought together the current knowledge on this topic using the most recent data drawn from qualitative research, surveys of older persons, professionals and volunteers, and record data. The sources together do not produce an unambiguous picture of the actual number of victims in the Netherlands. All sources produce far lower figures than the estimated 200,000 based on a study of twenty years ago. The numbers found depend strongly on the research method and definition of the phenomenon.

Dutch policies against elder abuse

J. Pattiwael and I. Brons

This survey covers the Dutch Health Department's policy against elder abuse, which is described in the program *Actieplan 'Ouderen in veilige handen'*. Elder abuse can involve physical and/or psychological violence, but also negligence and financial abuse. To combat elder abuse it is crucial to create a climate in which the problem can be discussed openly. Also various actors on the regional and local level in society should be involved to prevent and tackle the problem. Homecare services and other social workers have been trained to signal elder abuse

and provide help when the burden for informal caregivers becomes too heavy.

System abuse: doing justice to the views of the elderly

J. Lindenberg, Y. Mysyuk and R.G.J. Westendorp

Two approaches have dominated the way elder abuse is explained and defined: the intrapersonal and interpersonal approaches. More recently, an environmental approach is emerging that takes into account contextual factors. This approach also meets the perspectives of older individuals themselves better. They describe how they feel abused or neglected by the system – by the way in which we organize our institutions. Institutions mirror our society and are shaped in interaction with societal norms and expectations. This influences the way in which older individuals are looked upon, are being approached, and how they see themselves within these institutions. This system abuse is currently beyond the scope of the most commonly used definitions and approaches of elder abuse. However, it is important to acknowledge system abuse, because it makes explicit how older individuals feel abused by and within our institutions. The distress and harm that they experience can therewith be acknowledged and prevented.

Stress in caring, attachment behavior and interaction

T. Royers

Caring for someone can be very strainful. In this article the author states that stress reactions are not necessarily due to the burden of the emotional or practical care load itself. More important factors are the individual capability to regulate emotions and the way in which care-seeker and caregiver interact on emotional topics such as pain, panic, sorrow, depression, and anger. The author starts from the attachment theory and describes the importance of attachment for someone who feels threatened, sick or fearful. Deep stress may hinder the caregiver to be aware of the thoughts, emotions and acts of the other person. Several effective and non-effective interaction patterns are described. The author argues that without self regulation the risk of care derailing and mistreatment will be substantial while the need for external regulation grows.

Mental incapacity and the power of attorney

C.G.C. Engelbertink

A legal document appointing one or more people to help a person make decisions or to make decisions on the person's behalf is a power of attorney (*levenstestament*). It is meant to be used in situations when illness prevents a person to make decisions that need to be made. In the *levenstestament* certain trusted people have been given the authority to manage money affairs, property and medical decisions on behalf of the ill person. The document is registered. The author argues that mental incapacity can also be temporarily or partially.

The prosecution of financial abuse of the elderly

L.M. Cremers and E.J.H. de Kluijs

In this article the authors discuss the opportunities and challenges they experience from the criminal investigation of financial exploitation of the elderly. By sharing knowledge and experience, they stress that the all party approach in this distressing problem, from the viewpoint of criminal investigations, will achieve the best results. This article could thus be seen as a first step, and invitation, to discuss future interventions and policymaking on fighting the exploitation of the elderly to prevent, detect and investigate these crimes.

Robberies on private homes of the elderly: a rare but violent crime

B. Rovers and S. Mesu

In recent years the total number of violent robberies in the Netherlands has gone down sharply, but the number of robberies on private homes doesn't decline. Especially robberies on private homes of the elderly are notorious for the level of violence used by the attackers, while the loot is often negligible. In this article the authors investigate this offense. Chances of becoming a victim are very small, but people who are robbed in their own homes often face severe violence. On the one hand these high violence levels and consequential injuries are related to the age of the victims: the elderly resist the attackers more than younger people do, and because of their age they are more vulnerable to physical attacks. On the other hand the high levels of violence are typical of (all) robberies on private homes: the unknown space and the unpredictable behavior of residents contribute to this. Most of these robberies are poorly planned and executed. This also explains why so many of these incidents turn nasty. The elderly are not

specially targeted, the reasons they are robbed do not differ from other robberies on private homes: the attackers expect an easy accessible and substantial loot. In many cases both assumptions turn out to be wrong. Risk factors and prevention options are discussed.

Victimization and elderly people. A quantitative view on the Dutch situation

M. Akkermans

Older people are less frequent a victim of violence, crime against property, vandalism as well as cybercrime. This probably can partly be explained by the fact that elder people find themselves relatively less often in situations (think of public space, cyberspace) where the stakes of being victimized are high. Almost half of the older victims of violence know their offenders. Mostly they are from the same neighborhood. The majority of the violent offences against older people thereby occur in their everyday surroundings. Even though older people experience criminal offences less often, their attitude, the way they look at crime and adapt their behavior accordingly does – in most cases – not differ from the average Dutchman. Their fear of being victimized is equal to other age groups as is their assessment of the risk of being victimized and their behavior in avoiding unsafe places in their neighborhood.

Congresagenda

---

7 januari 2016	The refugee crisis and the external relations of the European Union (Utrecht) www.uu.nl/agenda/the-refugeecrisis-and-the-external-relations-of-the-european-union
14-15 januari	VSR-jaarcongres Recht voor de burger (Den Haag) http://rechtensamenleving.org/jaarvergadering
20 januari 2016	Ciroc-seminar Radicalisering en terrorisme (Utrecht) www.ciroc.nl/radicalisering-en-terrorisme.html
29 januari 2016	Juridisch onderwijs: 21st-century skills en de T-shaped lawyer (Amsterdam) www.rechten.vu.nl/nl/nieuws-agenda/agenda/2016/01-29-landelijke-juridische-onderwijsdag.asp
15 februari 2016	De visie van Nederland op het veiligheidsbeleid van de Europese Unie (Leuven) www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/7440-fol-lect-series-cyrille-fijnaut.pdf
26 februari 2016	De bestuurlijke aanpak van criminaliteit en onveiligheid in Amsterdam (Leuven) www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/7440-fol-lect-series-cyrille-fijnaut.pdf
3 maart 2016	De integriteit van het openbaar bestuur als voorwaarde voor een geloofwaardig en doeltreffend veiligheidsbeleid (Leuven) www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/7440-fol-lect-series-cyrille-fijnaut.pdf
10 maart 2016	De veilige gemeente – Aanpak jeugdcriminaliteit & radicalisering (Den Haag) www.haagscongresbureau.nl/congressen/de-veilige-gemeente2016
16 maart 2016	Zorg en dwang (Amsterdam) www.leidscongresbureau.nl/congres/Zorg_en_Dwang_2016HH
17-18 maart 2016	At the crossroads: Future directions in sex offender treatment (Antwerpen) http://us8.campaign-archive2.com/?u=2d7e277bcc2a3e9de0e6fe038&id=611fa38192
12 april 2016	De vorming van de Nationale Politie en de politieke samenwerking in de Europese Unie (Leuven) www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/7440-fol-lect-series-cyrille-fijnaut.pdf
10 mei 2016	De derde weg: naar een evenwichtig Europees cannabisbeleid (Leuven) www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/7440-fol-lect-series-cyrille-fijnaut.pdf

---

